LS
5411

Indonesische Kunstnijverheid

PROF. T. J. BEZEMER

BIBL. VRIJE UNIVERSITEIT AMSTERDAM

LS 5411 F

A. van Deursen

Indonesische Kunstnijverheid

PLATEN-ATLAS

MET INLEIDING VAN

PROF. T. J. BEZEMER

UITGEGEVEN MET MEDEWERKING DER KONINKLIJKE VEREENIGING
„KOLONIAAL INSTITUUT", AMSTERDAM

'S-GRAVENHAGE,

N.V. TOT EXPLOITATIE VAN HET MAANDBLAD „NEDERL.-INDIË, OUD EN NIEUW"
TEN HAGEN'S DRUKKERIJ EN UITGEVERSMAATSCHAPPIJ, N.V.

15 OKT. 1963

culturele
antropologie

vrije universiteit

BIBL. VRIJE UNIVERSITEIT
LS
05411
AMSTERDAM

INLEIDING

ONDER den naam „Indonesiërs" worden tegenwoordig vrij algemeen de gezamenlijke inheemsche volken en volkjes van Nederlandsch-Indië samengevat. Geheel juist is dit spraakgebruik niet, immers een groot deel van de Papoea's die in het Oosten van Nederlandsch-Indië wonen behooren niet tot de Indonesiërs, en de inheemsche bevolking der Filippijnen, hoewel niet tot Nederlandsch-Indië behoorende, kan wel tot de Indonesiërs gerekend worden.

Toch is kortheidshalve voor den hierbij aangeboden Platen-Atlas over de inheemsche kunstnijverheid van *Nederlandsch-Indië* de naam „*Indonesische*" gekozen; men zal dus *wel* voorbeelden van kunstnijverheid van Papoea's er in vinden, niet van die der Filippino's.

De bonte verscheidenheid in ethnografisch en cultureel opzicht, die de millioenenbevolking van Nederlandsch-Indië oplevert, weerspiegelt zich ook in de producten harer kunstnijverheid. Maar evenals bij alle verscheidenheid het gros der bevolking van Nederlandsch-Indië toch veel gemeenschappelijks of verwants heeft in taal, godsdienst, zeden en gewoonten, zoo biedt ook hare kunstnijverheid veel, dat als algemeen Indonesisch tegenover de kunstuitingen van andere volken kan worden gesteld.

In de eerste plaats kenmerkt zich de Inheemsche kunstnijverheid in Nederlandsch-Indië door de eigenaardigheid, dat zij nog in veel opzichten echte algemeene *volkskunst* is. Vooral in de streken die nog weinig in aanraking zijn gekomen met de Westersche beschaving en het wereldverkeer, heeft men geen afzonderlijke kunstnijveren, maar beoefenen zoo goed als allen de kunstnijverheid.

Tevens zijn de producten van deze kunstnijverheid bestemd voor het dagelijksch gebruik: want dit is een tweede eigenaardigheid van de bevolking van Nederlandsch-Indië, — die men trouwens ook bij andere primitieve volken aantreft, — zij hebben er behoefte aan, ook de eenvoudigste gebruiksvoorwerpen te versieren en dus tot kunstproducten te maken. [1])

Tot hoe groote hoogte deze volkskunst zich ontwikkeld heeft, welk een geboren kunstenaars de Indonesiërs zijn, — daarvan kan, beter dan door eenige beschrijving, een indruk verkregen worden door de bestudeering der platen van dezen Atlas. Deze inleiding is slechts bestemd om een korte beschrijving te geven van eenige eigenaardige procédé's, die in Nederlandsch-Indië bij de sierkunst worden

[1]) Natuurlijk is bij de meer en langer onder intensieven Westerschen invloed staande volken de toestand niet meer zóó, als hierboven gezegd wordt, en heeft zich de Inlandsche Maatschappij reeds meer gedifferentieerd; trouwens dit proces was b.v. op Java en Bali reeds vóór de komst der Europeanen begonnen. En ook zal de bewerking b.v. van ijzer, zilver en goud wel altijd slechts in handen van bepaalde personen geweest zijn.

toegepast. Vooraf nog slechts de algemeene opmerking, dat de Indonesische kunst ten nauwste verbonden is met het animisme (in den algemeenen zin van dit woord). Bij verschillende Indonesische volken acht de kunstenaar zich bij zijn arbeid voortdurend volledig beheerscht door hoogere machten, geesten, van wier al of niet gunstige stemming het slagen geheel afhangt.
Vandaar dat er voor den kunstenaar een reeks van verbodsbepalingen bestaan; dat het voor hem noodig is offers te brengen, wierook te branden enz. Zoo zal bijv. de smid, die een lasch wil maken, als het ijzer niet te zamen welt, zijn toevlucht nemen tot een tooverspreuk.
Deze samenhang met het animisme kan ook de verklaring geven van sommige Indonesische versieringsmotieven; zoo staan wellicht de veelvuldig voorkomende mensch- en dierfiguren in verband met de magische kracht in dieren en menschen en ook in hun afbeeldingen aanwezig.
Het vaak voorkomende geometrische ornament is in vele gevallen waarschijnlijk terug te brengen tot sterk gestyleerde mensch- en dierfiguren. Dit geometrische ornament vormt met de mensch- en dierfiguren de oorspronkelijk-Indonesische motieven; bloem- en blad-ornament is in hoofdzaak aan Hindoe-invloed toe te schrijven. De invloed van het animisme doet zich ook kennen in de omstandigheid, dat sommige voorwerpen van kunst uitsluitend met het oog op voorouder-vereering, magie enz. zijn voortgebracht, b.v. voorouderbeelden, tooverstaven enz. Bijna uitsluitend voor dit doel vindt men producten van *plastische* kunst, overigens is de Indonesische kunst bijna uitsluitend *vlakversiering*.
Voor zoover het tot goed begrip der afgebeelde voorwerpen noodig is zal bij de behandeling van deze plastiek het een en ander over het Indonesisch animisme gezegd worden.

A. VLECHTWERK. (Afb. 1 tot 13).

Een der oudste vormen van huisnijverheid in den Archipel is het vlechten; het wordt ook tegenwoordig nog op alle eilanden gevonden, en levert voorwerpen van dagelijksch gebruik die meestal niet door Westerschen import vervangen kunnen worden.
Men gebruikt als materiaal vooral: *Bamboe, rotan, pandanusblad, palmblad, biezen, stengels van orchideëen* en *varens*. Veel zeldzamer worden *paardenhaar* en *goud-* en *zilverdraad* gebezigd.
De vlechtstrooken worden, voor gekleurd vlechtwerk, vooraf geverfd; op Bali en Lombok geschiedt dit, voor bamboe en rótan, door het insmeren met lijmverf, gedekt door een laagje plantensap; elders wordt voor roode kleur veelal drakenbloed (*Daemonorops Draco Bl.*) gebruikt. Voorts wordt het materiaal ook gekookt in mengsels van water en allerlei plantaardige verfstoffen; tegenwoordig ook wel in aniline-kleurstoffen. Hoewel het vlechten in hoofdzaak een werk voor de vingers alleen is, worden ook wel eenvoudige werktuigen gebruikt nl. *vlechthaken* om de vlechtreepen aan te trekken, en in enkele streken *vlechtbanken* en *vlechtplanken* Bij het vlechten van hoeden wordt algemeen een

vlechtplank met een rond gat, passend voor den bol van den hoed, gebezigd. Een beschrijving van de Indonesische vlechttechniek mag overbodig geacht worden, daar in beginsel alle vlechttechniek hoogst eenvoudig en overal gelijksoortig is. Vermelding verdient evenwel het *trawangan* of vlechtwerk à jour, dat vooral op Sumatra gevonden wordt.
Het is eigenlijk een gewone éénslag: 1 op, 1 neer, doch met uitsparing van open gedeelten, die bepaalde figuren vormen.
Vooral in Tapanoeli (West-Sumatra) en op Sumatra's Oostkust worden door deze methode zeer fraaie vlechtwerken verkregen.
De producten van de vlechtnijverheid zijn bijna uitsluitend voor eigen gebruik, althans voor de binnenlandsche markt, bestemd. Een uitzondering hierop wordt gevormd door de *hoedenvlechterij* van Tangĕrang (Residentie Batavia), die een wereldproduct levert. De industrie wordt door Inlanders uitgeoefend, maar staat onder leiding van de Fransche firma Petit-Jean en een kapitein der Chineezen. De Tangĕrangsche hoeden hebben op de wereldmarkt groote vermaardheid verkregen. Ook op andere plaatsen in de Residentie Bantam en de Preanger-Regentschappen wordt de hoedenindustrie beoefend.

B. WEVEN. (Afb. 14 tot 72).

Een bijzondere hoogte heeft de weefkunst in den Indischen Archipel bereikt en dat niettegenstaande de primitieve werktuigen, welke bij dezen tak van nijverheid gebruikt worden.
Niet onwaarschijnlijk zijn voor het weven in het begin evenals voor het vlechten plantenvezels gebruikt; thans komt dit in de meeste deelen van den Archipel nog slechts sporadisch voor, doch van belang is nog het gebruik van „*koffo*" voor het weven op de Sangi- en Talaoet-eilanden (ten N. van Celebes' N.O.punt).
Koffo is de vezel van den bast eener pisangsoort, Musa textilis of Musa mindanensis; zij wordt ook Manilla-hennip genoemd. Men weeft hiermede, gewoonlijk in wit, roodbruin of zwart, kleedingstukken voor boven- en benedenlijf.
Vroeger bestond de kleeding zoowel voor mannen als voor vrouwen op Sangir algemeen uit *koffoweefsels;* thans weeft men met koffo alleen nog netten en loopers.
Het voornaamste materiaal waarvan geweven wordt, is thans katoen, en in de tweede plaats zijde. In geheel Indië is een eenvoudig spinnewiel in gebruik en er wordt ook nog wel geweven van eigengesponnen draden, maar meerendeels toch van ingevoerde garens.
Zooals boven reeds gezegd werd, zijn de weeftoestellen in de meeste streken van den Archipel zeer primitief. In hoofdzaak zijn drie typen te onderscheiden. In het Oosten van den Archipel vindt men voornamelijk een toestel, bestaande uit twee ronde houten, waarvan het eene aan een paal, een stijl van het huis of boom bevestigd wordt, het andere door middel van touwen, waaraan een lederen lap bevestigd is, achter den rug van de weefster wordt aangebracht. Tusschen deze twee houten wordt de schering gespannen, die de vrouw door voorover of achter-

over te buigen losser of strakker kan maken. Met zulk een toestel kunnen slechts stukken van één bepaalde lengte geweven worden, ter grootte van den afstand dien men aan de beide rollen gegeven heeft.
Het toestel, dat men in het Westelijk deel van den Archipel vindt, is ook geschikt om langere stukken te weven. De eene rol wordt vervangen door een plank, rustende in twee blokken met inlaat van boven, welker voetstukken in horizontale planken bevestigd zijn. De onafgeweven schering zit om deze plank of kettingboom gewoeld. Heeft de vrouw nu een plankbreedte geweven, dan kan zij het gewevene oprollen en bergen in den anderen kettingboom, die bij dit type is uitgehold en dus het afgewevene kan bevatten.
Daarna moet zij opstaan om de kettingplank één slag om te keeren, waardoor er weer een stuk van het onafgewevene vrijkomt.
Bij beide typen heeft men natuurlijk voor het weven noodig, weefspoel, roller weefsabel, veelal kam en een ophaalstaaf om telkens de helft der kettingdraden, zoodra de weefspoel er door geworpen is, op te halen. Dit alles gaat met handbeweging, en is zeer tijdroovend. Veel doelmatiger is dan ook een derde type, waarbij de weefster door middel van pedalen de even en oneven draden op en neer haalt. Zij zit hierbij op een bankje en behoeft ook niet met haar rug de kettingdraden gespannen te houden. Dit toestel wordt gebruikt op Sumatra's Westkust, op Zuid-Celebes voor smalle weefsels, op Soerabaja, in den Oosthoek van Java en in de Vorstenlanden (Midden-Java).
Tegenwoordig wordt door de Textielafdeeling van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, te Bandoeng, een weeftoestel aangemaakt met ingebouwde scheerinrichting en half-automatische spoelvoering en over den geheelen Archipel aan de bevolking verkocht.
Een eigenaardig procédé bij het weven in Nederlandsch-Indië is het zoogenaamde *ikatten*. Het woord is afgeleid van het Maleisch woord „mengikat" (grondwoord *ikat*), dat binden beteekent. Professor Nieuwenhuis heeft er den Hollandschen naam „figuurknoopen" voor bedacht, die doel en aard der handeling wel goed aanduidt. Het is een procédé van verven door middel van *uitsparing*, niet van afgewerkte weefsels, maar van de voor het weven bestemde draden. Daartoe worden bundels weefdraden met vezelstrooken plaatselijk zóó omwonden, dat de verf niet tot de omwonden plaatsen doordringt, wanneer men de bundels draden in het verfbad dompelt. Op deze wijze zijn b.v. gespikkelde draden te verkrijgen, maar men kan ook reeds dadelijk een volledig patroon in de schering ikatten. Men kan daartoe de garens op een raam spannen en de strengen omwinden, zoodat b.v. een vogelfiguur van omwonden draden ontstaat. Gaat nu dat raam in een roode verfstof, en maakt men, na droging, de omwindingen los, dan heeft men een schering van *roode* draden met een *witten* vogel uitgespaard. Weeft men hier nu een éénkleurigen, laat ons zeggen, rooden draad doorheen, dan zal de vogelfiguur scherp op het ontstane weefsel uitkomen.
Hier is slechts een zeer eenvoudig voorbeeld genomen om het procédé duidelijk te maken. Wie de fraaie en hoogst ingewikkelde patronen ziet, die de Indonesische

weefsters weten te voorschijn te brengen, kan zich er een voorstelling van maken welk een geduldeischend en tijdroovend werk het maken van dergelijke ikatweefsels is.
Een bijzondere bekoring van de geïkatte weefsels is het in elkaar vloeien der kleuren, — veroorzaakt door de omstandigheid dat de omwindingen allicht aan den rand niet volkomen tegen de inwerking der verfstof beschermd hebben.
Bijna overal worden alleen de ketting- of scheringdraden geïkat; een voorbeeld van ikatten, óók van de inslagdraden wordt gevonden in de doeken van de dèsa Tênganan op Bali, een dorpje dat zeer afgezonderd ligt in het gebergte op enkele uren afstand van Karangasêm.
Behalve op katoenen draden wordt ook op zijde geïkat.
In welke streken van Indië fraaie weefsels vervaardigd worden kan men het best uit de onderschriften van de platen in den Atlas leeren. Wij noemen hier dus slechts: den Timor-Archipel voor zijn schitterende ikatweefsels, Bali voor ikatweefsels en fraaie zijdeweefsels, Sumatra voor zijdeweefsels zoowel geïkat als met inweving van goud- en zilverdraad.

C. BATIKKEN. (Afb. 73 tot 87).

Ook het batikken is, evenals het ikatten, een uitsparingsprocédé, maar niet op den draad, doch op den geweven doek. Het is bij uitstek de Javaansche manier van versiering van kleedingstoffen, al komt het ook wel op enkele andere eilanden van den Archipel voor.
Ten aanzien van de vraag of het batikken oorspronkelijk Javaansch, resp. Indonesisch is, loopen de meeningen uiteen. Dr. Brandes, in een artikel in het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap, 1889, verdedigt den Javaanschen oorsprong; in het standaardwerk van Dr. Rouffaer en Dr. Juynboll „De Batikkunst in Nederlandsch-Indië en hare geschiedenis" worden tal van argumenten aangevoerd voor de opvatting, dat de kunst door de Hindoe's op Java zou zijn ingevoerd. De mededeelingen omtrent was-batik bij de Toradja's van Midden-Celebes in Jrg. 10 (1925 26) van het Tijdschrift „Nederlandsch-Indië, Oud en Nieuw" van J. W. van Nouhuys openen de mogelijkheid dat toch wellicht bij voortgezet onderzoek het oorspronkelijk-Indonesische van het batikken zal kunnen worden aangetoond. In hetzelfde tijdschrift, 15den Jaargang, vindt men interessante mededeelingen van B. M. Goslings over het batikken op de hoofdplaats Djambi (Sumatra).
De grondstof waarop gebatikt wordt is in de eerste plaats Europeesch katoen, en verder ook, maar veel minder, zijde.
De te batikken lap wordt eerst uit de stijfsel gewasschen en daarna weer in rijstwater gekookt, soms met een weinig kalk of bamboebladeren vermengd; dit geschiedt om de aan te brengen was niet te zeer in de draden van het weefsel te doen indringen. Daarna wordt het goed op de plank gelegd en met een houten hamer geklopt om alle kreuken te verwijderen.
Het *uitsparingsmiddel* is gesmolten bijenwas, al dan niet met een weinig hars

vermengd. De batikster (het werk geschiedt steeds door vrouwen) heeft, om de was gesmolten te houden, een ijzeren pan met het wasmengsel op een komfoor met gloeiende houtskool naast zich staan, en den te batikken doek voor zich hangen over een rek van bamboe of van hout; hij wordt gespannen gehouden door een bamboeknijper of door een haak met tegenwicht.
Op den doek heeft de batikster met potloodlijnen de verdeeling der vakken, waarin het patroon moet worden aangebracht, getrokken of wel met houtskool de geheele patroon-teekening aangebracht. Ook wordt het patroon wel geteekend op Chineesch papier, dat aan den achterkant van den doek wordt gespeld, zoodat de lijnen van de teekening door den doek heenschemeren.
Haar eerste werk is nu, het met gesmolten was overtrekken van de omtrekken der figuren. Dit geschiedt door middel van de tjanṭing, een reservoirtje van bladkoper van enkele centiliters inhoud, gevat in een handvat van glagahriet; het heeft één tot vier fijne tuitjes waardoor de was op het katoen gebracht kan worden. (Zie afb. 81).
Is zij aan de eene zijde van den doek daarmee klaar, dan komt de andere zijde aan de beurt, waarbij de waslijnen door den dunnen doek heenschemeren. Een gebatikte doek is n.l. steeds aan beide zijden gelijk, heeft geen „verkeerden" kant zooals een weefsel.
Daarna worden de figuren opgevuld. Moeten de vakken geheel worden uitgespaard, dan worden ze geheel met was bedekt; moeten er witte lijntjes in overblijven, dan worden daarvoor waslijnen getrokken; voor uit te sparen stippels of stippellijnen wordt de was in druppels op den doek aangebracht.
Is de doek aldus aan weerszijden bedekt dan laat men de was drogen, en wanneer zij goed droog is, gaat de doek in het eerste verfbad, en wel in de blauwkuip. Is het blauwverven, met indigo, afgeloopen, dan wordt de doek uitgespoeld en gedroogd en daarna wordt de was verwijderd, hetzij door smelten in warm water, indien alle was verwijderd moet worden, hetzij door afkrabben, indien een deel van het reeds bedekte ook tegen de volgende kleurstof moet worden beschermd.
Vóór de tweede verving, in de roodbruine, z.g. sogå-kleur, worden nu weder die plekken die blauw en wit moeten blijven, met een waslaag bedekt; de blauwe gedeelten, die men ongedekt laat, krijgen na de tweede onderdompeling een zwarte kleur.
Nadat ook deze verving is afgeloopen — in Solo duurt het geheele proces 15 dagen en worden de doeken driemaal per dag ingedompeld, terwijl ze ook wel eenige nachten in het verfbad blijven — wordt de doek gewasschen, gedroogd en in helder kalkwater gedompeld, waarna de kleuren worden gefixeerd. Daarna wordt de doek gedroogd en vervolgens de was geheel verwijderd. Men heeft dan een doek in drie kleuren: blauw, sogå en wit. Ook andere kleuren kunnen natuurlijk worden aangebracht. In sommige streken wordt het batiksel daarna nog geglansd.
Een eigenaardigheid van de gebatikte doeken, die er een bijzondere bekoring aan verleent, is dat de kleuren nooit scherp afgescheiden zijn tengevolge van het

niet volkomen afsluiten door de deklaag. De waslaag krijgt ook, door het opvouwen en oprollen, hier en daar barsten, zoodat de verfstof er in dringt en gekleurde adertjes, b.v. in een wit veld, ontstaan. Vóór de dompeling in het tweede verfbad knijpt men hier en daar de was met opzet stuk, om marmering te verkrijgen. Het blauw mag evenwel zulk een adering of uitvloeiing niet vertoonen.

Men heeft op Java twee voorname centra van batiknijverheid n.l. Soerakarta en Pĕkalongan; het fraaist gebatikt wordt over het algemeen in het Gouvernement Jogjakarta en de Residentie Bagĕlèn.

Zeer fraaie batiks, met eigen karakter en kleur, zijn die van Djambi (Zuid-Sumatra) Zie afb. 82, 83 en 84.

Het batikken is op Java een industrie geworden, die ook in het groot gedreven wordt; in de meeste groote hoofdplaatsen van Java bestaan batikkerijen die, hetzij door Inheemschen, hetzij door Chineezen of Europeanen (vooral Indo-Europeesche dames) gedreven worden. Volgens het omstreeks Oct. 1930 door het Kantoor van Arbeid gepubliceerde 1e deel van het batikrapport van den Inspecteur van den Arbeid, dat West-Java behandelt, bestonden in Batavia en omstreken 264 batikkerijen, beheerd door Chineezen, en 93 beheerd door Inlanders.

In deze batikkerijen wordt in het algemeen niet gewerkt met de *tjanting*, maar met de *tjap*, het was-*stempel*, dat den arbeid aanzienlijk bespoedigt maar producten van veel minder kunstwaarde aflevert.

D. BAMBOESNIJWERK. (Afb. 88 tot 108).

Indien ergens de buitengewone kunstzin der Indonesiërs zich uit, dan is dat ongetwijfeld in de schitterende ornamentatie van het bamboesnijwerk. Hoe rijk en vol afwisseling, tevens hoe streng volgehouden, die ornamentatie is kan men zien in de talrijke afbeeldingen van bamboesnijwerk in den Atlas. Wij behoeven hier slechts in 't kort iets over de bewerking te zeggen.

Op rijstmesjes, fluiten en weefselspoelankertjes wordt vaak een eenvoudige versiering aangebracht door *inbranden* van de epidermislaag met een gloeiend gemaakt stukje klapperdop.

Ingewikkelder wordt het *ingriffen* van het ornament met de punt van een spits toeloopend stukje metaal of met een scherpen steensplinter.

De fraaiste versieringen verkrijgt men evenwel door het *insnijden* van het ornament waarbij soms stukjes van de bamboehuid door afsplijting verwijderd moeten worden. Het is, door de hardheid en gladheid van het materiaal, een zeer moeilijk werk en men verwondert zich er over, dat het ornament zóó zuiver gehouden kan worden bij dit weerbarstige materiaal.

Daar bij de afbeeldingen in den Atlas steeds de plaats van herkomst is aangegeven is het onnoodig hier de streken te noemen waar bijzonder fraai bamboesnijwerk vervaardigd wordt. Wij vestigen er hier slechts de aandacht op, dat bij de hooger beschaafde volken van den Archipel, als Javanen, Maleiers en Baliërs, het bamboesnijwerk niet of nauwelijks voorkomt en in ornamentiek verre achterstaat bij hetgeen b.v. Timoreezen, Dajaks en Toradja's produceeren.

E. HOUTSNIJWERK. (Afb. 109 tot 145).

Over de wijze waarop het Indonesisch houtsnijwerk tot stand komt behoeft hier niets gezegd te worden, daar deze niet afwijkt van hetgeen elders gevonden wordt. Het houtsnijwerk dient echter niet alleen als vlakversiering, maar omvat ook de plastiek: en over de beteekenis en het doel van sommige voortbrengselen der Indonesische houtplastiek moge hier een enkel woord gezegd worden.
De Balische houten beelden, hetzij polychroom of van het blanke hout, stellen voor een groot deel godenfiguren uit het Hindoepantheon voor, maar toch vindt men er ook een aantal beeldenvan padanda's of priesters, ook wel van wereldlijke personen onder. Deze houten beelden dienen niet slechts ter versiering maar tevens voor krissenstandaard (zie afb. 230, 232, 233), daar het op Bali de gewoonte is dat men, bij iemand op bezoek komend, zijn kris aflegt.
Een ander doel hebben de houten beelden, die men elders in den Archipel vindt, n.l. op Nias (ten W. van Sumatra), op het N.-Westelijk deel van Nieuw-Guinea om de Geelvinkbaai, en op eenige der Zuidwestereilanden. Dit zijn de z.g. vooroulder- of zielebeeldjes. Ze staan in het nauwste verband met de in die streken voorkomende vereering van de geesten der voorouders, die, wanneer men het hun niet aan de noodige offers laat ontbreken, de beschermgeesten hunner nagelaten familieleden zijn.
Deze geesten hebben wel hun gewone verblijf in het zieleland, het schimmenrijk, maar komen hun nabestaanden nog wel eens bezoeken en kunnen dan hun intrek nemen in de voor hen vervaardigde beeldjes. En wil men hun raad inwinnen, dan wendt men zich tot die beelden, waarin men zich den vooroudergeest tijdelijk gehuisvest denkt. De naam „afgodsbeelden" is dus voor deze beelden minder gepast.
Zeer fraai houtsnijwerk komt o. a. voor op Java, waar in het bijzonder Japara ervoor bekend staat, en op Bali. Op de meeste eilanden der Buitengewesten wordt veel zorg besteed aan de versiering der huizen door middel van houtsnijwerk; wij noemen hier vooral Nias, de Bataklanden (Toba-Bataks) en Midden-Celebes.
Houtplastiek wordt op Java vooral beoefend in den vorm der vervaardiging van de houten grepen van krissen, die gestyleerde menschfiguren voorstellen, en van de poppen voor de *wajang golèk* (zie bladz. 139).
Voorts vindt men er de vervaardiging van *maskers* voor de *maskerspelen* (*topèng*; dit is ook de naam voor het masker). De maskers worden van zachte houtsoorten vervaardigd, geverfd en verguld; sommige worden voorzien van een in leer uitgebeitelden diadeem; aan den binnenkant op de hoogte van den mond maakt men een rotan of houten boogje, waarmee de drager het masker tusschen de tanden vasthoudt; ook gebruikt men hiertoe wel een leeren riempje.
De *topeng*-voorstelling is een afwisseling van samenspraken en dansen der gemaskerden, recitatief van den *ḍalang*, den leider van het spel, en *gamĕlan*-muziek.
De bekende Javaansche held, Raden Pandji, is bij de maskerspelen de hoofdpersoon, zooals hij dit ook is bij de *wajang gĕḍog* (zie hierna).

F. KOPERWERK. (Afb. 146 tot 181).

Het Indonesische koperwerk wordt vervaardigd met het procédé dat bekend staat onder den naam *à cire perdue*. De vóórvorm wordt in was geboetseerd, daarna bedekt men hem met een dun laagje van een mengsel van fijn zand en houtskoolpoeder tot een papje gemaakt door toevoeging van modderwater, met welk papje men den vóórvorm overgiet. Na droging wordt de geheele wasvorm omsloten door een dikke laag van klei met zand vermengd.

Wanneer alles gedroogd is kan men òf den vorm in een oventje verhitten, waardoor de was smelt en uit een daarvoor gemaakte opening onder uit den vorm vloeit, zoodat men een hollen vorm krijgt, dien men met het gesmolten metaal kan vullen, òf men kan door een opening boven in den vorm het gesmolten metaal op de was gieten, die dan, smeltende en wegvloeiende, door het metaal vervangen wordt. Om het metalen voorwerp uit den kleivorm vrij te maken moet deze vernietigd worden en kan dus slechts eenmaal gebruikt worden.

Niet slechts massieve voorwerpen, maar ook holle kunnen op deze wijze vervaardigd worden. Wanneer men, om een eenvoudig voorbeeld te noemen, een koperen kom wil gieten, kneedt men een vorm van klei ter grootte van den inhoud dien men aan de kom wil geven. Deze klei wordt bekleed met een laag was ter dikte van de wanden van de te maken kom en de was weer met houtskoolpoeder bekleefd, waarna ook de buitenkleilaag wordt aangebracht. Daarna gaat men op een van de beide boven beschreven manieren te werk.

Het metaal dat voor het Indonesisch koperwerk gebruikt wordt is messing, een mengsel van rood koper en zink. Oudere stukken echter zijn ook van brons, een alliage van rood koper en tin. Nadat het gegoten voorwerp gepolijst is wordt de versiering aangebracht door middel van ciseleer-, en graveerwerk. De reliefs worden reeds vóór het gieten, dus op den vorm, aangebracht.

De ornamentatie op het koperwerk is ontleend aan de menschelijke figuur, op Java vooral in den vorm van het wajangtype, aan dieren, planten en geometrische figuren. Uit de onderschriften bij de afbeeldingen in den Atlas blijkt, in welke streken de verschillende motieven gebruikt worden.

Hoewel in de verschillende deelen van den Archipel nog veel koperwerk gegoten wordt, staat het product over het algemeen lang niet meer op dezelfde hoogte als het antieke koperwerk. „Het nieuwe koperwerk toch — de goede stukken niet te na gesproken — verheft zich over het algemeen niet boven het peil van bazarkramerij: onzuiver materiaal, slechte vormen, ruwe ciseleering. Een oude *bokor* (Javaansche koperen kom) staat tot een nieuwe Soerabayasche schaal als een bord van Pijnacker tot een nieuw Delftsch product." Aldus Mr. J. G. Huyser in het Tijdschrift „Nederlandsch-Indië, Oud en Nieuw", 1e Jaargang, blz. 229.

Vooral op Java en Bali vindt de goud- en zilversmeedkunst ook een zeer belangrijke toepassing in de vervaardiging van het metalen beslag der krisscheeden; een groot aantal afbeeldingen in den Atlas, in de afdeeling die aan de wapensmeedkunst gewijd is, levert het bewijs, welke kunstwerken op dit gebied geleverd worden.

G. IJZERSMEEDKUNST. (Afb. 208 tot 235).

Terwijl in de Inheemsche maatschappij de arbeidsverdeeling nog niet ver is doorgevoerd, is toch de bewerking van het ijzer altijd het werk van den eigenlijken vakman, den dorpssmid. Deze maakt allerlei eenvoudige landbouwwerktuigen en voorwerpen voor huiselijk gebruik, doch producten van *kunst* zijn dit niet. Van kunst is echter wel sprake bij de producten van het *wapensmeden*. Dit komt bij alle volken van den Archipel, voor zoover ze de ijzerbewerking kennen, voor, maar slechts bij enkele kan van een werkelijke *wapensmeedkunst* gesproken worden; in de eerste plaats komen de Javanen en Baliërs hier in aanmerking, met de vervaardiging van *krissen*.

Het is onze bedoeling niet, een uitvoerige beschrijving te geven van het smeden van een kris; we willen hier slechts de aandacht vestigen op de vervaardiging van krissen met zoogenaamd *pamor*. Het woord is afgeleid van het Javaansche grondwoord *wor, awor*, gemengd, en beteekent: menging, mengsel.

Pamorkrissen bestaan dan ook inderdaad uit afwisselende lagen van gewoon ijzer en nikkelhoudend meteoorijzer.

Om een lemmet te smeden neemt de smid drie reepen ijzer, waartusschen hij twee reepen meteoorijzer voegt, die, na roodgloeiend gemaakt te zijn, te zamen gesmeed worden. Wanneer de staaf tot de vereischte lengte is uitgesmeed, slaat hij ze in tweeën, legt de beide helften op elkaar en smeedt ze weer tot één staaf samen. Dit proces wordt zoo lang herhaald tot er eindelijk een staaf ontstaan is, die uit ongeveer vijftig laagjes bestaat; deze wordt dan tot den krisvorm gesmeed. Bij deze bewerking richt de smid zich naar het patroon dat hij op het lemmet te voorschijn wil brengen.

Wanneer het smeden is afgeloopen en de kris gefatsoeneerd, wordt het lemmet ingewreven met citroensap en arsenicum; daardoor licht het meteoorijzer blank op, terwijl het gewone staal juist donkerder wordt. Toch verschillen de beide schakeeringen maar weinig van kleur en dit is juist het karakteristieke van de Javaansche pamorkris.

In de Vorstenlanden op Java wordt zoo mogelijk gebruik gemaakt van meteoorijzer, een weinig nikkel bevattend, afkomstig van een in het midden der 18de eeuw bij Prambanan gevallen meteoorsteen. die in den Kraton van Soerakarta bewaard wordt. Dit ijzer staat bekend onder den naam *pamor Prambanan*. Tegenwoordig wordt ook wel Krupp-nikkel gebruikt, terwijl de Boegineesche wapensmeden gebruik maken van een soort ijzer, afkomstig uit Loewoe (Celebes).

De Balineesche kris, die meer nikkelijzer bezit, wordt glad gepolijst, in tegenstelling met de Javaansche. Ook op Sumatra, Celebes en Borneo worden wel pamorkrissen vervaardigd; bij lanspunten vindt men eveneens dit procédé wel toegepast. [1])

---

[1]) Men maakt daarbij in het algemeen gebruik van ingevoerd Europeesch ijzer. Inlandsche ijzersmelterijen bestaan echter ook, o.a. in het dorp Tjibeber bij Serang in de residentie Bantam, Provincie West-Java.

H. GOUD- EN ZILVERWERK. (Afb. 182 tot 185).

Voor het vervaardigen van gouden en zilveren voorwerpen worden ook in Indië verschillende legeeringen gebruikt; bij het goud wordt koper of zilver gemengd, bij het zilver koper. De toevoegingen van onedel of minder edel metaal zijn vaak bij de Indische goud- en zilverwerken zeer aanzienlijk. Volgens sommigen zou dit niet het gevolg zijn van het streven van den Indonesiër naar versiering van hooge metaalwaarde, maar van de door hem het meest gewenschte kleur. Volgens anderen is het meer toe te schrijven aan de noodzakelijkheid om ook voor minder gegoede koopers gouden of zilveren sieraden te vervaardigen, dus om goedkooper te werken. Veel wordt ook gebruik gemaakt van het roodachtige metaal dat onder den naam van *spinsbek* bekend staat (in verschillende inlandsche talen als „soeasa") en dat bestaat uit een mengsel van gelijke deelen goud en koper. Als materiaal worden in den Archipel veelvuldig gouden en zilveren munten gebruikt, op Sumatra ook wel stofgoud en gedegen goud.
Het gietprocédé is ook bij de edele metalen het *à cire perdue*-procédé en wordt vooral gebruikt voor massieve sieraden. Het gieten door een Toba-Batakschen goudsmid (op Noord-Sumatra) wordt in het werk van J. E. Jasper en Mas Pirngadie „De Inlandsche Kunstnijverheid in Nederlandsch-Indië", Dl. IV, blz. 25 en 26, aldus beschreven: „Het gietprocédé is ongeveer hetzelfde als dat van den kopergieter en komt in het kort hierop neer, dat eerst de globale voorvorm, de kern, van een mengsel van klei met gebrande rijstzemelen gevormd en gebakken wordt. Men gebruikt deze kern als een soort leest, welke gelijkmatig met *rimbaga* (een soort was, mengsel van hars en vet) belegd wordt. Hierdoor verkrijgt men den wassen voorvorm, waarop men eveneens met *rimbaga* de reliefvormen boetseert. Dan maakt men aan dezen voorvorm giettuitjes van *rimbaga*, bestrijkt het geheel met fijn poeder van droge klei en bekleeft het ten slotte met een kneedbaar mengsel van klei met gebrande zemelen, waarna het was uitgesmolten en daarna het vloeibaar verhitte metaal ingegoten kan worden.
Het versieren van de oppervlakte der voorwerpen van goud of zilver geschiedt verder door graveeren, ciseleeren of drijven".
Veelvuldig komt ook de versiering van koperen voorwerpen tot stand door deze niet, zooals bij ons, te vergulden of te verzilveren, maar ze met dun bladgoud te omwikkelen. Vooral bij arm- en voetringen wordt deze werkwijze veel toegepast. Bij de Atjehers b.v. wordt een stuk *soeasa* zoo plat gemaakt dat het geschikt is om een koperen staaf te omwikkelen, waarbij gezorgd wordt dat het dunne metaal goed tegen het koper aansluit. Nadat alles met een touwtje omwonden is, wordt het voorwerp in een mengsel van borax en water gehouden en daarna in een vuurtje van gloeiende kolen geplaatst.
Zoodra de werkman bemerkt dat het metaal eenigszins begint te vloeien koelt hij het af door er een kommetje water over te gooien. Op het aambeeld worden dan met een ijzeren hamer de oneffenheden van het *soeasa* gelijk geslagen.
Een geliefkoosd procédé voor zilverwerk is het filigraanwerk, waarvoor in het

bijzonder de Padangsche Bovenlanden bekend zijn. Men trekt eerst de metaaldraden zoo dun mogelijk, knipt ze daarna op de vereischte lengte, buigt ze in den goeden vorm en rangschikt ze volgens het gewenschte figuur, waarna het geheel met borax en zilver en kopersoldeersel wordt vast gesoldeerd.
Een veel toegepaste versieringswijze is ook het z.g. granuleeren, de bolletjes-techniek, die bij Bataks, Dajaks en Timoreezen als een eenige, sterk op den voorgrond tredende versieringswijze en bij meer beschaafde volksstammen gecombineerd met de filigraanbewerking wordt toegepast (Jasper en Pirngadie, Dl. IV, pag. 65.)
Kleine stukjes zilver die afgeknipt zijn van een dunnen zilveren draad worden in het fijne houtskoolpoeder gelegd waarmee een ijzeren doosje gevuld is. Men brengt nu het doosje in den oven of in het vuur. De stukjes zilver smelten en blijven als bolletjes in het gloeiende houtskoolpoeder zweven, waarin zij later ook in dienzelfden vorm afkoelen en weer tot vast metaal stollen. (O. c. pag. 65, 66).
Een centrum van deze kunst zijn een drietal dèsa's in de contrôle-afdeeling Karanggênêng, afd. Sidajoe der Residentie Soerabaja, waar vooral oorknoppen, armbanden en haarspelden met deze bolletjes worden versierd. Men vindt hier niet minder dan 300 goud- en zilversmeden, waarvan ongeveer de helft een groot deel van Oost-Java afreist.

I. VERVAARDIGING VAN WAJANGPOPPEN. (Afb. 186 tot 198).

De bewerking van dierenhuiden tot leder staat in den Archipel niet op hoogen trap. Er wordt wel gelooid, en geprepareerde dierenhuiden worden wel gebruikt voor strijdbuizen, pantsers, schilden enz., maar van kunstvoorwerpen is daarbij geen sprake.
Iets geheel anders is het met de bewerking van dierenhuiden tot perkament en het vervaardigen van wajangpoppen, waarvoor in de eerste plaats Java het land is. De huid, liefst van een jongen buffel, soms wel van een koe, wordt drie à vier dagen geweekt en daarna op een stevig houten raam gespannen. Nadat ze gedroogd en gereinigd is, waarbij het er vooral om te doen is, de vetdeelen goed te verwijderen, wordt de huid goed vlak en glad gemaakt, waardoor zij een doorschijnend ivoorachtige kleur krijgt Nu wordt zij in stukken gesneden ter grootte van de te vervaardigen wajangpoppen.
De vervaardiger van wajangpoppen legt nu het model van de te maken pop op het stuk perkament en krast met een puntig ijzertje alle lijnen van het patroon in het onderliggende stuk.
Met een 15-tal kleine beiteltjes en een houten hamertje worden nu de deelen, die verwijderd moeten worden, uitgeslagen. De pop wordt daarna geheel wit gemaakt met de asch van beenderen, vermengd met lijmwater en asch van doerianschil. Daarna wordt zij aan beide zijden geverfd of verguld, gevernist, gedroogd tusschen platen van gevlochten bamboe, geplet en van een hoornen handvatsel voorzien, dat beneden in een spitse punt uitloopt, naar boven in tweeën gesplitst is en aan weerszijden tot aan den kop doorloopt om de pop meer stevigheid te geven.
De lederen, liever perkamenten, wajangpoppen worden gebruikt voor hetgeen

door den Javaan de *wajang-koelit* (koelit = huid, leder) genoemd wordt en die de beide soorten: *wajang poerwä* en *wajang gêḍog* omvat.
Men kent voor het Javaansche schimmenspel nog twee andere soorten, n.l. de *wajang kêroetjil* of *keliṭik*, met platte houten poppen, met armen van leer, en de *wajang golek*, met ronde houten poppen, met bekleed benedenlijf en draaibaar hoofd.
Een korte beschrijving van het Javaansche wajangspel moge hier een plaats vinden. De wajang is een vertooning van schaduwbeelden en de wajang met lederen poppen wordt dan ook steeds bij avond en nacht gespeeld.
De plaats van vertooning is, wanneer de wajang opgevoerd wordt ten huize van een gegoed Javaan, de galerij, die voor- en achterhuis verbindt, *de pringgitan* (van het woord *ringgit*, Hoog-Javaansch voor *wajang*, dus de plaats voor de wajang).
Het tooneeltoestel bestaat ten eerste uit een grooten wit katoenen doek met rooden rand, de *kêlir*, tusschen een stevig houten raam gespannen. Boven, achter dit scherm, aan een der dakbalken of aan een boven de kêlir uitstekend stuk hout of houten raam, hangt de *blentjong*, een groote metalen lamp, vaak zeer fraai bewerkt, in den vorm van een vogel (Wiṣṇoe's rijdier, de garoeda) enz.; het onderste deel bevat een bakje voor de olie en hieruit hangt een pit.
Op den grond tegen de kêlir aan liggen (bij de wajang koelit) een paar pisangstammen, waarin men de scherpe hoornen punten, waarin de wajangpoppen van onderen uitloopen, gemakkelijk steken kan.
Op eenigen afstand achter de kêlir staat een groote houten kist tot berging van de poppen; aan de voorzijde daarvan hangen een paar metalen of houten plaatjes; deze worden door den vertooner met een soort van hoornen of houten hamertje aangeslagen. Op den grond achter het scherm staat de reukofferschaal en een metalen kom voor het spijsoffer.
De stof, die ten tooneele gevoerd wordt in de wajang poerwa, de het meest in aanzien staande soort, is in hoofdzaak ontleend aan de beide Sanskrit-heldendichten Mahâbhârata en Râmâyaṇa, maar zeer vrij door de Javaansche dichters bewerkt, zoodat de gebeurtenissen vaak worden voorgesteld als op Javaanschen bodem voorgevallen, en de gewone Javaan er de lotgevallen van de voorouders zijner vorsten en der regentengeslachten in ziet. Ook eenige echt Javaansche stukken, wellicht oorspronkelijk oude natuurmythen, worden in deze wajang opgevoerd. Karakteristiek voor deze wajangpoppen is de scherpe neus, althans bij vorstelijke personen, goden en half-goden, waardoor het *edele type* vertegenwoordigd wordt; het *geweldenaarstype*, dat daemonen en booswichten kenmerkt, heeft meer grove, ruwe gelaatsvormen.
De stof van de andere *wajang-koelit*-soort, de wajang-gêḍog, wordt gevormd door een verhalen-cyclus, die zich groepeert om een beroemden Javaanschen held, prins Pandji Koeda Wanèngpati; deze verhalen-cyclus heeft zeer waarschijnlijk een historischen achtergrond.
De vertooner van de wajang heet *ḍalang*: hij is het die de poppen laat bewegen, de samenspraken en het verhalende deel van de stukken opzegt en de teekens aan

de muzikanten geeft. Van een goed ḍalang wordt veel geëischt; hij moet kennis hebben van het Oud-Javaansch, zoowel als van de hoftaal, van de verhalen en zangwijzen; hij moet het juiste onderscheid kunnen maken tusschen de stemmen der ten tooneele gevoerde personen enz.

De vertooning begint omstreeks 8 uur 's avonds en eindigt eerst den volgenden morgen tegen de ochtendschemering. De mannen en grootere jongens zitten bij den ḍalang, dus *achter* het scherm, de vrouwen en kinderen er vóór.

Onmisbaar bij een wajang-vertooning is het Javaansche orkest, de *gamĕlan*. In dit orkest overwegen de slaginstrumenten, van de zware, opgehangen *gong* af, tot de lichtere liggende gongs, die *bonang* genoemd worden: metalen ketels, die met de opening naar beneden op koorden rusten, welke in een houten raam gespannen zijn. Verdere slaginstrumenten zijn o.a. de *saron* en *gambang*, met metalen of houten klankstaven, en de *gêndèr*, waarbij de toetsen op koorden rusten, waaronder bamboekokers als klankbodem dienst doen. Bovendien heeft men nog de fluit, een soort hobo, een soort citer, en de *rêbab*, de Javaansche tweesnarige viool, die de melodie leidt; de rêbabspeler is dan ook tevens orkestmeester.

De wajang staat nog steeds bij de Javanen in hooge eer; zij is niet slechts een vermakelijkheid, maar heeft tot op heden ook nog een soort religieuse beteekenis, zooals uit tal van omstandigheden blijkt, — het klaarzetten van reuk- en spijsoffers vóór den aanvang; het feit, dat een wajangvertooning het voorwerp eener gelofte kan vormen; de waarde die er aan gehecht wordt tot afwering van onheil enz.

Uit een Javaansch gedicht uit de eerste helft der elfde eeuw na Christus (de Arjuna Wiwâha, Ardjoena's Bruiloftsfeest) blijkt dat zij reeds sedert vele eeuwen op Java bekend is.

Omtrent den oorsprong loopen de meeningen zeer uiteen. Terwijl Prof. Dr. G. A. J. Hazeu dezen zoekt in de voorvader-vereering, meent Prof. Dr. N. J. Krom dat zij „althans wat de Javaan van thans als wajang kent" een Hindoe-Javaansche schepping is. Chineesche oorsprong wordt aangenomen door B. M. Goslings, terwijl Dr. W. H. Rassers meent dat het Javaansche tooneel teruggaat tot een totemistischen tijd op Java, toen het Javaansche volk nog in stamhelften *(phratries)* verdeeld zou zijn geweest.

Wajang-voorstellingen, waarbij de poppen door menschen vervangen zijn, worden *wajang wong* (Maleisch: *wajang orang*) genoemd. De echte, klassieke *wajang wong*, voor het eerst ingevoerd door den eersten Sultan van Jogjakarta, in 't midden der 18de eeuw, vindt men eigenlijk alleen in den Kraton van dat zelfbesturend rijk. Zij wordt, wegens de hooge kosten der kostbare costuums, en der lange vóórstudie, gedurende welke de talrijke medespelers op kosten van den Vorst van spijs en drank voorzien worden, slechts bij zeer plechtige gelegenheden vertoond. (Afb. 201 tot 207).

De *wajang-wong* is feitelijk een uitvoering van Javaansche dramatische dansen, waarvoor de stof aan de *wajang-poerwâ* ontleend is. Dergelijke dansen zijn ook die der *sĕrimpi's* en *bĕdâjâ's*, uitgevoerd door daartoe opzettelijk opgeleide danseressen, die in deze kunst een buitengewone hoogte bereiken.

1. Javaansche mattenvlechters. — Javanese Mat Weavers. — Artisans javanais faisant une natte. — Javanische Mattenflechter.

2. Tangĕrangsche hoedenvlechters. — Hat Makers of Tangĕrang. — Chapellerie à Tangĕrang. — Hutmacher in Tangĕrang.

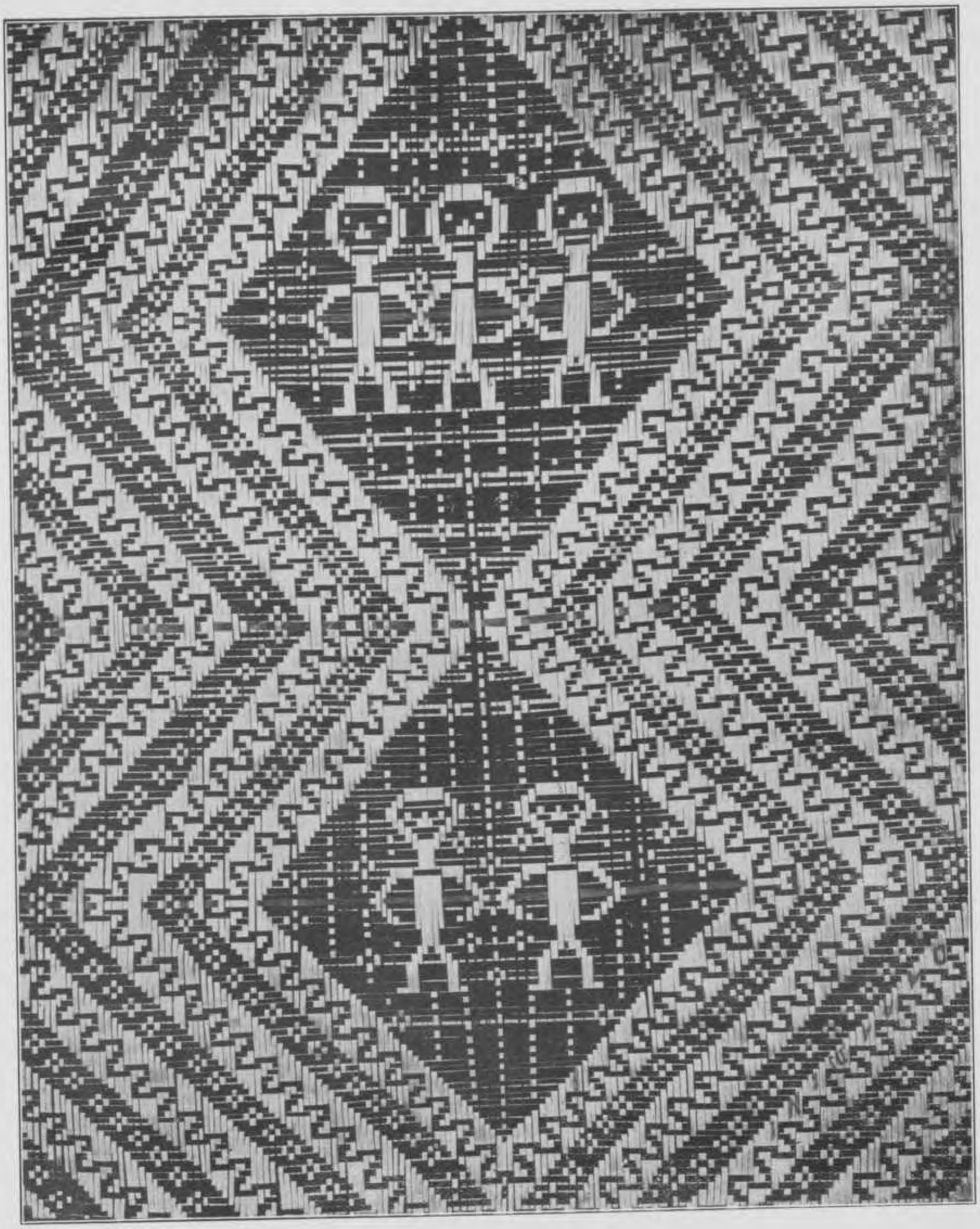

3. Mat der Tabaroe's. Halmahera. — Mat of the Tabaru. Halmahera — Natte des Tabaru. Halmahera. — Matte der Tabaru. Halmahera.

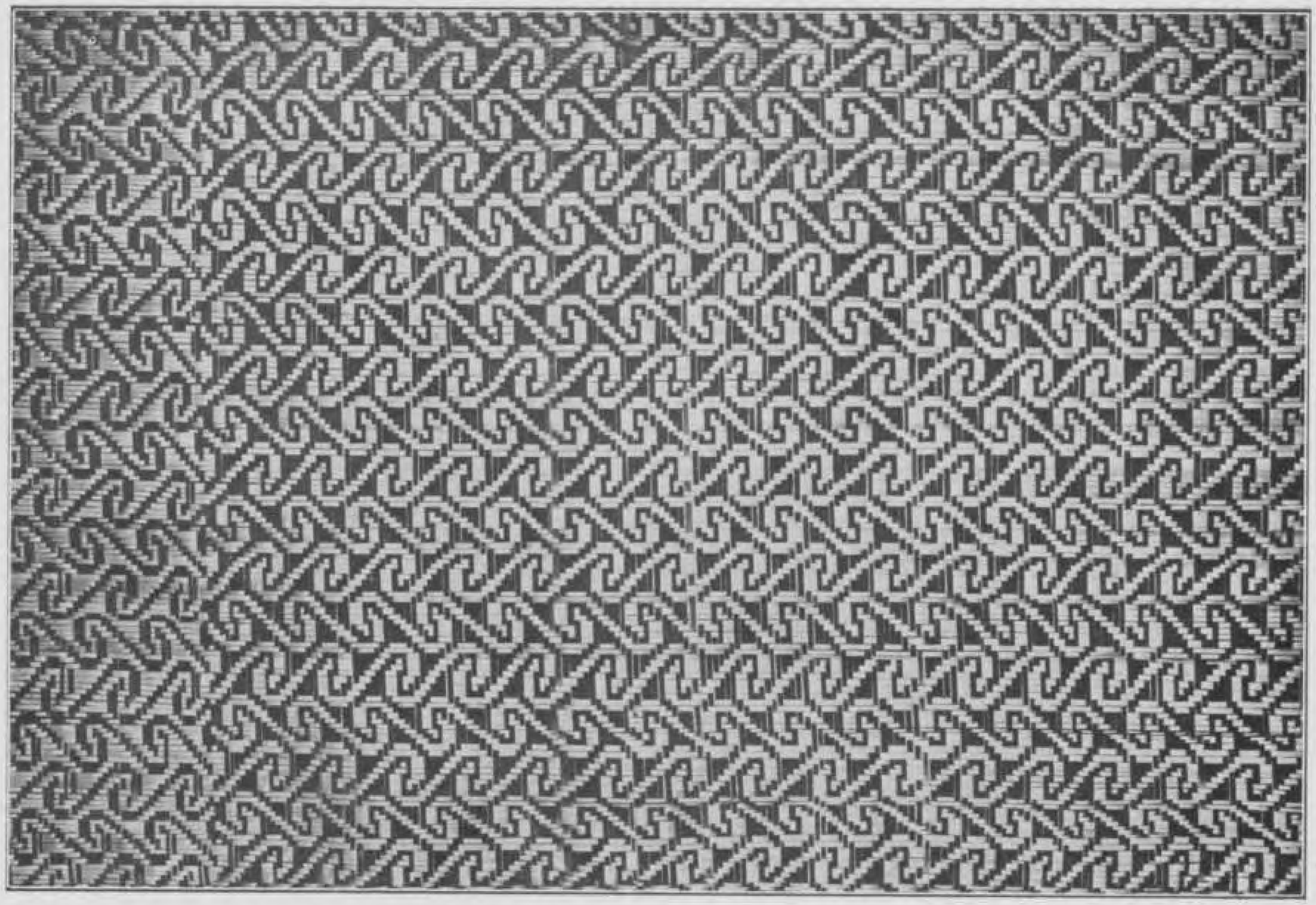

4. Mat der Tabaroe's. Halmahera. — Mat of the Tabaru. Halmahera. — Natte des Tabaru. Halmahera. — Matte der Tabaru. Halmahera.

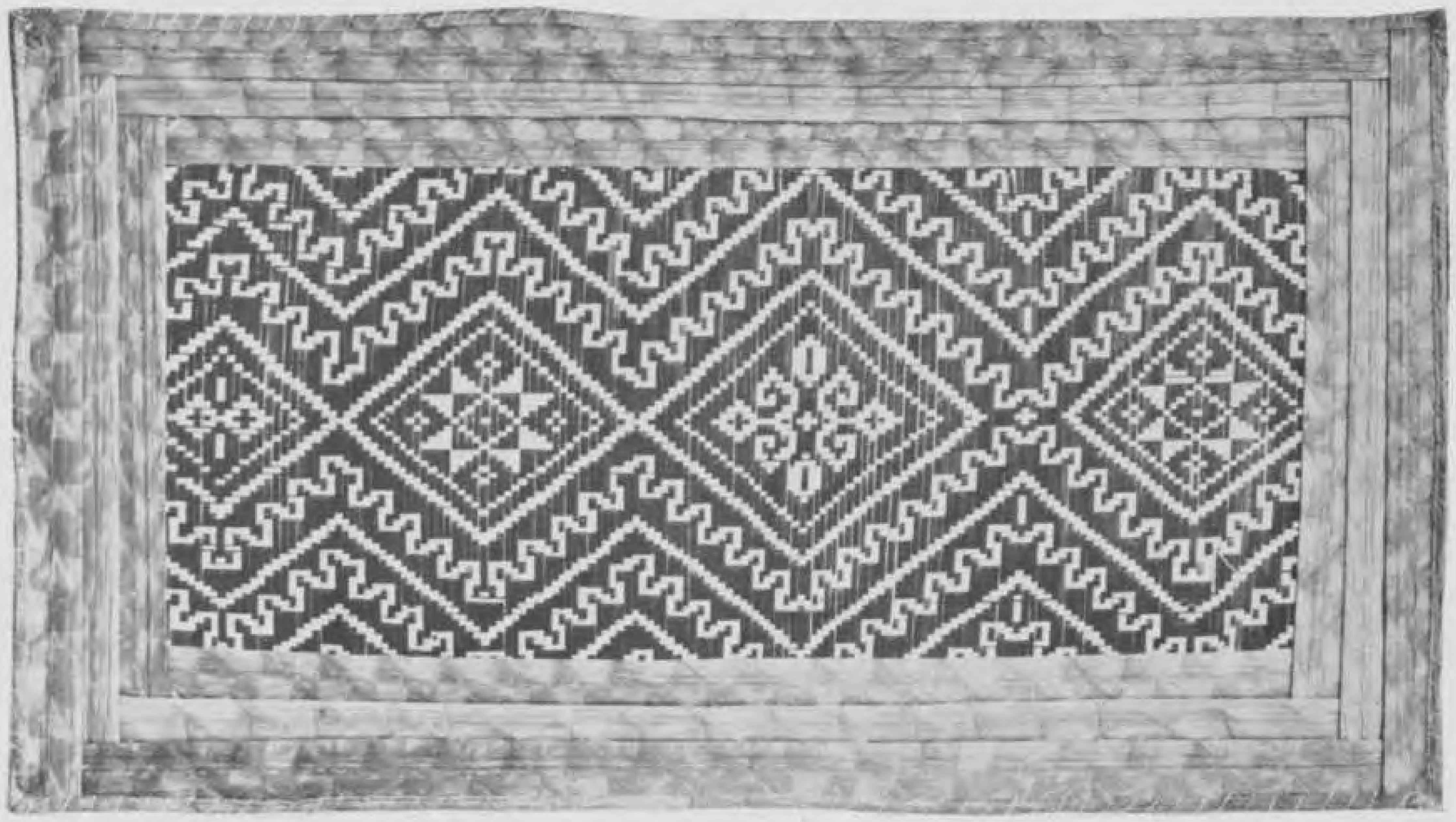

5. Mat der Tabaroe's. Halmahera. — Mat of the Tabaru. Halmahera. — Natte des Tabaru. Halmahera. — Matte der Tabaru. Halmahera.

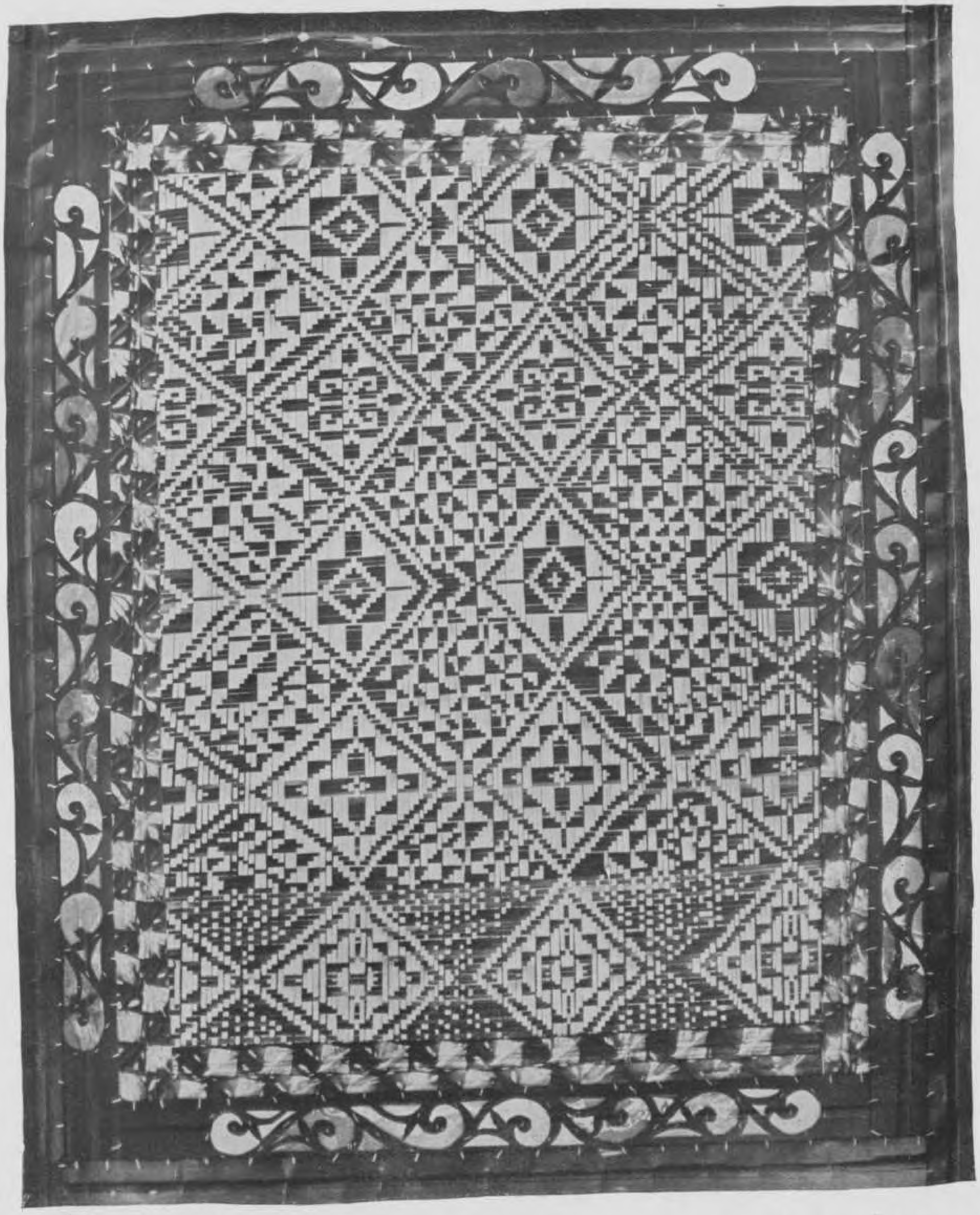

6. Mat der Tabaroe's. Halmahera. — Mat of the Tabaru. Halmahera. — Natte des Tabaru. Halmahera. — Matte der Tabaru. Halmahera.

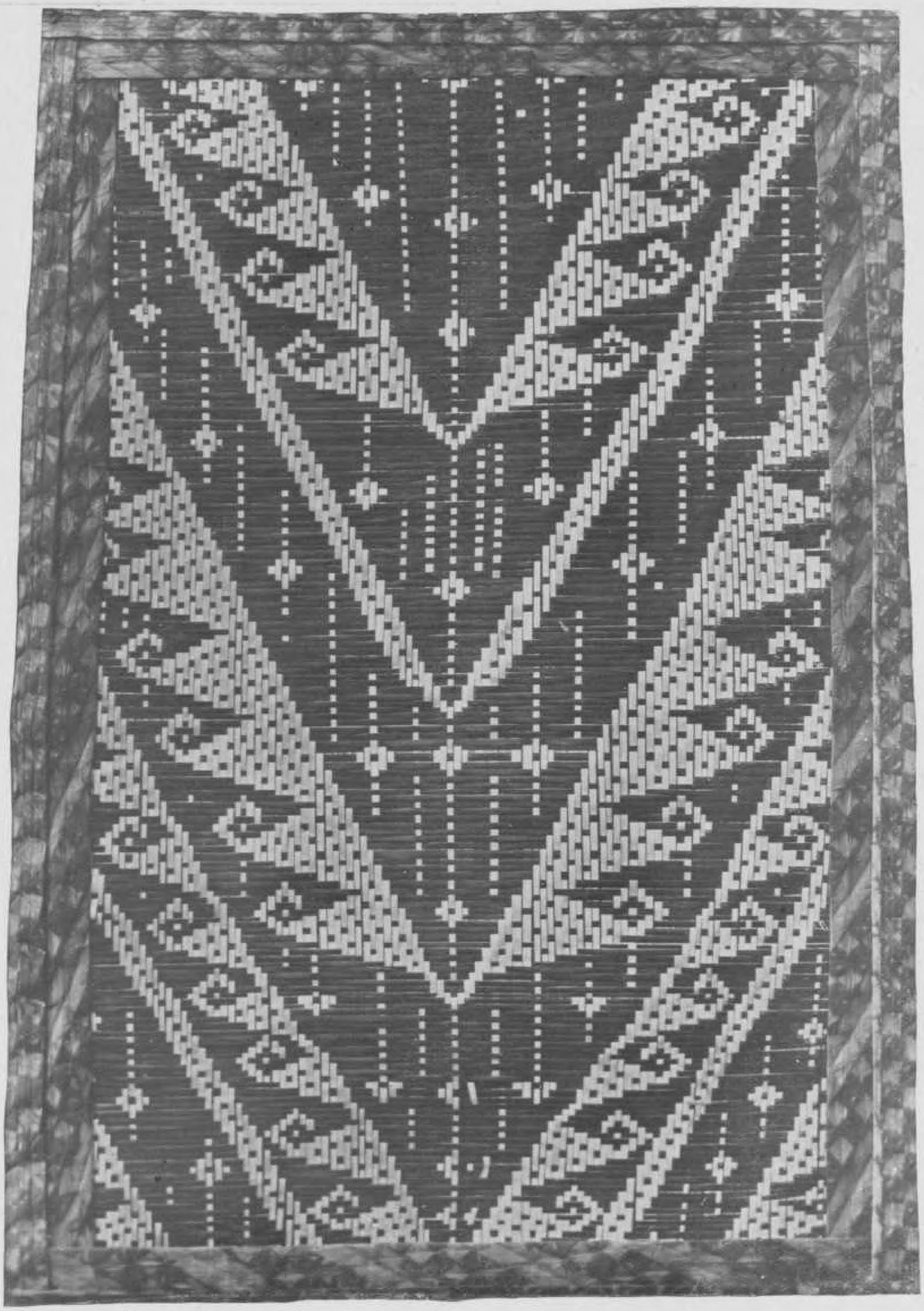

7. Mat der Tabaroe's. Halmahera. — Mat of the Tabaru. Halmahera. — Natte des Tabaru. Halmahera. — Matte der Tabaru. Halmahera.

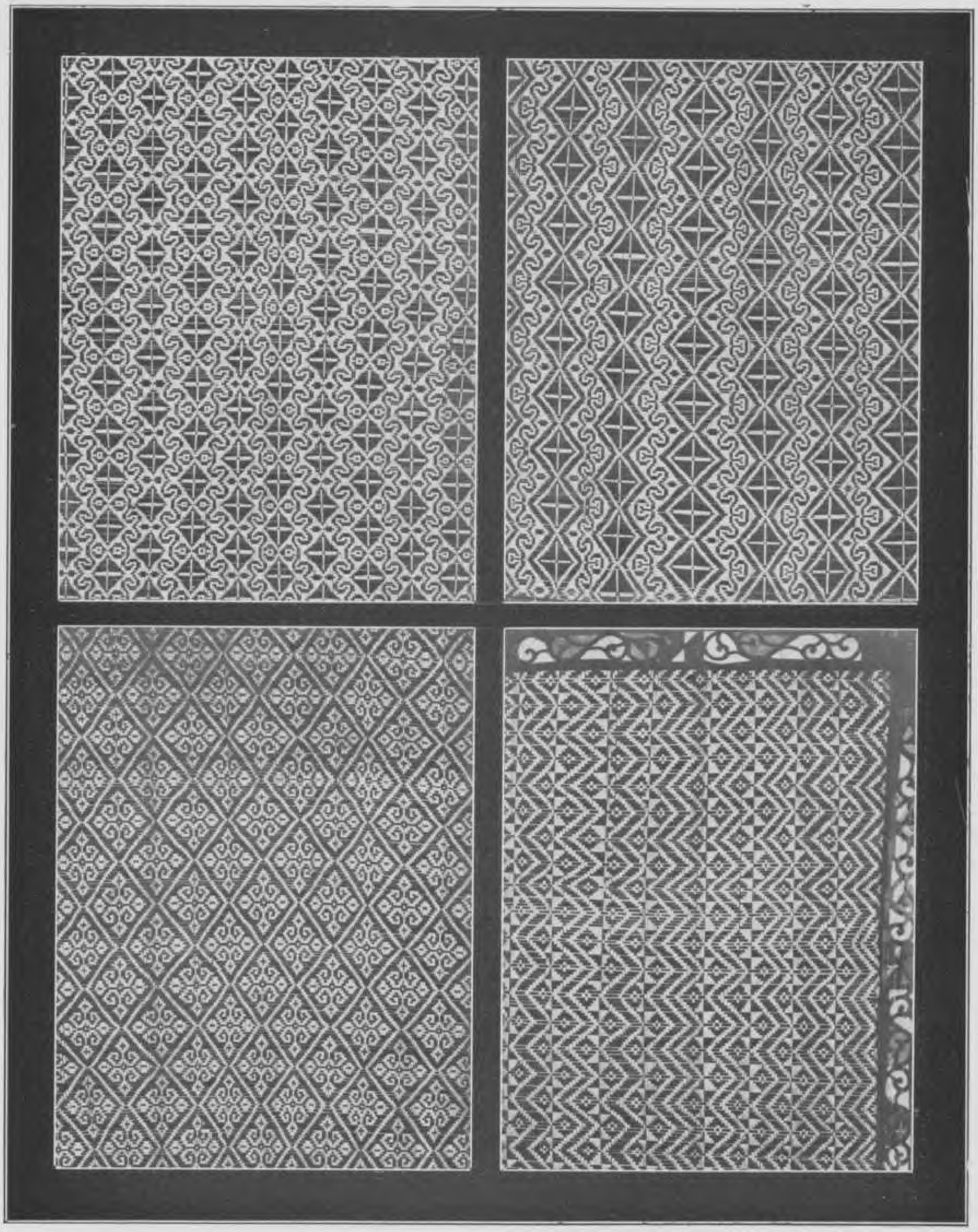

8. Vlechtmotieven der Tabaroe's. Halmahera. — Patterns of Weavings of the Tabaru. Halmahera. — Motifs de sparterie des Tabaru. Halmahera. — Flechtmustern der Tabaru. Halmahera.

9. Vlechtmotieven der Tabaroe's. Halmahera. — Patterns of Weavings of the Tabaru. Halmahera. — Motifs de sparterie des Tabaru. Halmahera. — Flechtmustern der Tabaru. Halmahera.

10. Mat der Tabaroe's. Halmahera. — Mat of the Tabaru. Halmahera. — Natte des Tabaru. Halmahera. — Matte der Tabaru. Halmahera.

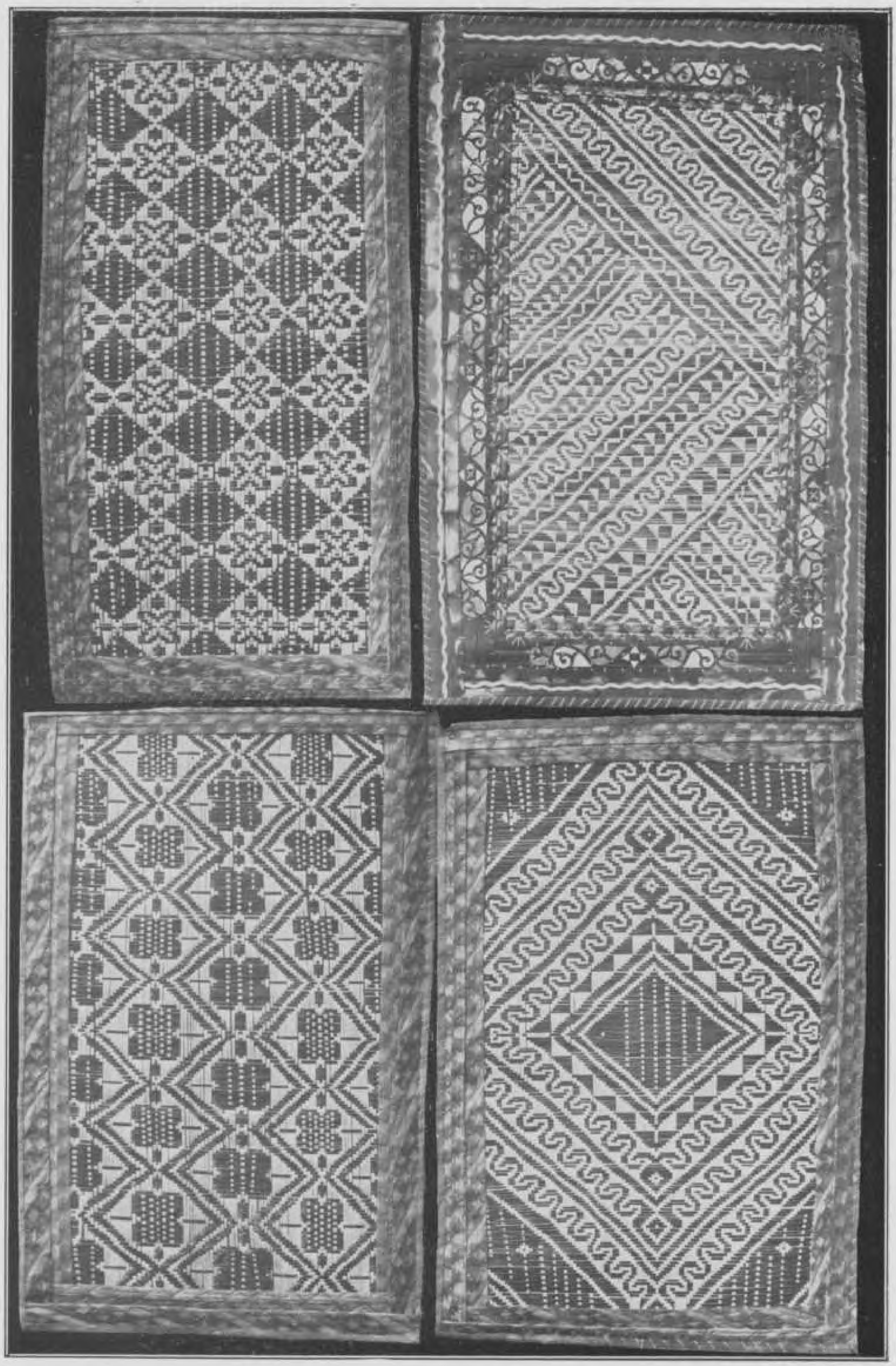

11. Vlechtmotieven der Tabaroe's. Halmahera. — Patterns of Weavings of the Tabaru. Halmahera. — Motifs de sparterie des Tabaru. Halmahera. — Flechtmustern der Tabaru. Halmahera.

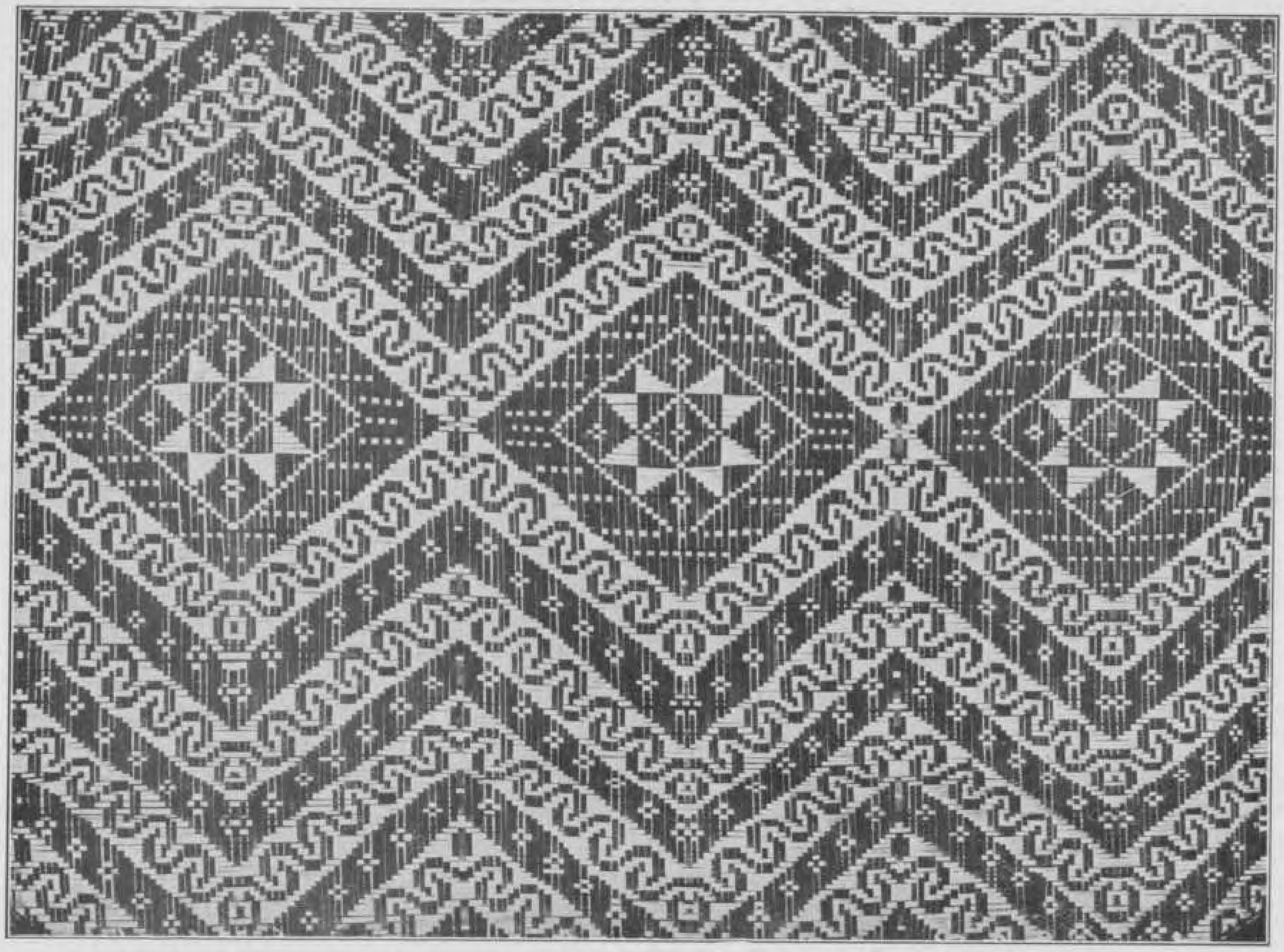

12. Mat der Tabaroe's. Halmahera. — Mat of the Tabaru. Halmahera. — Natte des Tabaru. Halmahera. — Matte der Tabaru. Halmahera.

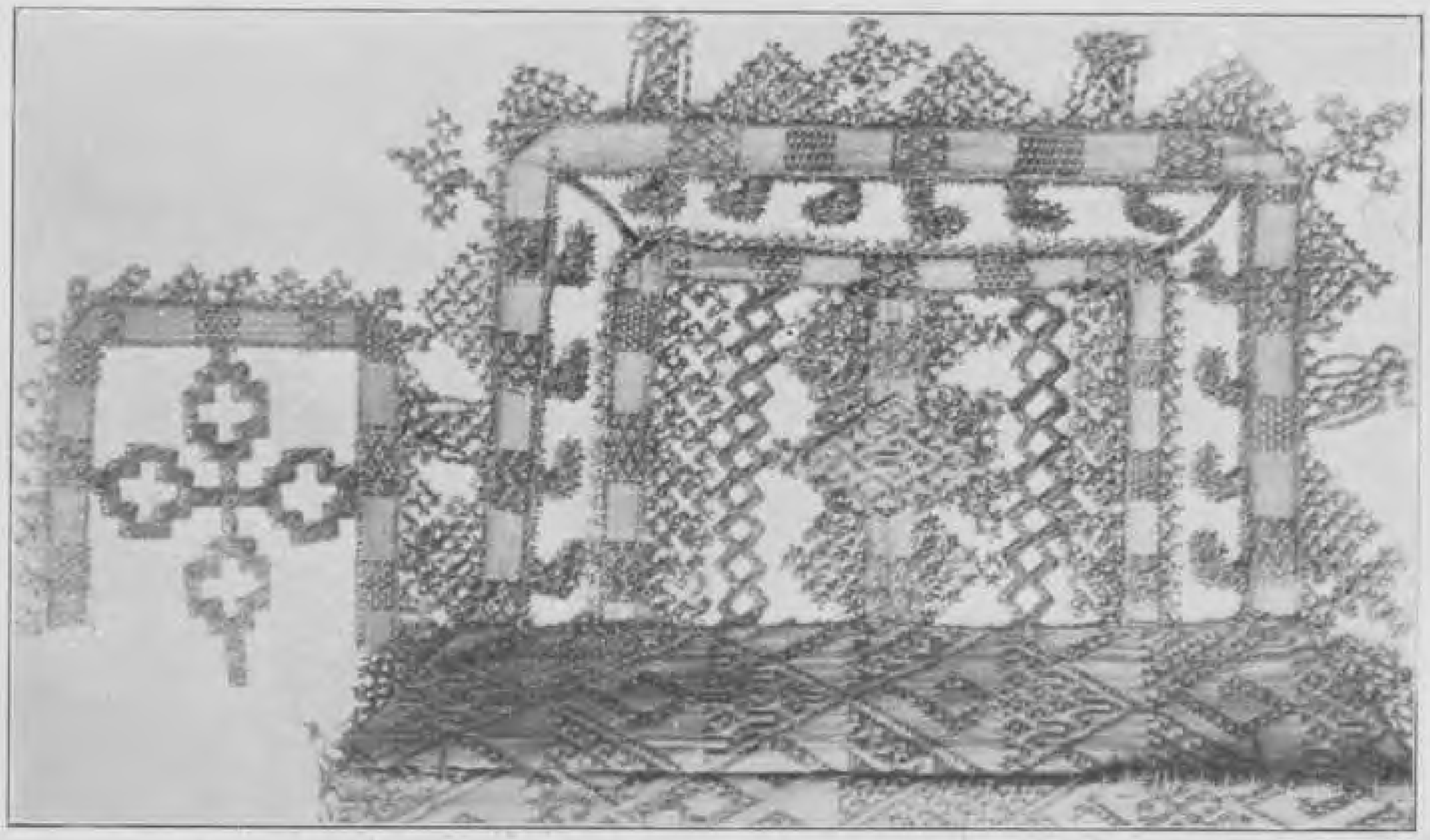

13. Hoek van een gevlochten mat. Noord Nieuw-Guinea. — A Corner of a Woven Mat. North of New Guinea. — Coin d'une natte. Nord de la Nouvelle Guinée. — Ecke einer geflochtenen Matte. Nord-Neu-Guinea.

14. Wevende vrouw der Sĕribas-Dajaks. Sĕrawak. — Weaving Woman of the Sĕribas Dayak. Sĕrawak. — Ouvrière Sĕribas-Dayak en tissant. Sĕrawak. — Weberin der Sĕribas-Dajak. Sĕrawak.

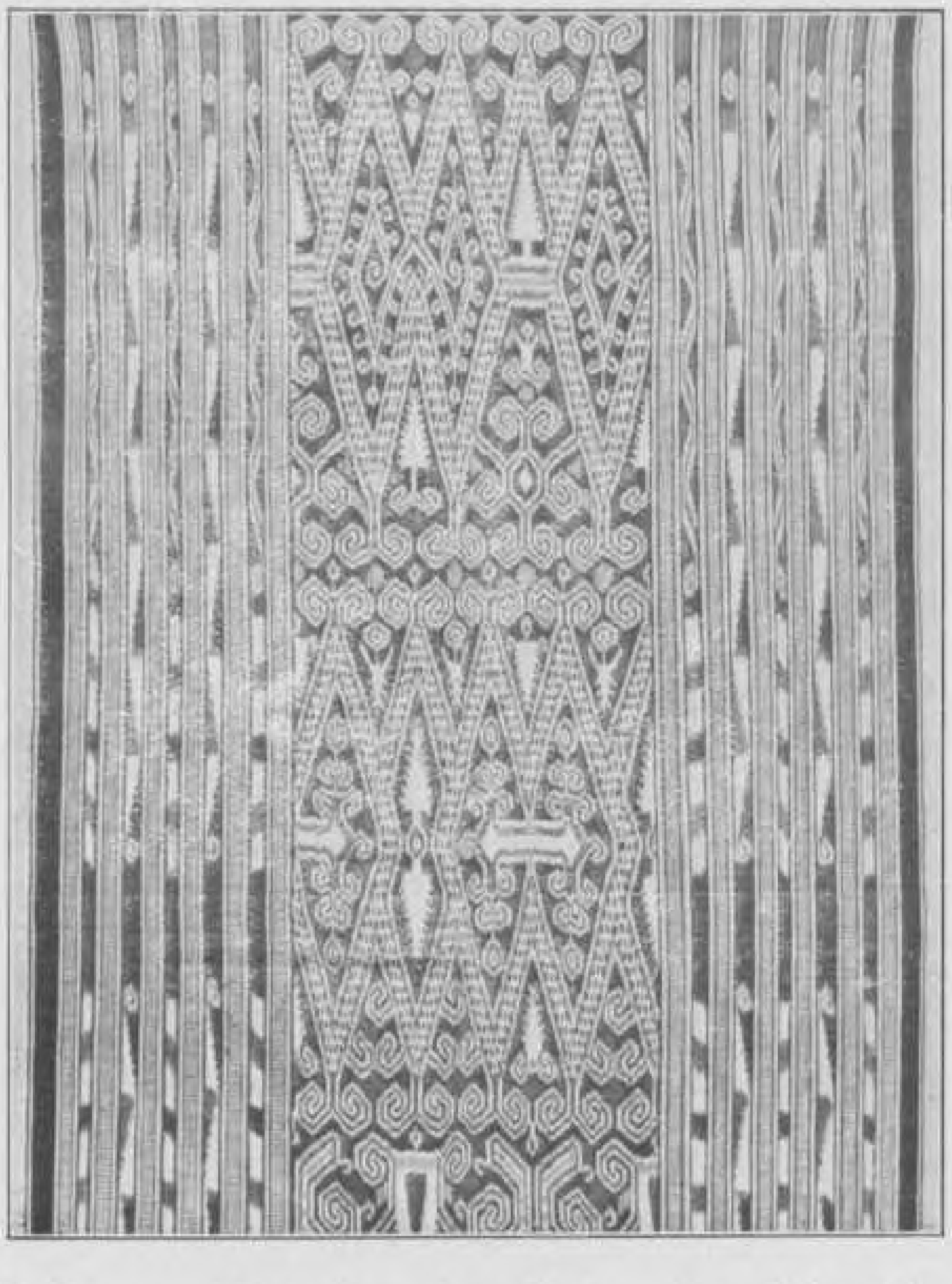

15. Katoenen weefsel der Batang-Loepar-Dajaks. — Cotton Fabric of the Batang-Lupar-Dayak. — Tissu de coton des Batang-Lupar-Dayak. — Kattungewebe der Batang-Lupar-Dajak.

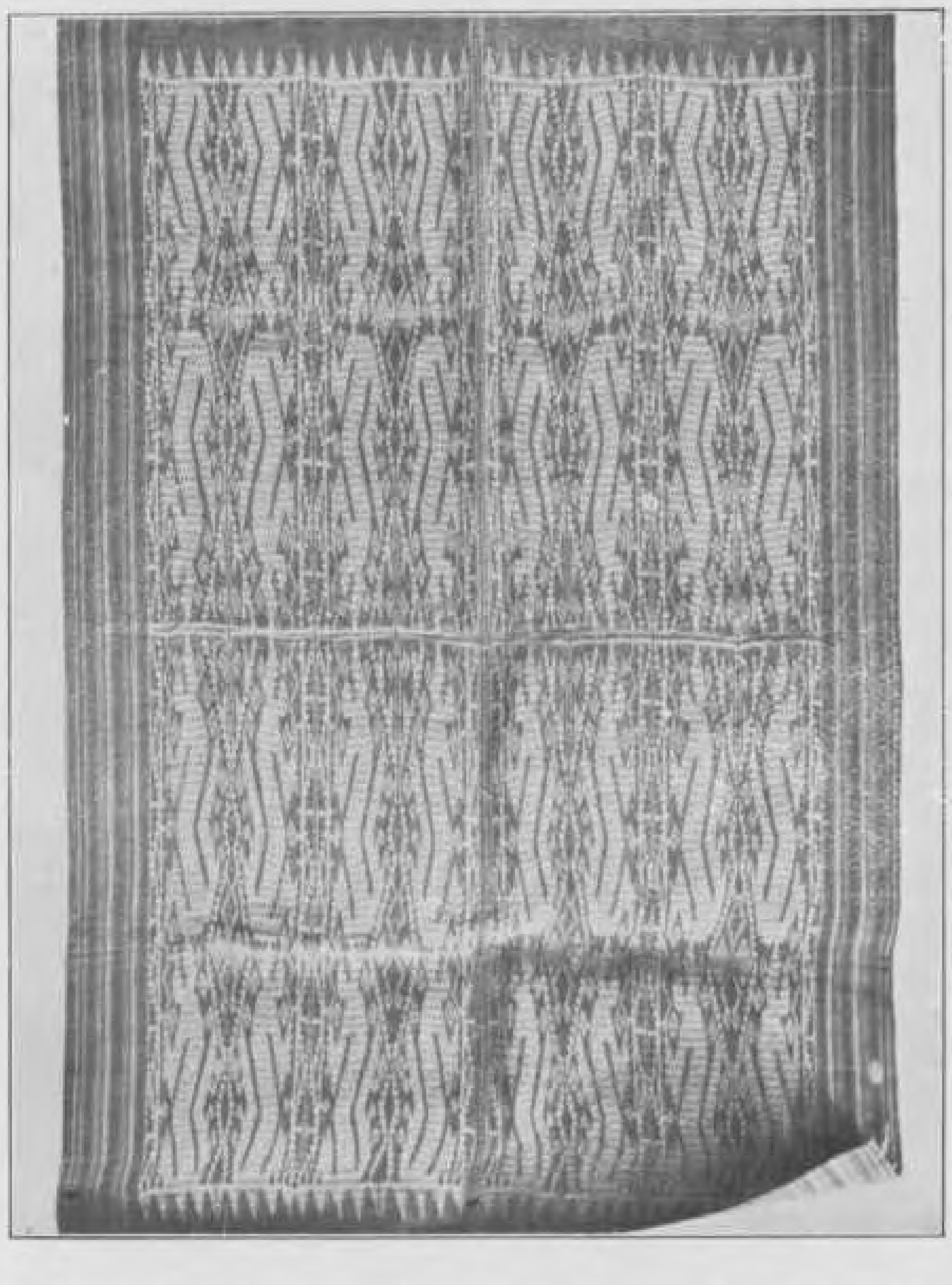

16. Dajaksch vezelweefsel uit Koetei. Oost-Borneo. — Fibre Tissue of the Dayak of Koetei. East-Borneo. — Tissu de fibre des Dayak de Koetei. Bornéo oriental. — Fasergewebe der Dajak aus Koetei. Ost-Borneo.

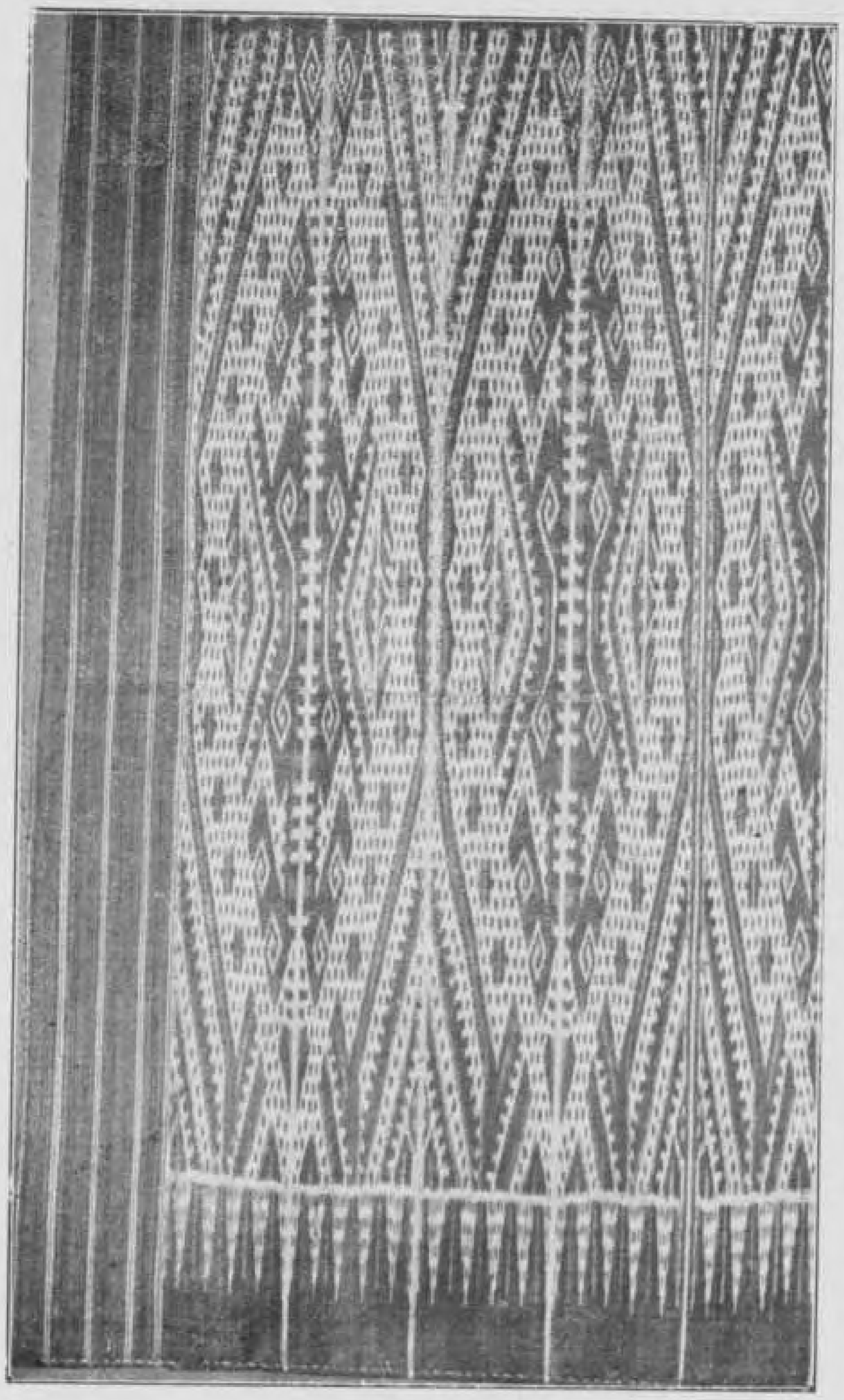

17. Weefsel van vezelstof en geïmporteerd garen. Koetei, Oost-Borneo. — Tissue of Fibre and imported Thread. Koetei, East-Borneo. — Tissu de fibre et de fil importé. Koetei, Bornéo oriental. — Gewebe aus Faser und eingeführtem Garn. Koetei, Ost-Borneo.

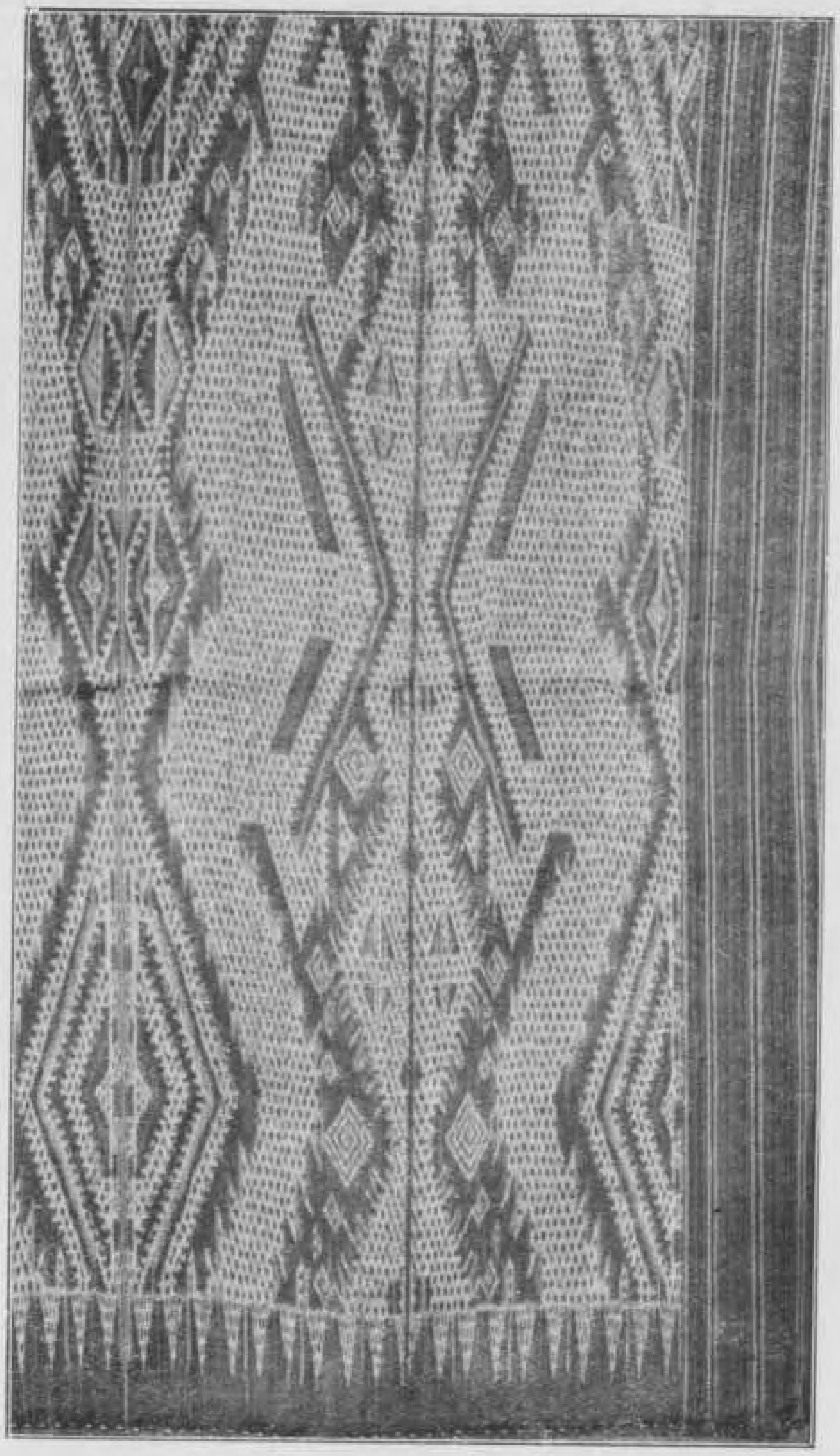

18. Weefsel van vezelstof en geïmporteerd garen. Koetei, Oost-Borneo. — Tissue of Fibre and imported Thread. Koetei, East-Borneo. — Tissu de fibre et de fil importé. Koetei. Bornéo oriental. — Gewebe aus Faser und eingeführtem Garn. Koetei, Ost-Borneo.

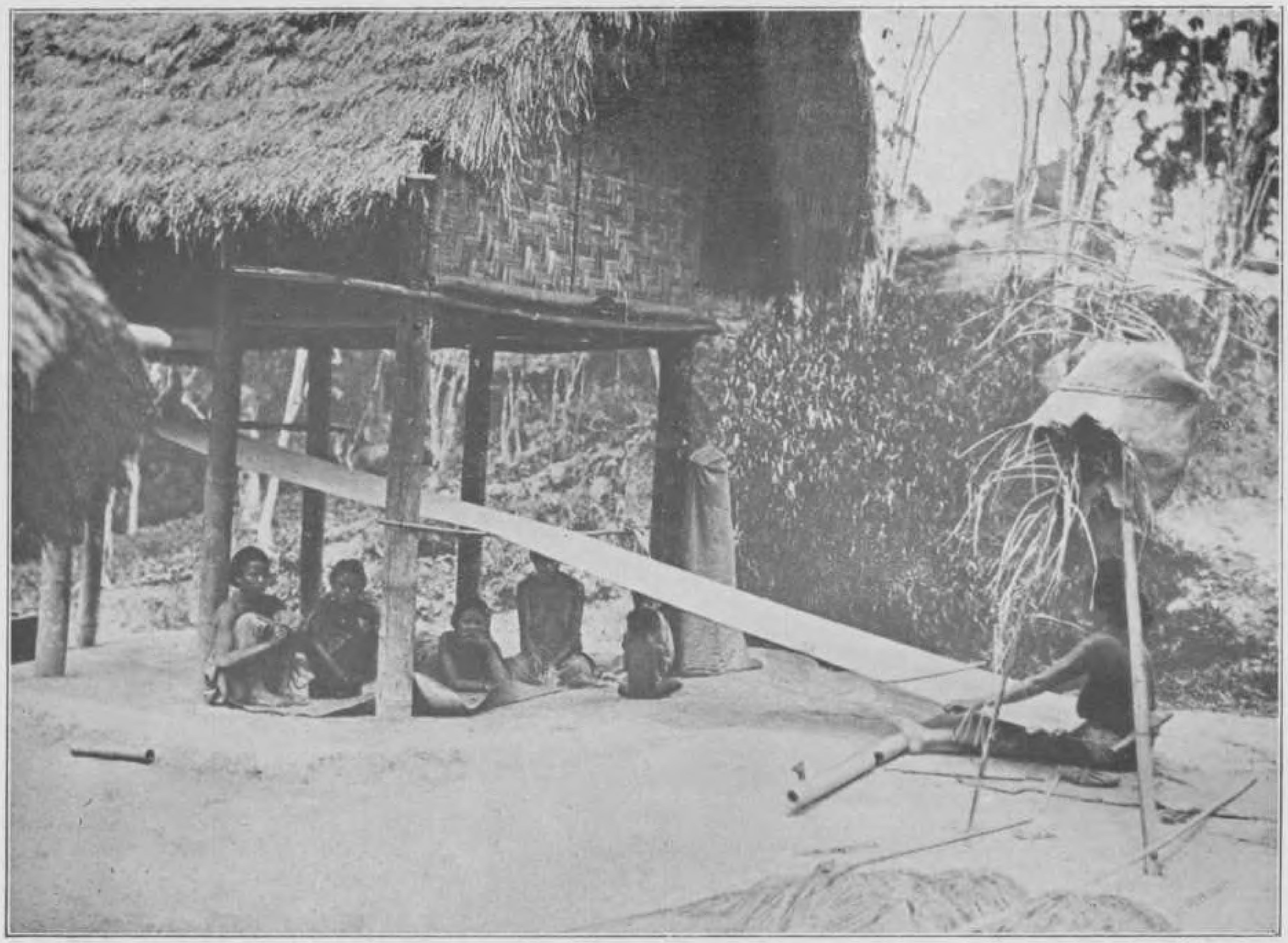

19. Toradja-weefster aan een getouw. Celebes. — Weaving Woman of the Toraja with a Loom. Celebes. — Ouvrière Toraja avec le métier à tisser. Célèbes. — Weberin der Toradja beim Webstuhl. Celebes.

20. Doodendoek. Rongkong, Midden-Celebes. — Funeral Cloth. Rongkong, Central-Celebes. — Toile funéraire. Rongkong, Célèbes Central. — Leichentuch. Rongkong, Mittel-Celebes.

21. Doodendoek. Rongkong. Midden-Celebes. — Funeral Cloth. Rongkong, Central-Celebes. — Toile funéraire. Rongkong, Célèbes Central. — Leichentuch. Rongkong. Mittel-Celebes.

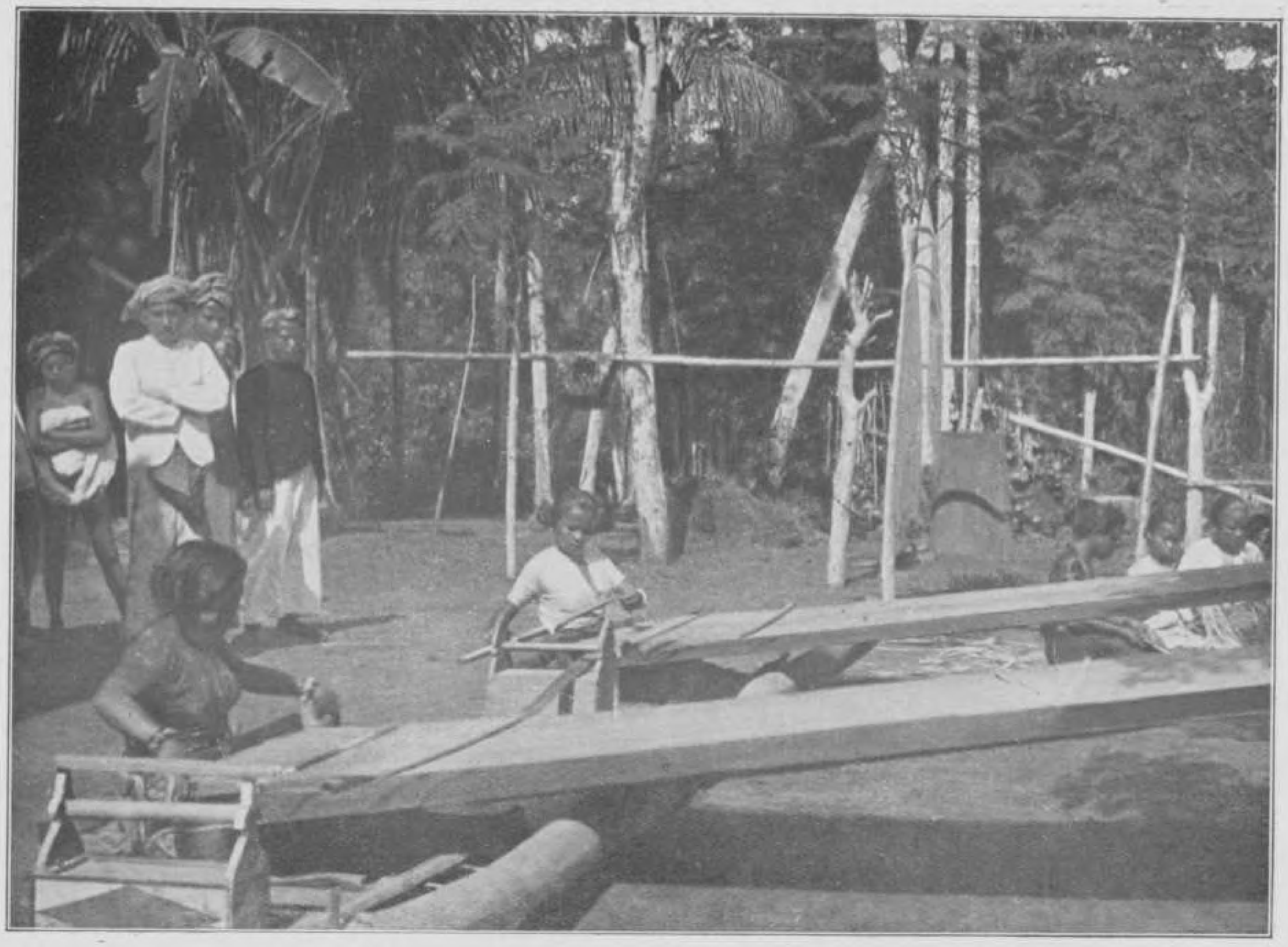

22. Weefsters te Mamoedjoe. Midden-Celebes. — Weaving Women at Mamoedjoe. Central-Celebes. — Tisseuses à Mamoedjoe. Célèbes Central. — Weberinnen in Mamoedjoe. Mittel-Celebes.

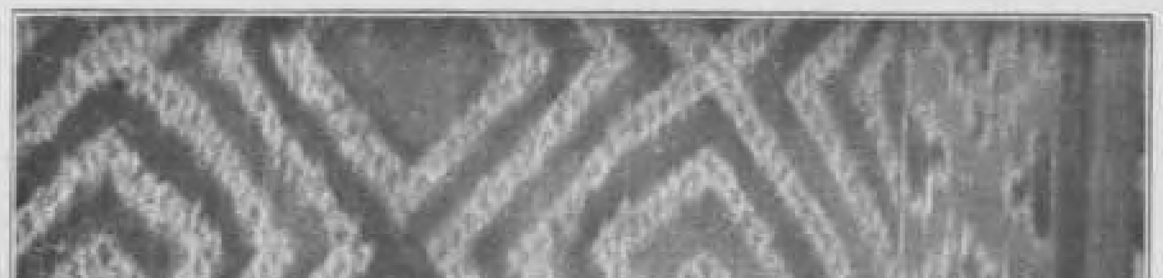

23. Rongkong-weefsel Midden-Celebes. — Fabric of Rongkong. Central-Celebes. — Tissu de Rongkong. Célèbes Central. — Rongkong-Gewebe. Mittel-Celebes.

24. Rongkong-weefsel. Midden-Celebes — Fabric of Rongkong. Central-Celebes. — Tissu de Rongkong. Célèbes Central. — Rongkong-Gewebe. Mittel-Celebes.

25. De beide middenbanen van een Rongkong-weefsel. Midden-Celebes. — The two Central Panels of a Fabric of Rongkong Central-Celebes. — Les deux panneaux centraux d'un tissu de Rongkong. Célèbes Central. — Die zwei Mittelstücken eines Rongkong Gewebes. Mittel-Celebes.

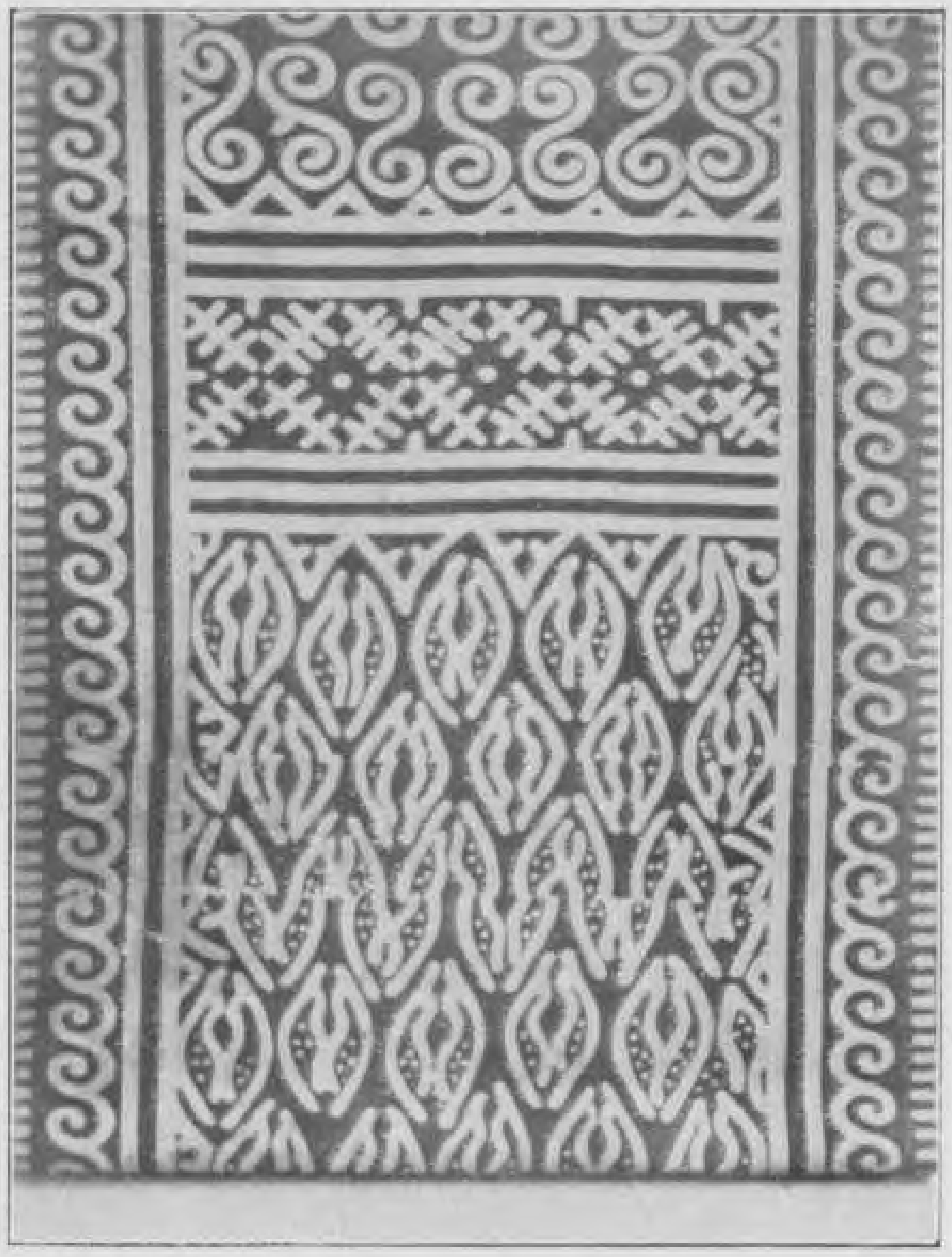

26. Kain sarita. Paloppo. Midden-Celebes. — Kain sarita. Paloppo. Central-Celebes. — Kain sarita. Paloppo. Célèbes Central. — Kain sarita. Paloppo. Mittel-Celebes.

27. Geïkatte doodendoek. Midden-Celebes. — Funeral Cloth with *Ikat* on the Warp. Central-Celebes. — Toile funéraire avec *ikat* sur la chaine. Célèbes Central. — Leichentuch mit *Ikat* auf der Kette. Mittel-Celebes.

28. Geïkatte doodendoek. Midden-Celebes. — Funeral Cloth with *Ikat*. Central-Celebes. — Toile Funéraire avec *ikat*. Célèbes Central. — Leichentuch mit *Ikat*. Mittel-Celebes.

29. Katoenen weefsel. Soemba. — Cotton Fabric. Sumba. — Tissu de coton Soumba. — Kattungewebe. Sumba.

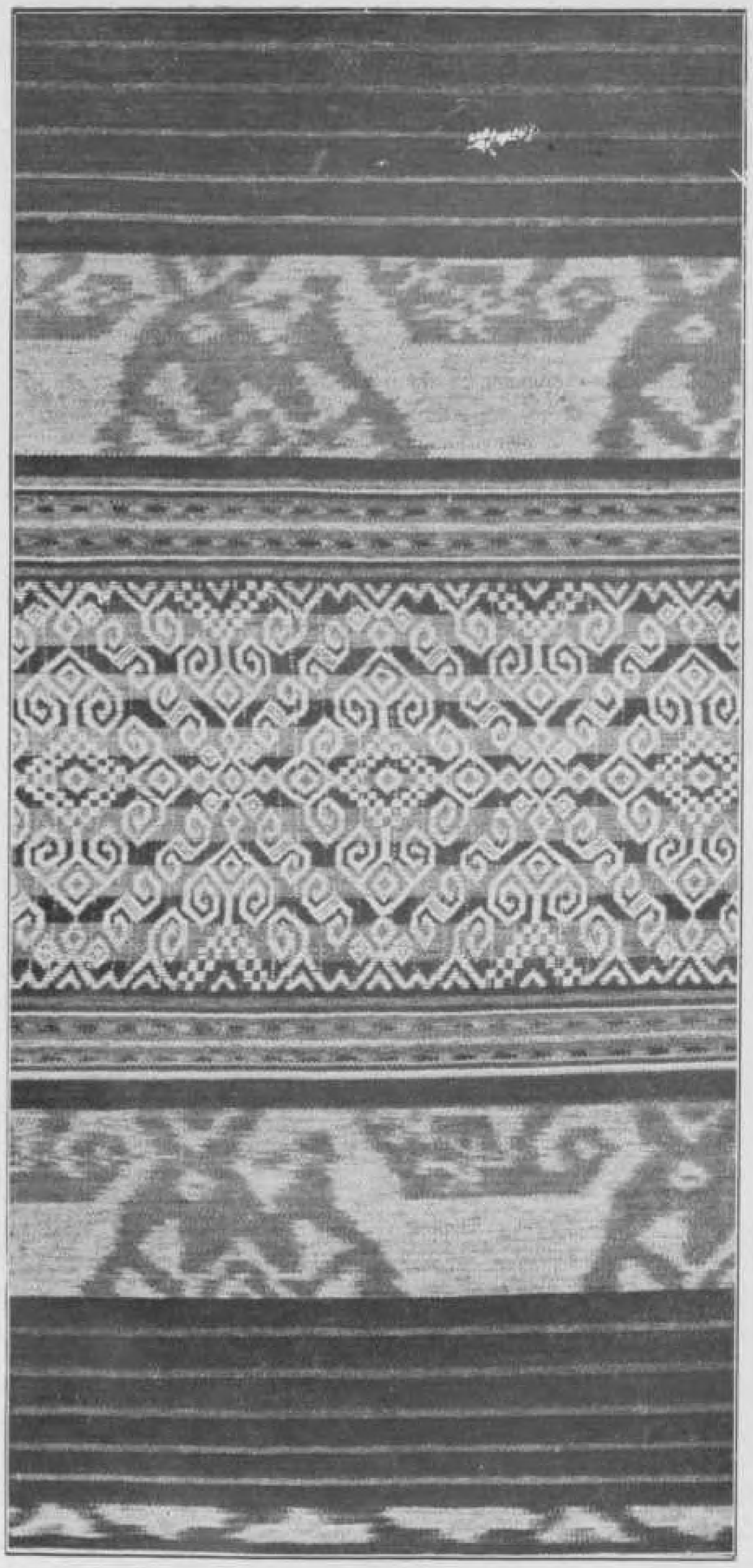

30. Ikat-weefsel. Soemba. — Tissue with *Ikat*. Sumba. — Tissu avec *Ikat*. Soumba. — *Ikat*-Gewebe. Sumba.

31. Ikat-weefsel Soemba. — Tissue with *Ikat*. Sumba. — Tissu avec *Ikat*. Soumba. — Gewebe mit Ikattierung. Sumba.

32. Ikat-weefsel. Oost-Soemba. — Tissue with *Ikat*. East-Sumba. — Tissu avec *Ikat*. Soumba oriental. — *Ikat*-Gewebe. Ost-Sumba.

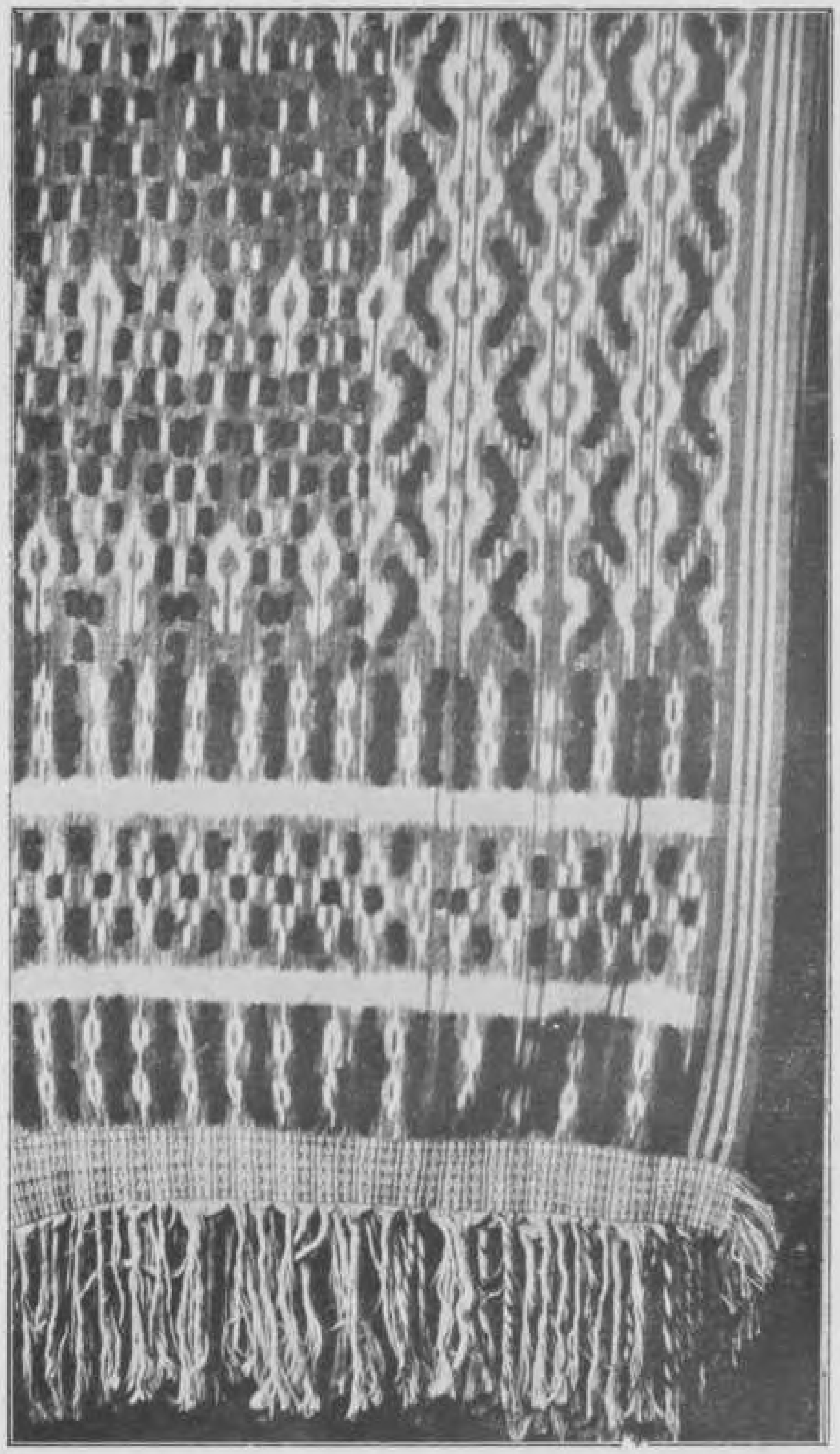

33. Katoenen weefsel van Noord-West-Soemba. — Cotton Fabric from North-West Sumba. — Tissu de coton du Nord-ouest de Soumba — Kattungewebe aus Nord-West-Sumba.

34. Ikat-weefsel uit Oost-Soemba. — Cotton Fabric from East-Sumba. — Tissu de coton. Soumba oriental. — Kattungewebe aus Ost-Sumba.

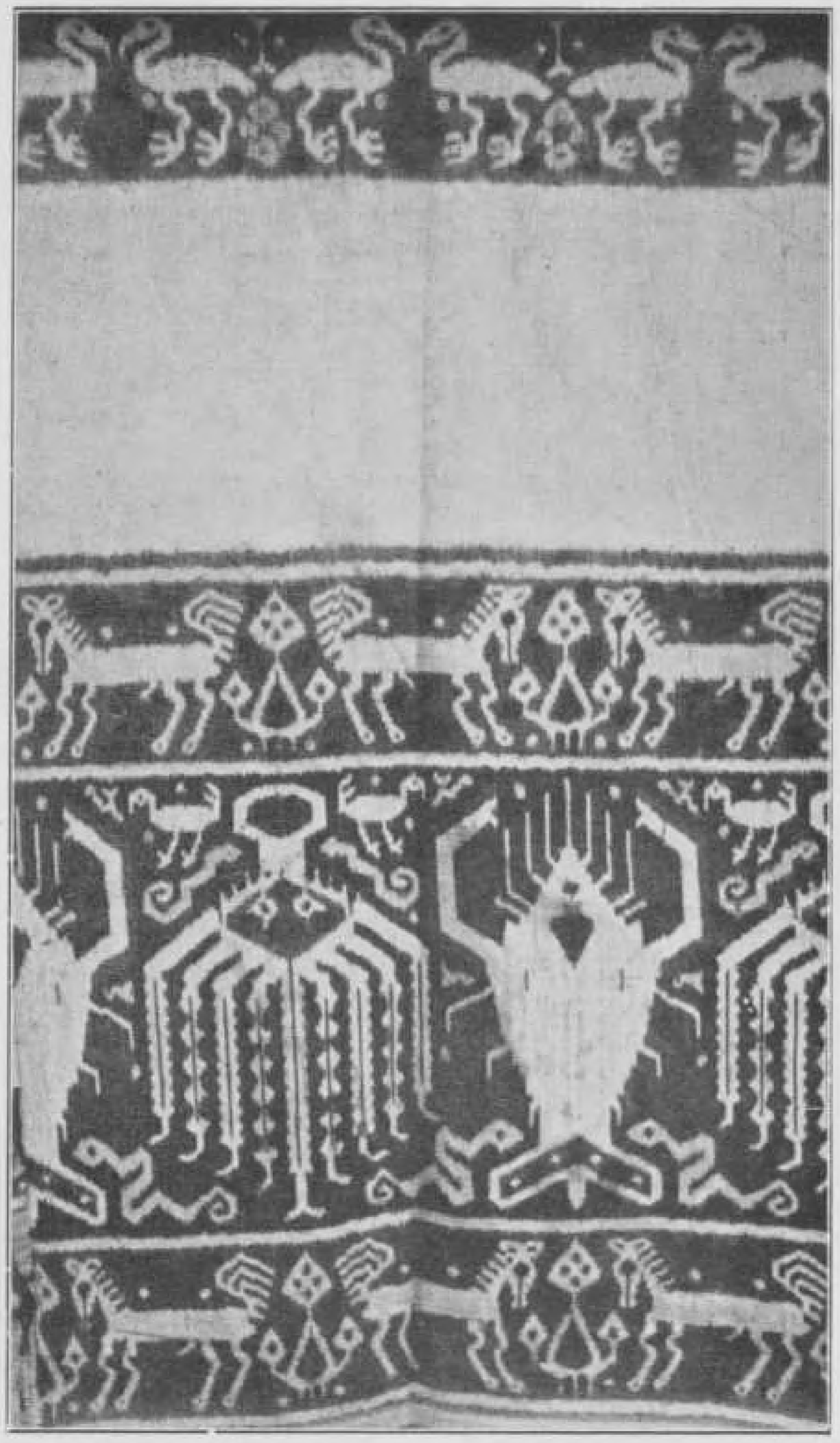

35. Ikat-weefsel. Soemba. — Tissue with *Ikat*. Sumba. — Tissu avec *ikat*. Soumba. — Gewebe mit *Ikat*. Sumba

36. Ikat-weefsel. Soemba. — *Ikat* Tissue. Soumba. — Tissu *ikat*. Sumba — Ikat-Gewebe. Sumba.

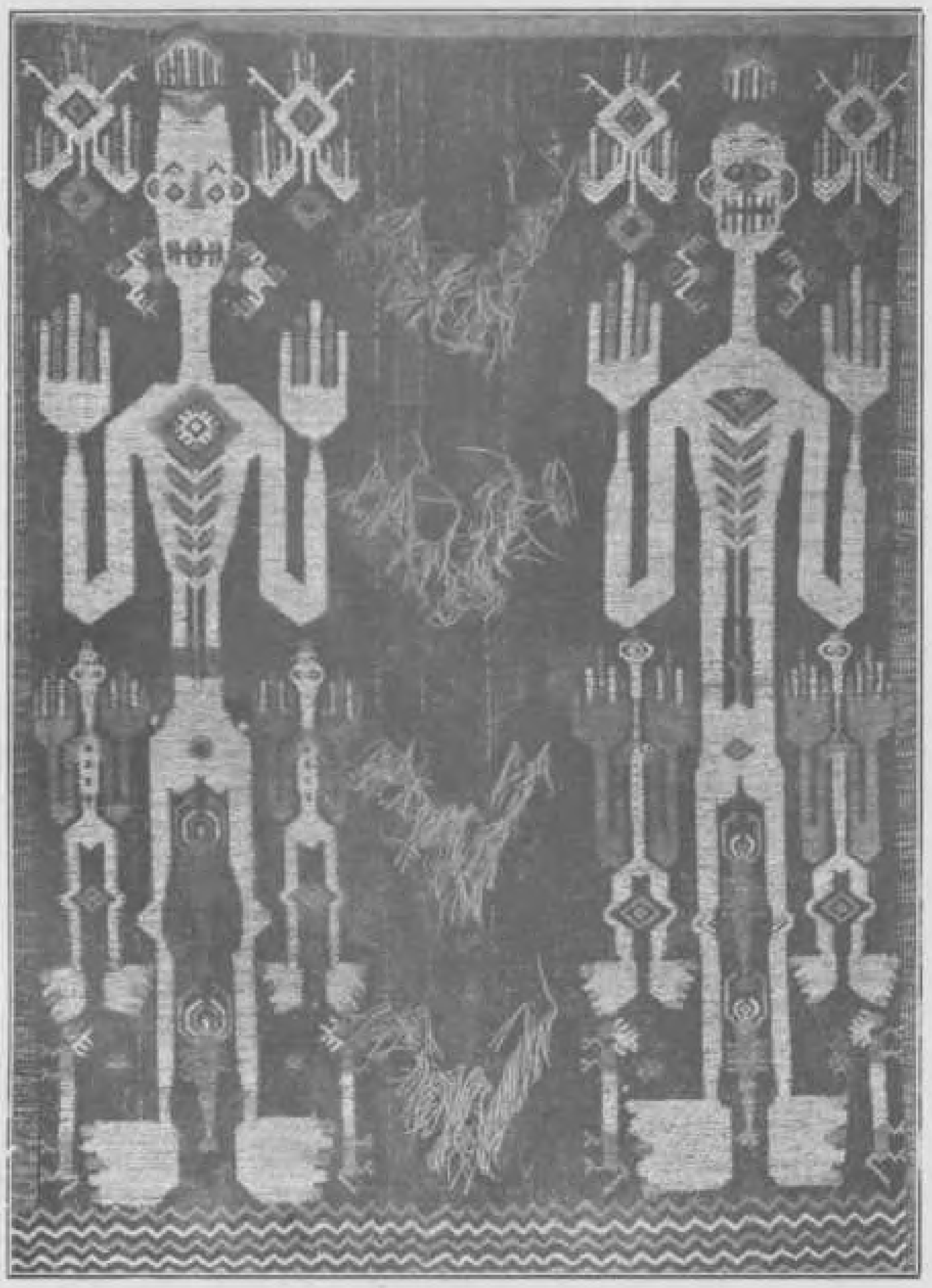

37. Ikat-weefsel. Soemba. — Tissue with *Ikat*. Sumba. — Tissu avec *Ikat*. Soumba. — *Ikat*-Gewebe. Sumba.

38. Ikat-weefsel. Soemba. — Tissue with *Ikat*. Sumba. — Tissu avec *Ikat*. Soumba. — *Ikat*-Gewebe. Sumba.

39. Begrafenis te Fatoe Kopa. Midden-Timor. — Burial at Fatu Kopa. Central-Timor. — Enterrement à Fatou Kopa. Timor Central. — Begräbnis zu Fatu Kopa. Mittel-Timor.

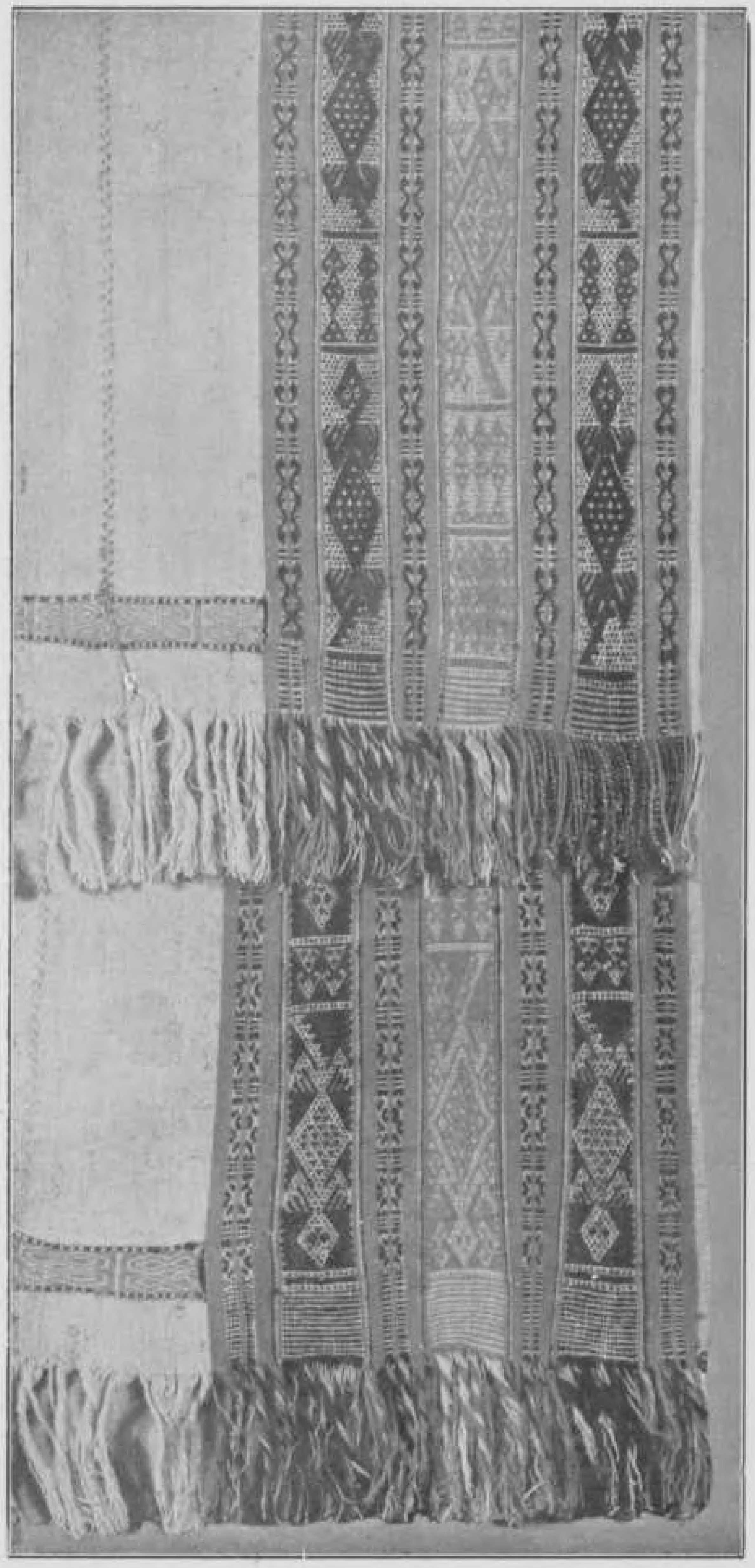

40. Slimoet van Amanoebang. Timor. — A *Slimut* from Amanubang. Timor. — Un *slimut* d'Amanoubang. Timor. Ein „Slimut" aus Amanubang. Timor.

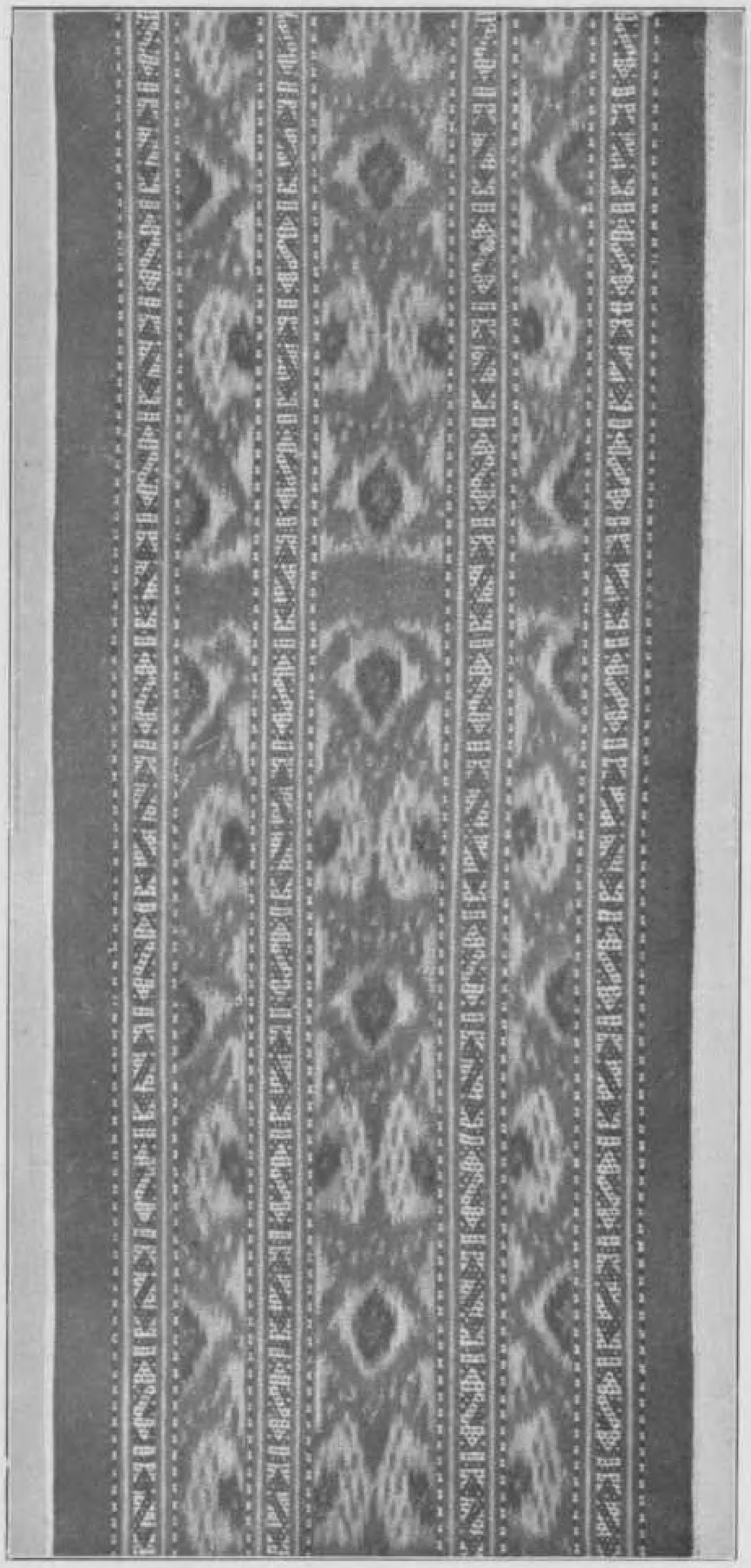

41. Slimoet van Amarasi. Timor. — A *Slimut* from Amarasi. Timor. — Un *slimut* d'Amarasi. Timor. — Ein „Slimut" aus Amarasi. Timor.

42. Ikat-weefsel van Amanoebang. Midden-Timor. — *Ikat* tissue from Amanubang. Central-Timor. — Tissu *Ikat* d'Amanoubang. Timor Central. — *Ikat*-Gewebe aus Amanubang. Mittel-Timor.

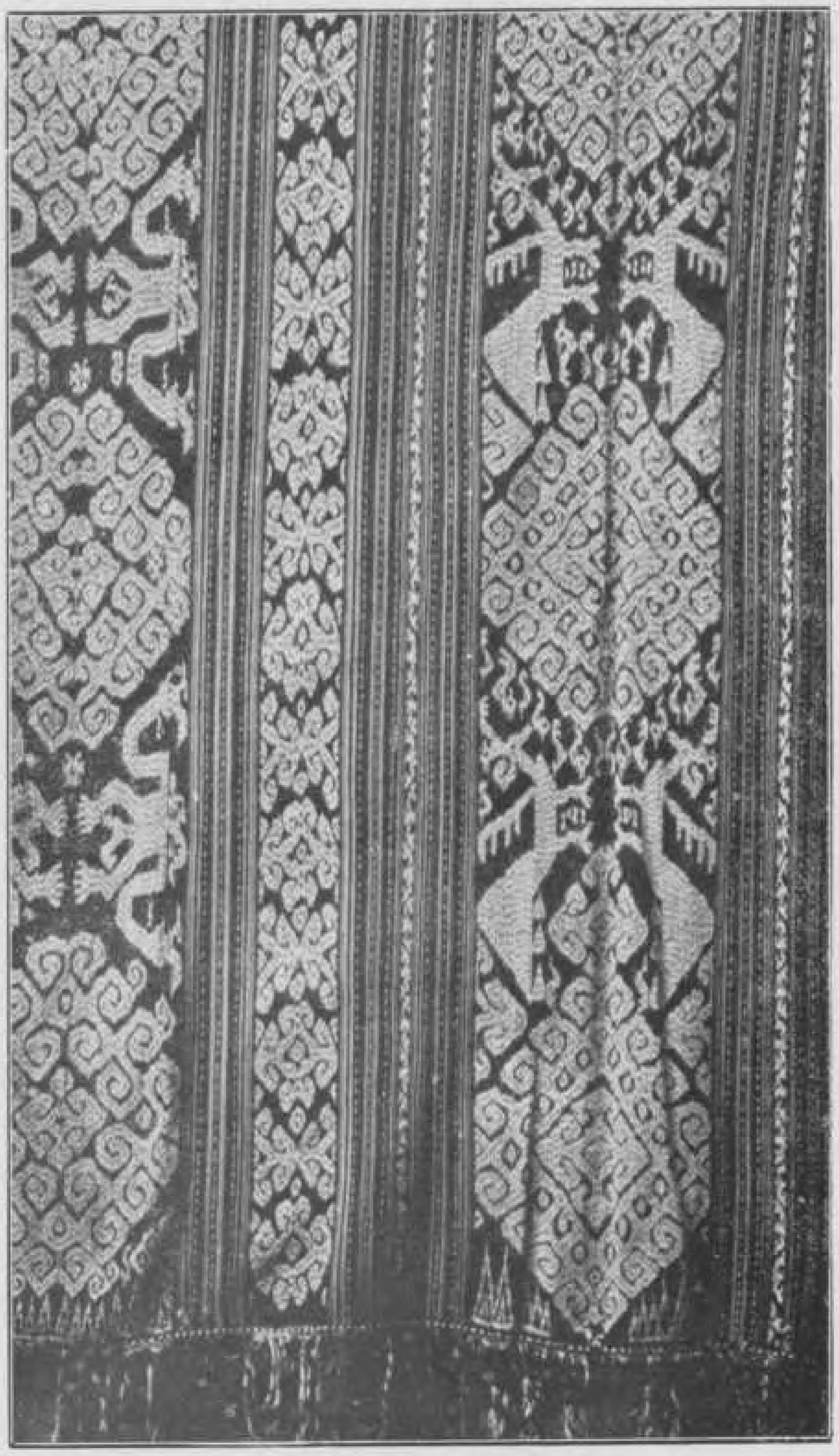

43. Ikat-weefsel van Amanoebang. Midden-Timor. — *Ikat* tissue from Amanubang. Central-Timor. — Tissue *Ikat* d'Amanoebang. Timor Central. — *Ikat*-Gewebe aus Amanubang. Mittel-Timor.

44. Ikat-weefsel van Amanoebang. Midden-Timor. — *Ikat* from Amanubang. Central-Timor. — Un *Ikat* d'Amanoubang. Timor Central. — Ein *Ikat* aus Amanubang. Mittel-Timor.

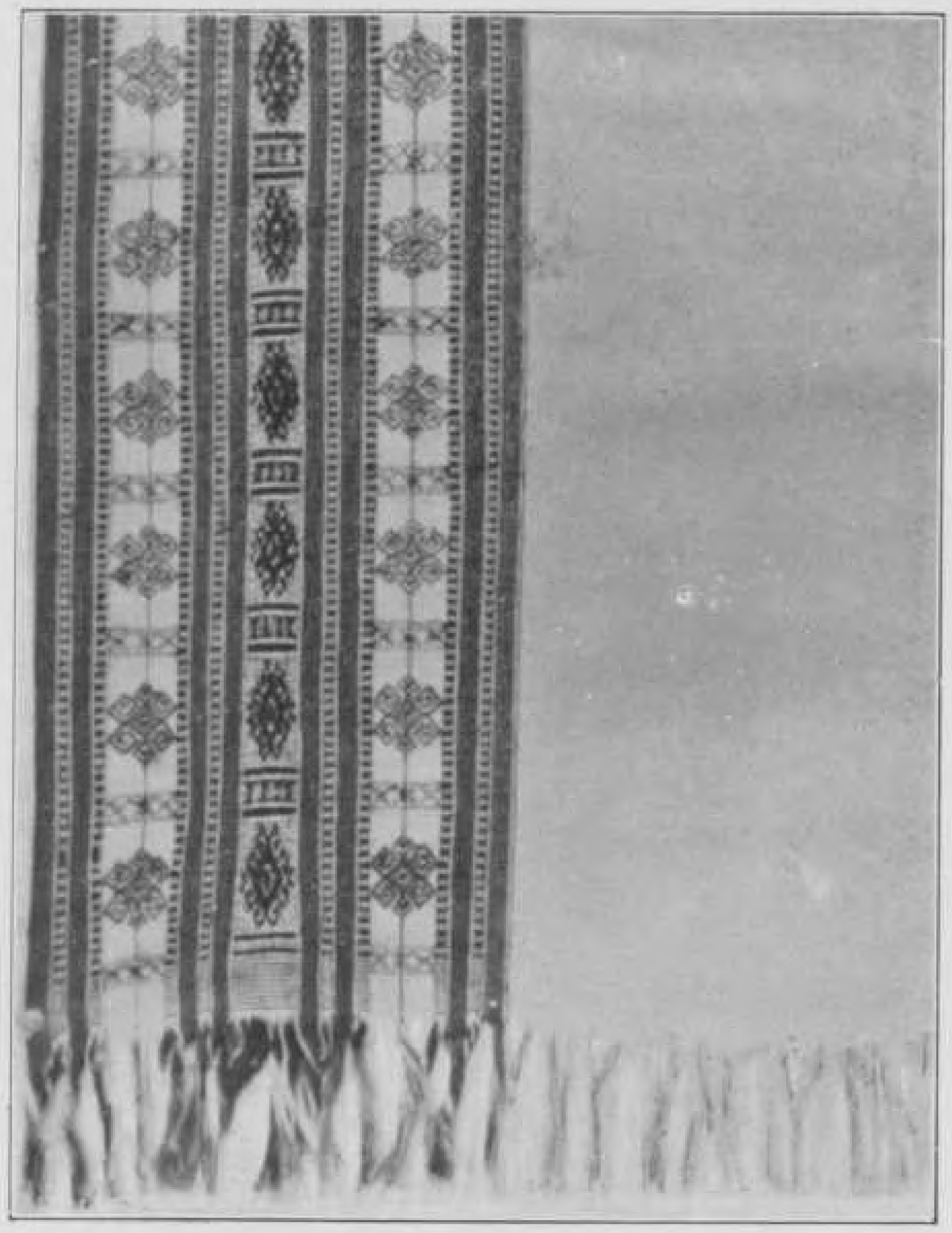

45. Ikat-weefsel van Mollo. Midden-Timor. — *Ikat* from Mollo. Central-Timor. — Un *Ikat* de Mollo. Timor Central. — *Ikat* aus Mollo. Mittel-Timor.

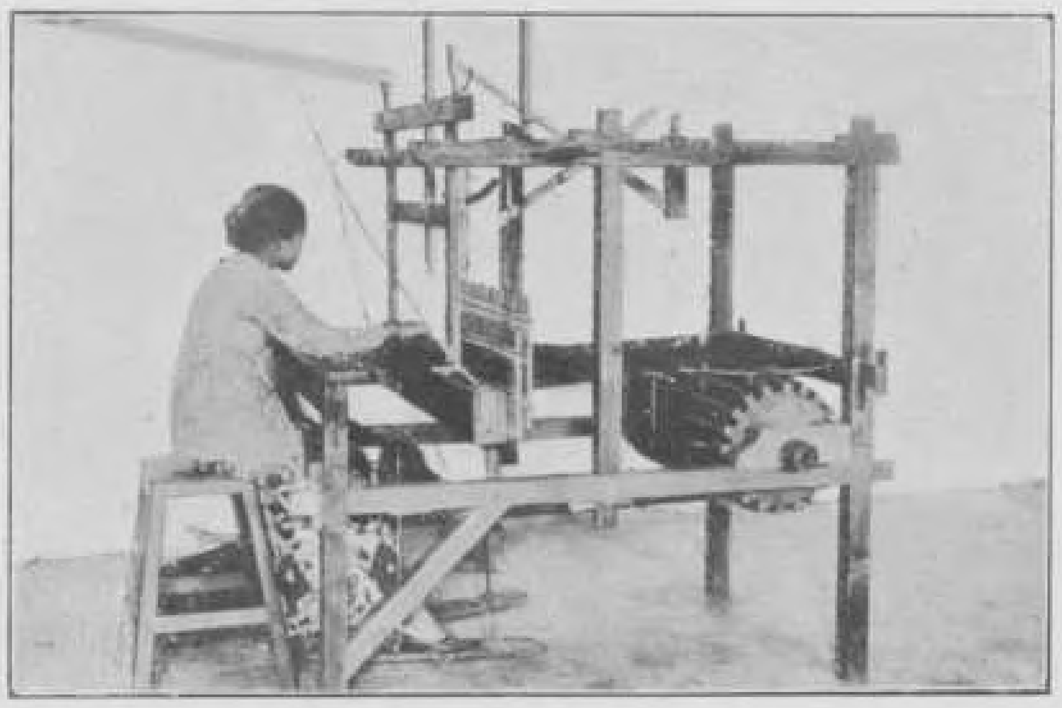

46. Europeesch weefgetouw onder de bevolking verspreid door het N.-I. Gouvernement. — European Loom distributed amongst the Natives by the Netherlands Indian Government. — Métier à tisser européen répandu parmi les Indonésiens par le Gouvernement des Indes Néerlandaises. — Europäischer Webstuhl verbreitet zwischen der Bevölkerung durch die Niederländisch-Indische Regierung.

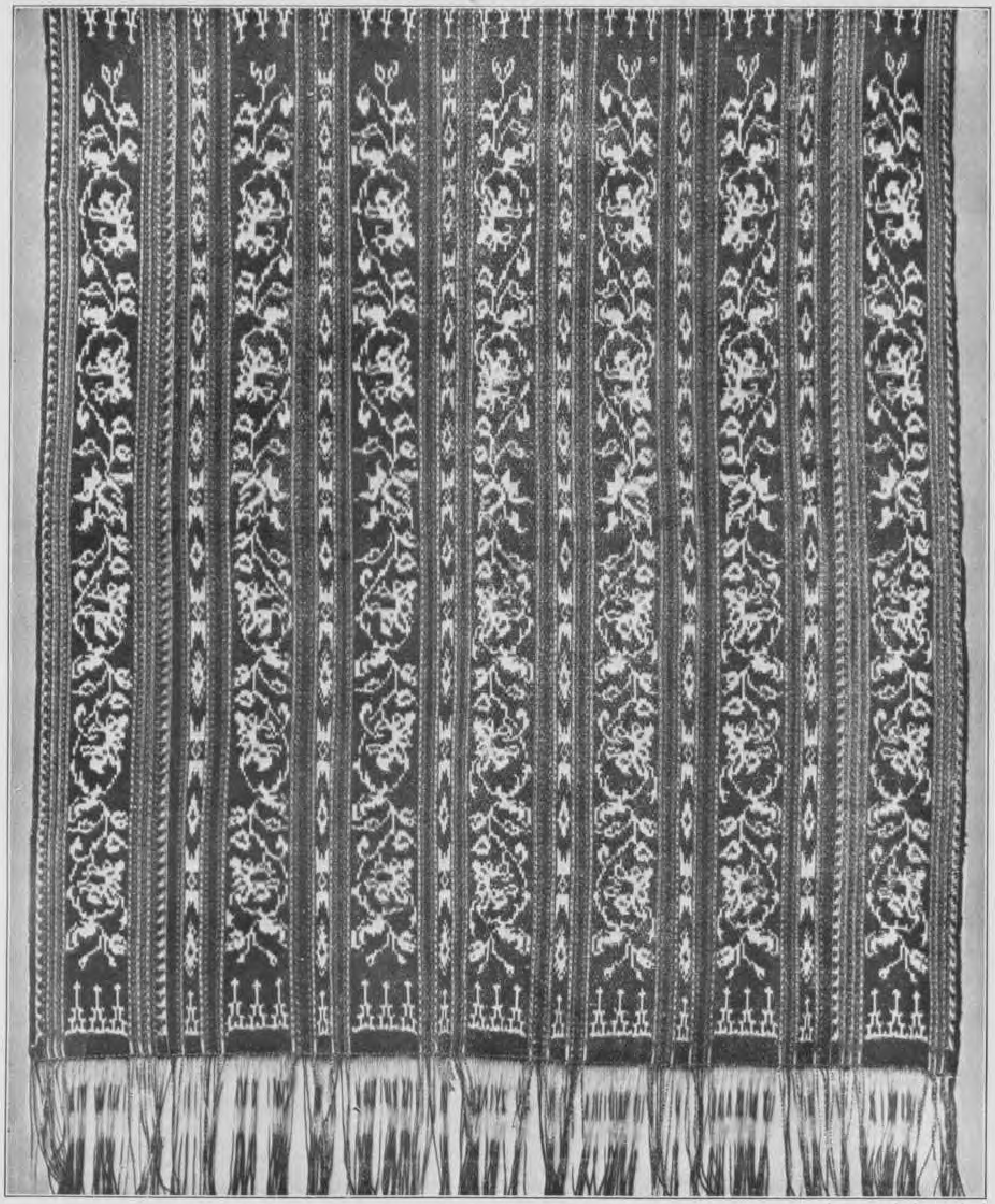

47. Ikat-weefsel. Sawoe, Timor-Archipel. — *Ikat* tissue. Sawu, Timor-Archipelago. — Tissu avec *ikat*. Sawou, Archipel de Timor. — Gewebe mit Ikattierung. Sawu, Timor-Archipel.

48. Vrouwen van het eiland Roti (Timor-Archipel) aan het weefgetouw. Rechts een vrouw aan het ikat-raam. — Women of the Island of Roti (Timor-Archipelago) at the Loom. To the right a Woman with the *Ikat* Frame. — Femmes de l'île de Roti (Archipel de Timor) avec le métier à tisser. A droite: une ouvrière avec le cadre pour l'*ikat*. — Frauen vom Insel Roti (Timor-Archipel) mit dem Webstuhl. Rechts: eine Arbeiterin mit dem Ikat-Rahmen.

49. Ikat-weefsel. Roti. — *Ikat* tissue. Roti. — Tissu avec *ikat*. Roti. — Gewebe mit Ikat. Roti.

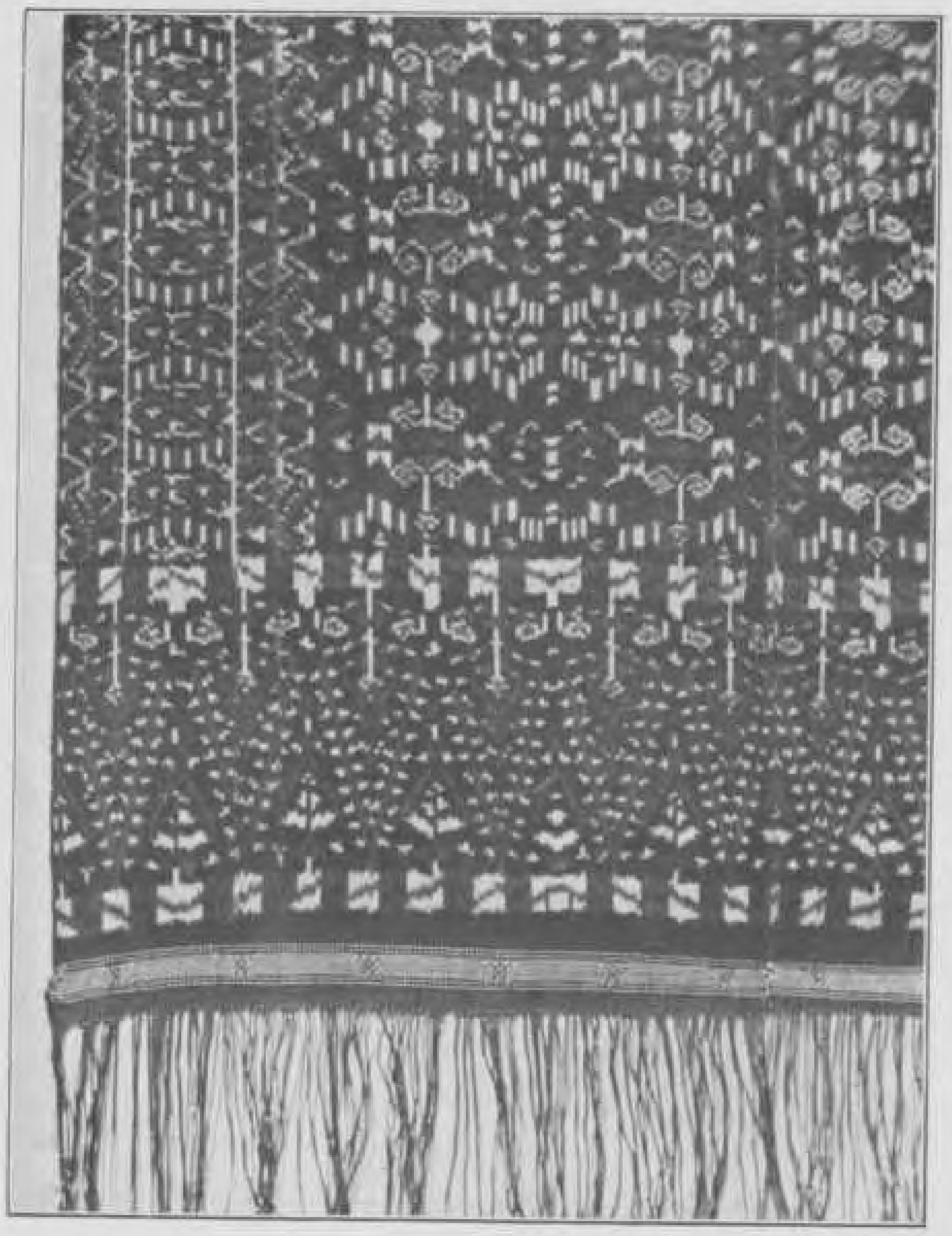

50. Ikat-weefsel. Endeh, Midden-Flores. — *Ikat* tissue. Endeh, Central Flores. — Tissu avec *Ikat*. Endeh, Flores Central. — *Ikat*-Gewebe. Endeh, Mittel-Flores.

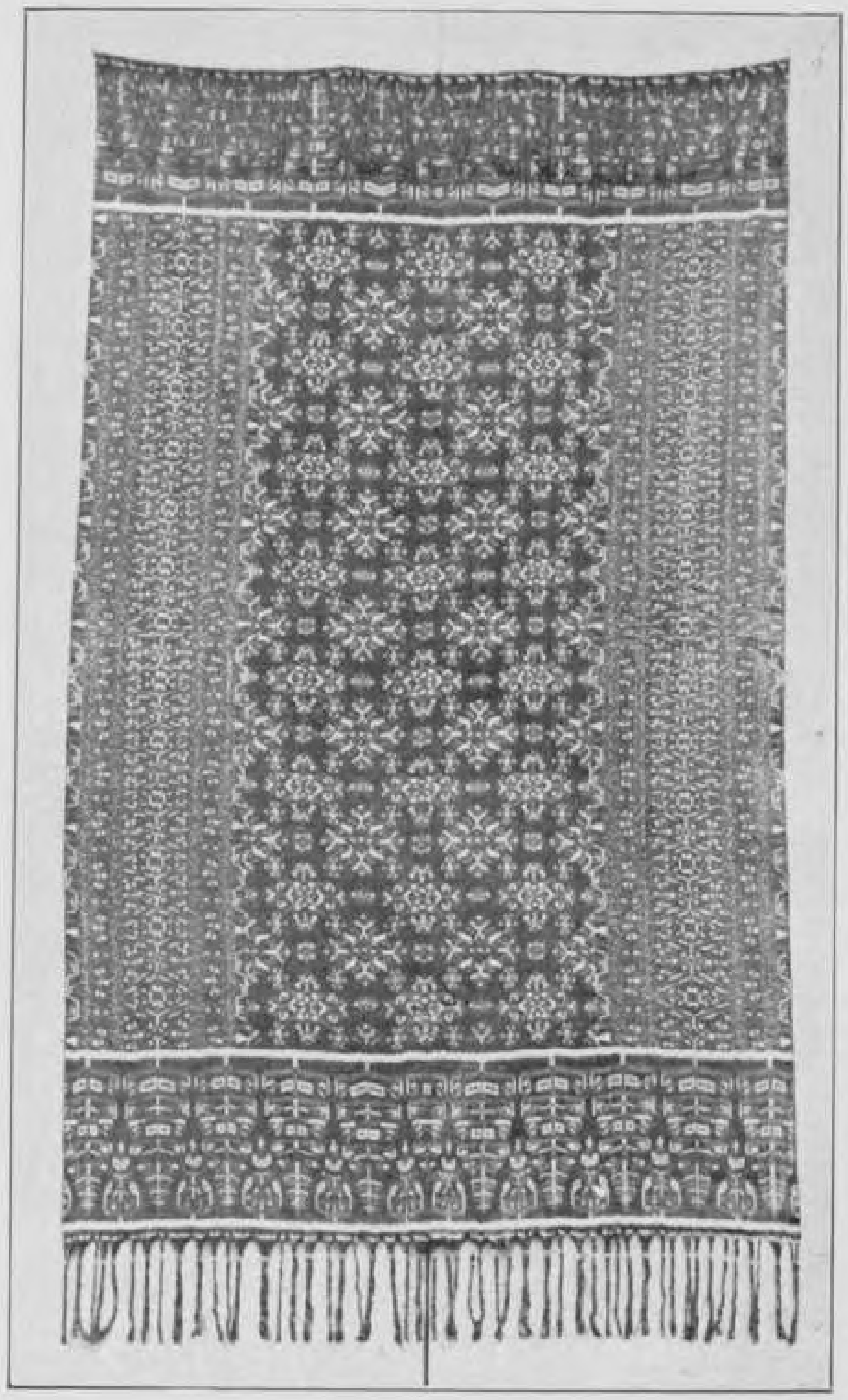

51. Ikat-weefsel. Flores. — Tissue with *Ikat*. Flores. — Tissu avec *ikat*. Flores. — *Ikat*-Gewebe. Flores.

52. Ikat-weefsel. Endeh, Midden-Flores. — Tissue with *Ikat*. Endeh, Central Flores. — Tissu avec *Ikat*. Endeh, Flores Central. — *Ikat*-Gewebe. Endeh, Mittel-Flores.

53. Weefster van Niki-Niki. Midden-Timor. — Weaving Woman of Niki-Niki. Central Timor. — Tisseuse à Niki-Niki. Timor Central. — Weberin von Niki-Niki. Mittel-Timor.

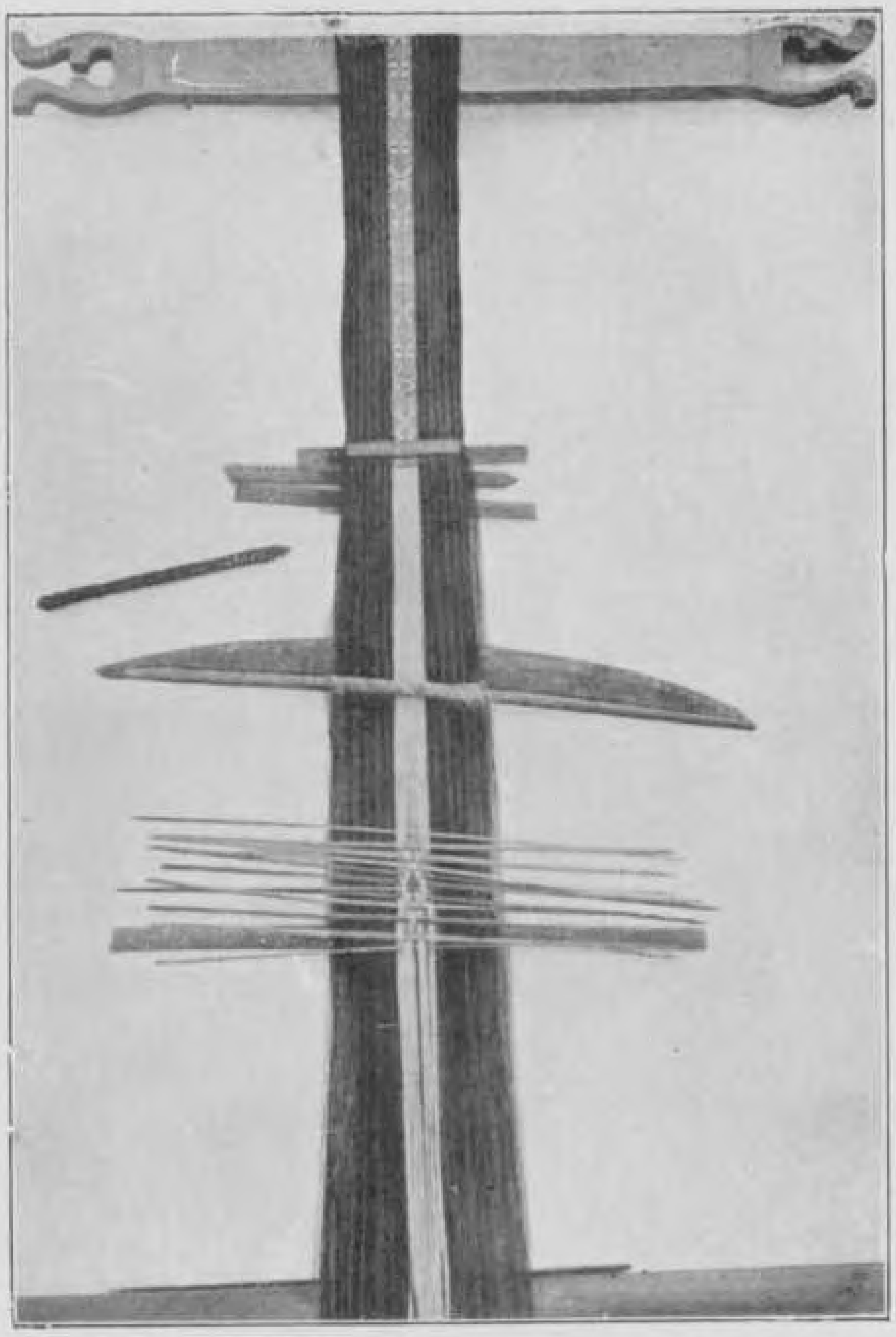

54. Banden-weefgetouw. Leti. Banda-zee. — Loom for weaving Bands. Leti. Banda Sea. — Métier à tisser des rubans. Leti. Mer de Banda. — Webstuhl für Bänder. Leti. Banda-See.

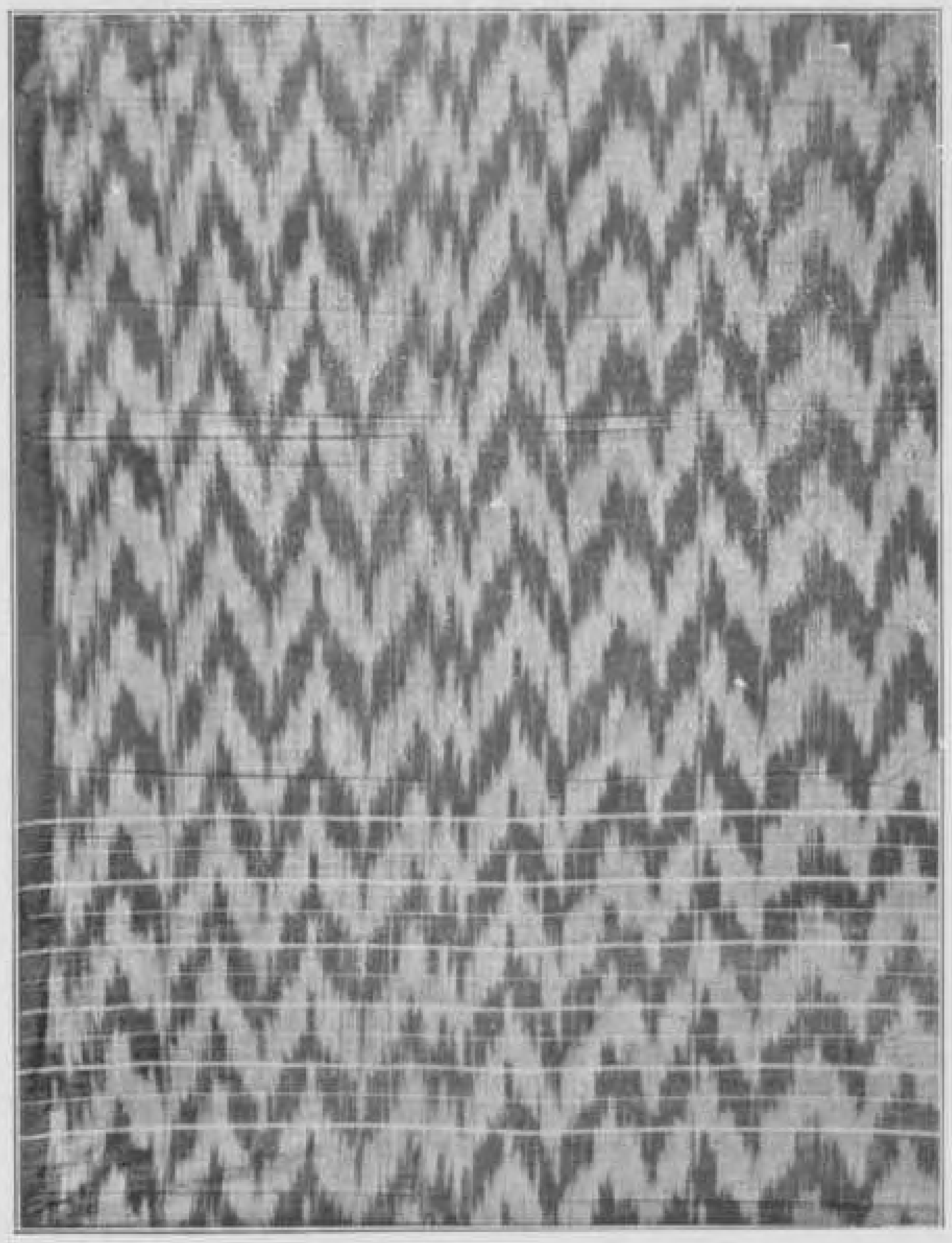

55. Zijden ikat-weefsel. Riau-Archipel. — Silk Tissue, with *Ikat* on the Warp. Riau Archipelago. — Tissu de Soie, avec *ikat* sur la chaine. Archipel de Riau. — Seidengewebe, auf der Kette *ikattiert*. Riau-Archipel.

56. Koffo-weefsel. Sangi-eilanden. — *Koffo* Fabric from Sangi. — Tissue de *koffo*. Sangi. — *Koffo*-Gewebe. Sangi.

57. Balineesche danseres met Kain prada. — Balinese Dancing Girl with a *„Kain prada"*. — Danseuse de Bali avec un *„kain prada'* — Balische Tänzerin mit einem „Kain prada".

58. Balische doodendoek. Geïkat op schering en inslag. Tĕnganan. — Funeral Cloth from Bali. With *Ikat* both on the Warp and the Woof. Tĕnganan. — Toile funéraire de Bali. Avec *ikat* sur la chaîne et la trame. Tĕnganan. — Leichentuch aus Bali. Mit Ikat auf Kette und Einschlag. Tĕnganan.

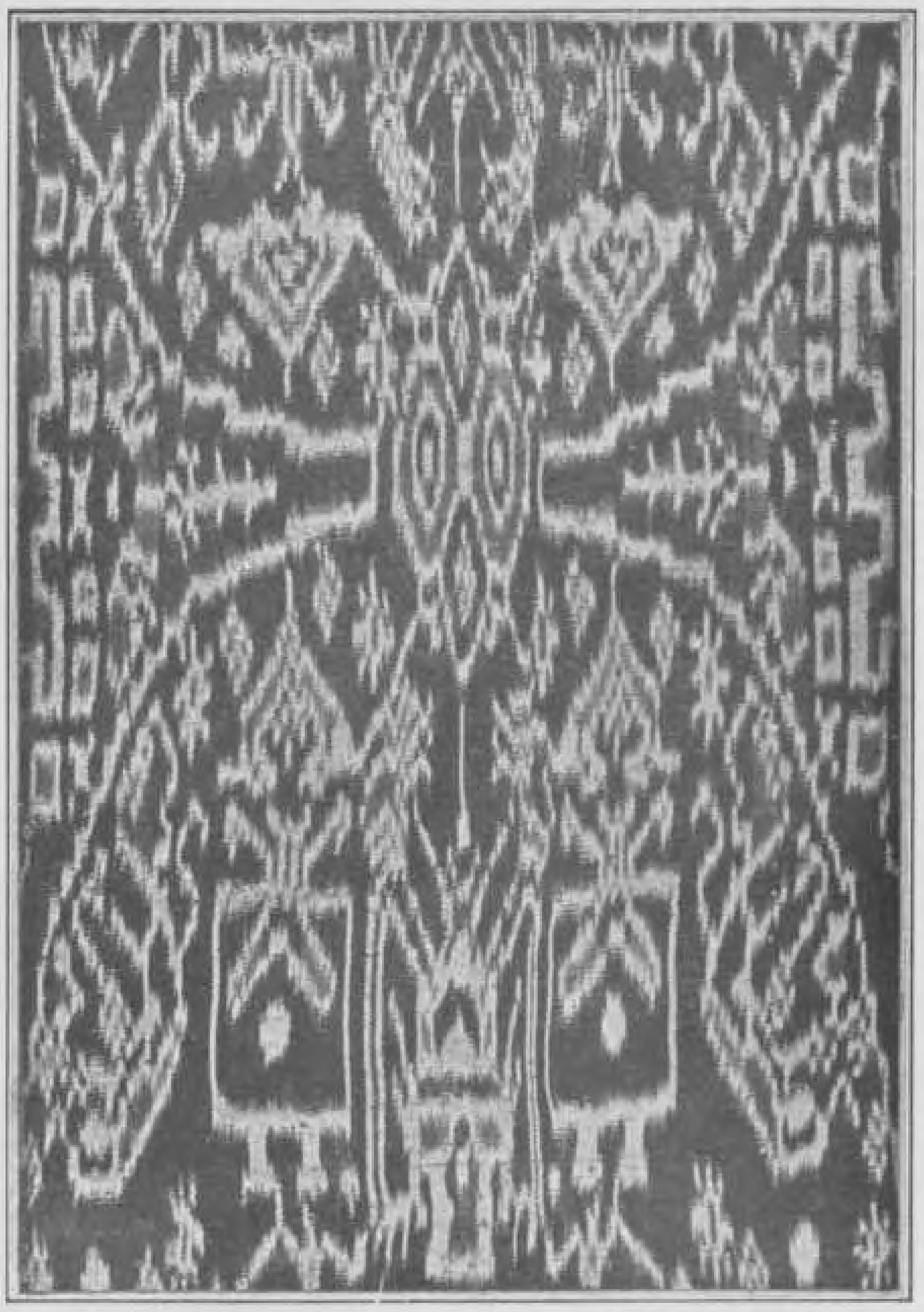

59. Zijden weefsel met ikat op den inslag. Bali. — Silk Fabric with *Ikat* on the Woof. Bali. — Tissu de soie avec *ikat* sur la trame. Bali. Seidengewebe mit Ikattierung auf dem Einschlag. Bali.

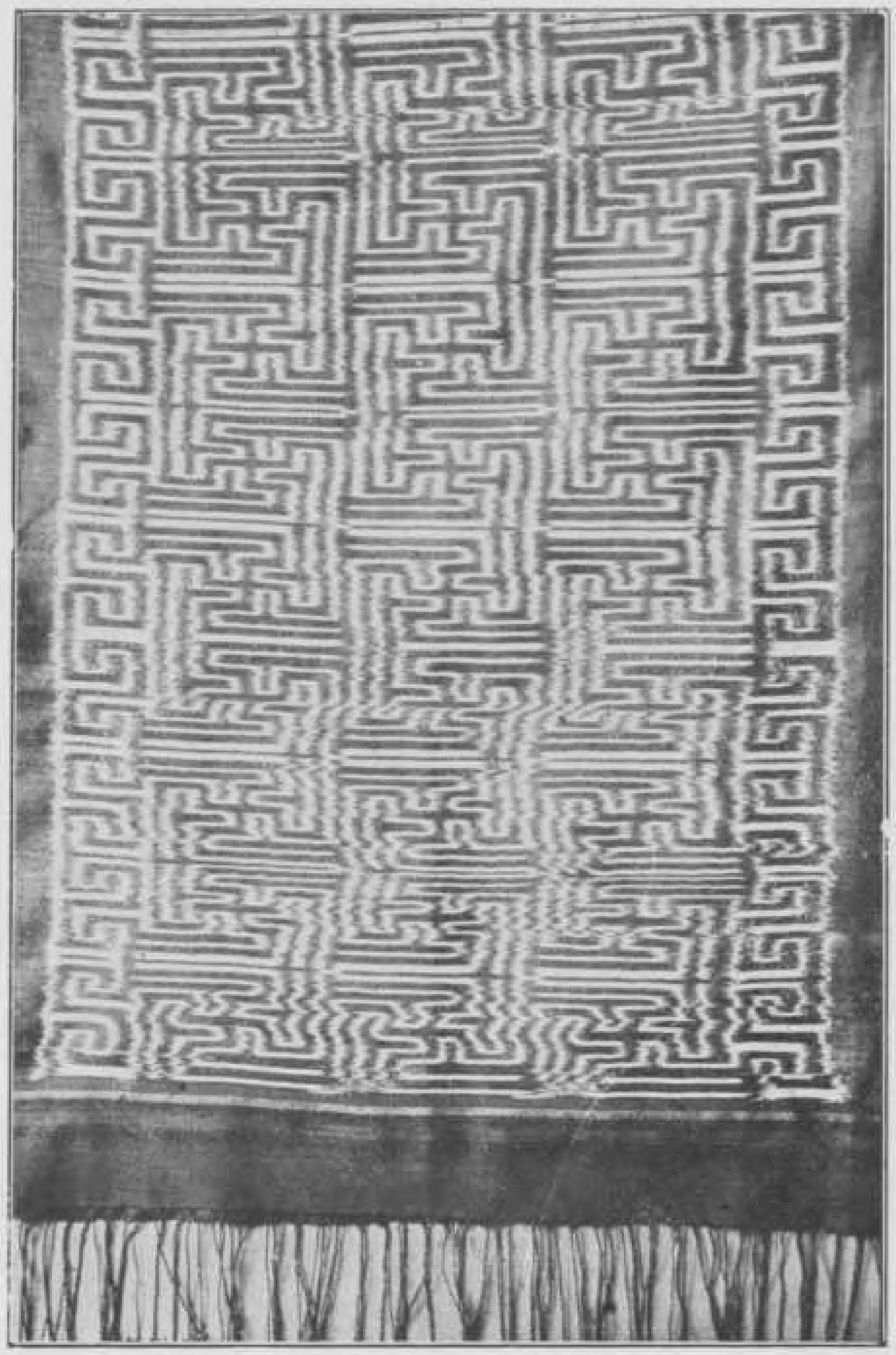

60. Zijden ikat. Bali. — Silk *Ikat*. Bali. — *Ikat* de soie. Bali. Seiden-*Ikat*. Bali.

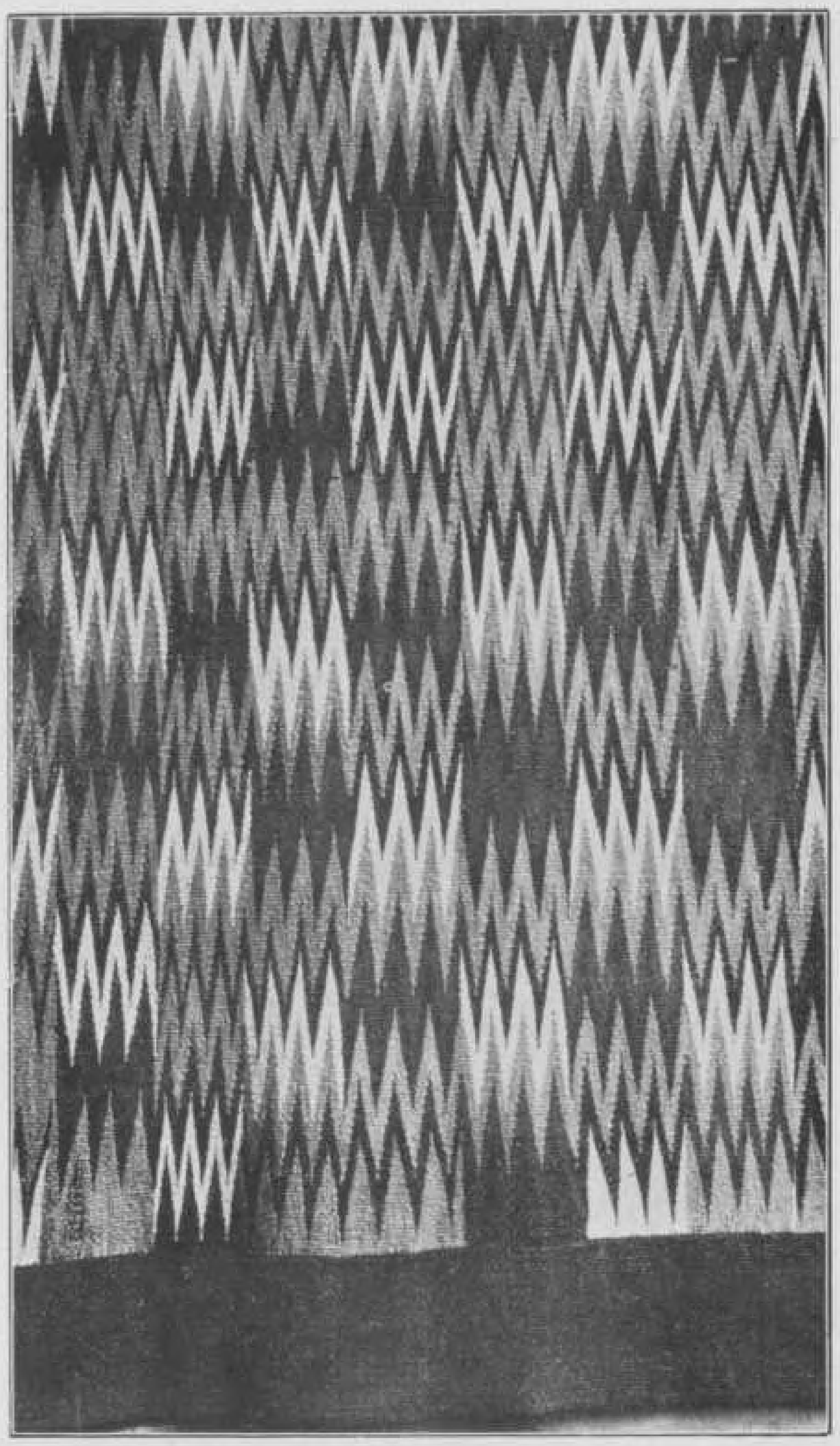

61. Weefsel van Noesa-Laoet. Gouvernement der Molukken. Fabric of Nusa-Laut. Government of the Moluccas. — Tissu de Nousa-Laout. Département des Moluques. Gewebe von Nusa-Laut. Regierungsbezirk der Molukken.

62. Weefgetouw. Atjeh, Sumatra. — Weaving-loom. Acheh, Sumatra. — Métier à tisser. Atcheh, Sumatra. — Webstuhl. Atjeh, Sumatra.

63. Antiek katoenen weefsel. Bengkoelen, Sumatra. — Antique Cotton Tissue. Bengkulen, Sumatra. — Tissu de coton antique. Bengkoulen, Sumatra. — Altes Kattungewebe. Bengkulen, Sumatra.

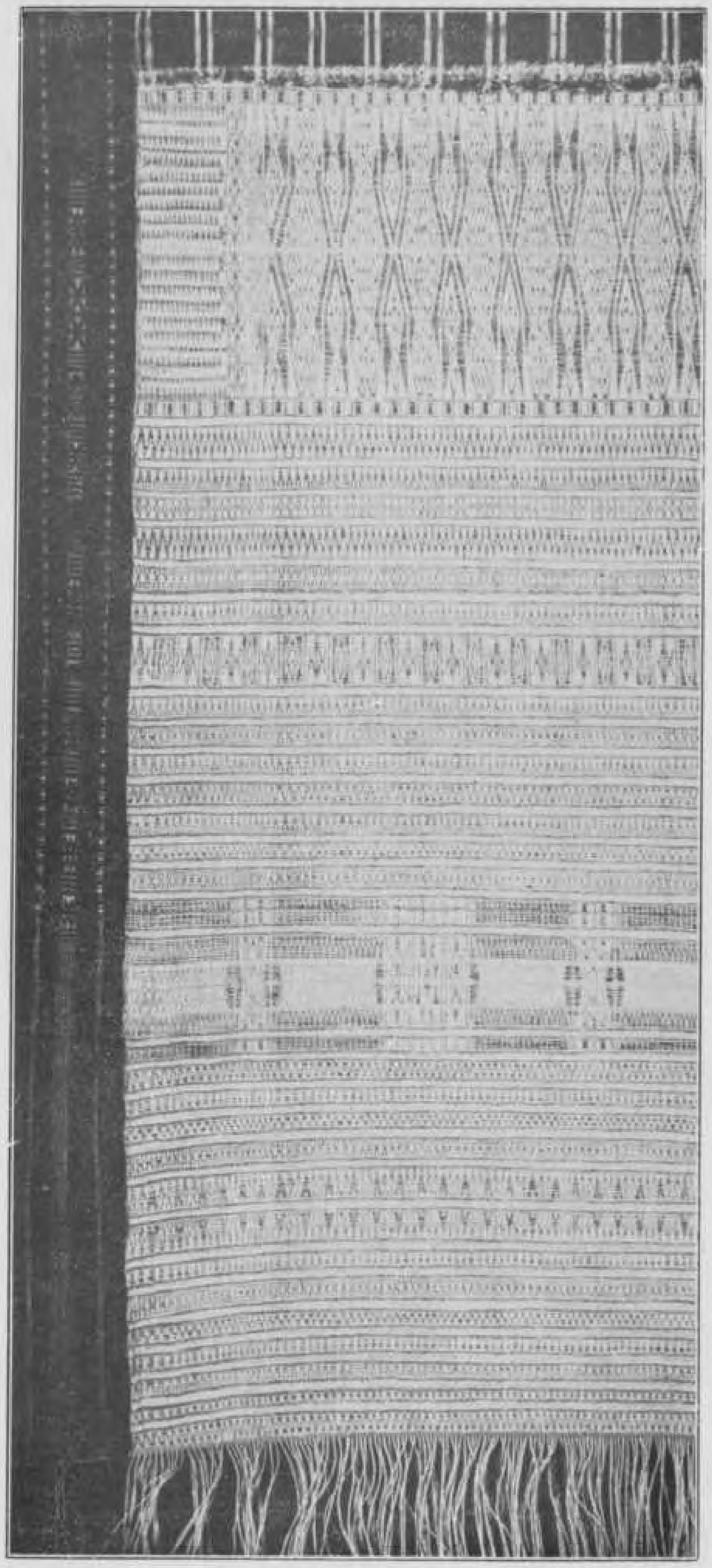

64. Ragidoep, katoenen ikat. Toba-Bataklanden, Sumatra. Ragidup Toba-Batak Lands, Sumatra. — Ragidup. Pays des Toba-Batak, Sumatra. — Ragidup. Toba-Batak-Länder, Sumatra.

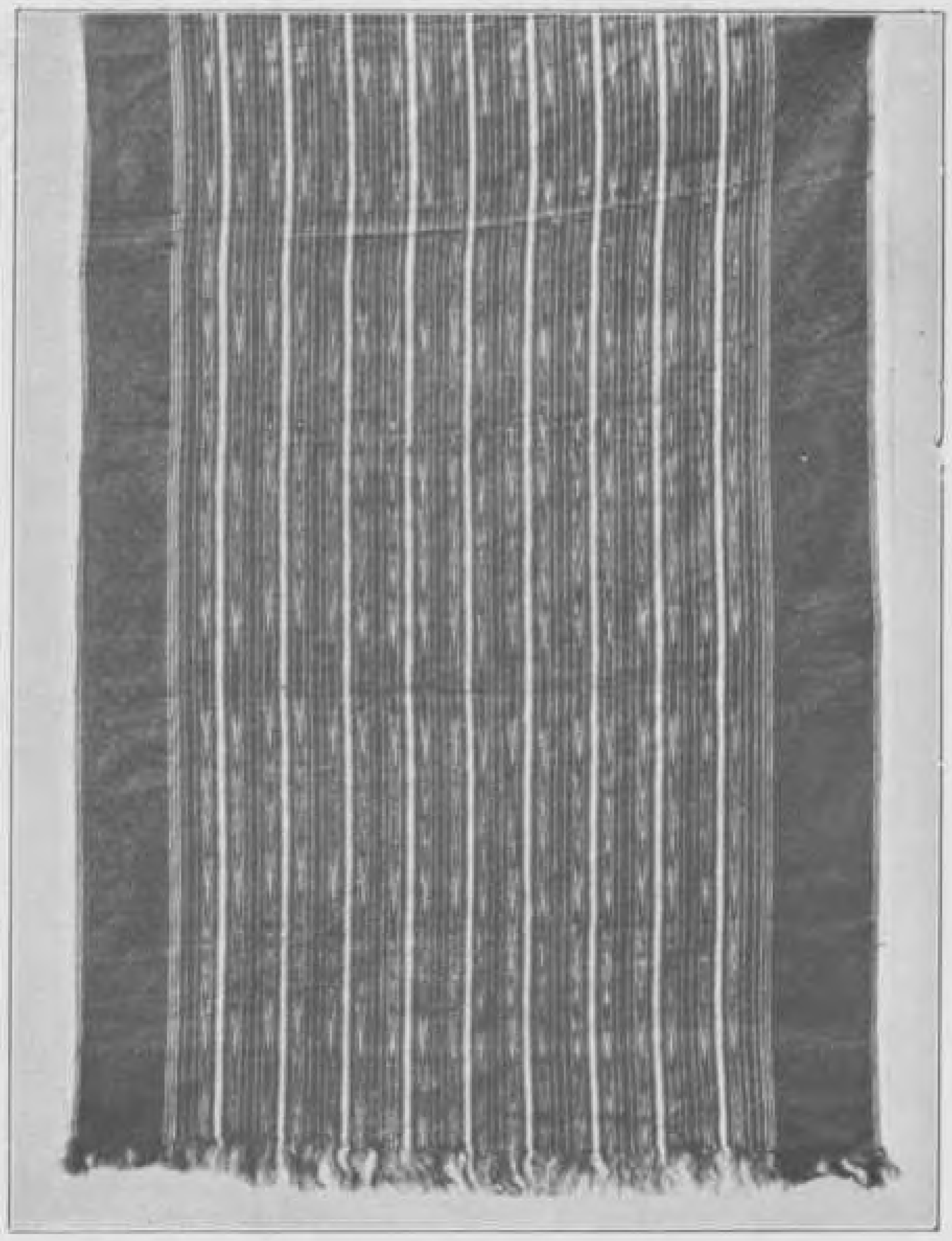

65. Geïmporteerd zijden weefsel. Atjeh, N. Sumatra. — Tissue of imported Silk *Ikat*ted on the Warp. Acheh. Tissu de sur soie importée. Avec *ikat* sur la chaîne. Atcheh. — Gewebe von importierter Seide. *Ikat*tiert auf der Kette. Atjeh.

66. Zijden ikatweefsel. Atjeh. — Silk Tissue with *Ikat*ted Warp Strokes. Acheh. — Tissu de soie avec des bandes à l'*ikat* sur la chaîne. Atcheh. — Seiden Gewebe, mit *ikat*tierten Kettenstreifen. Atjeh.

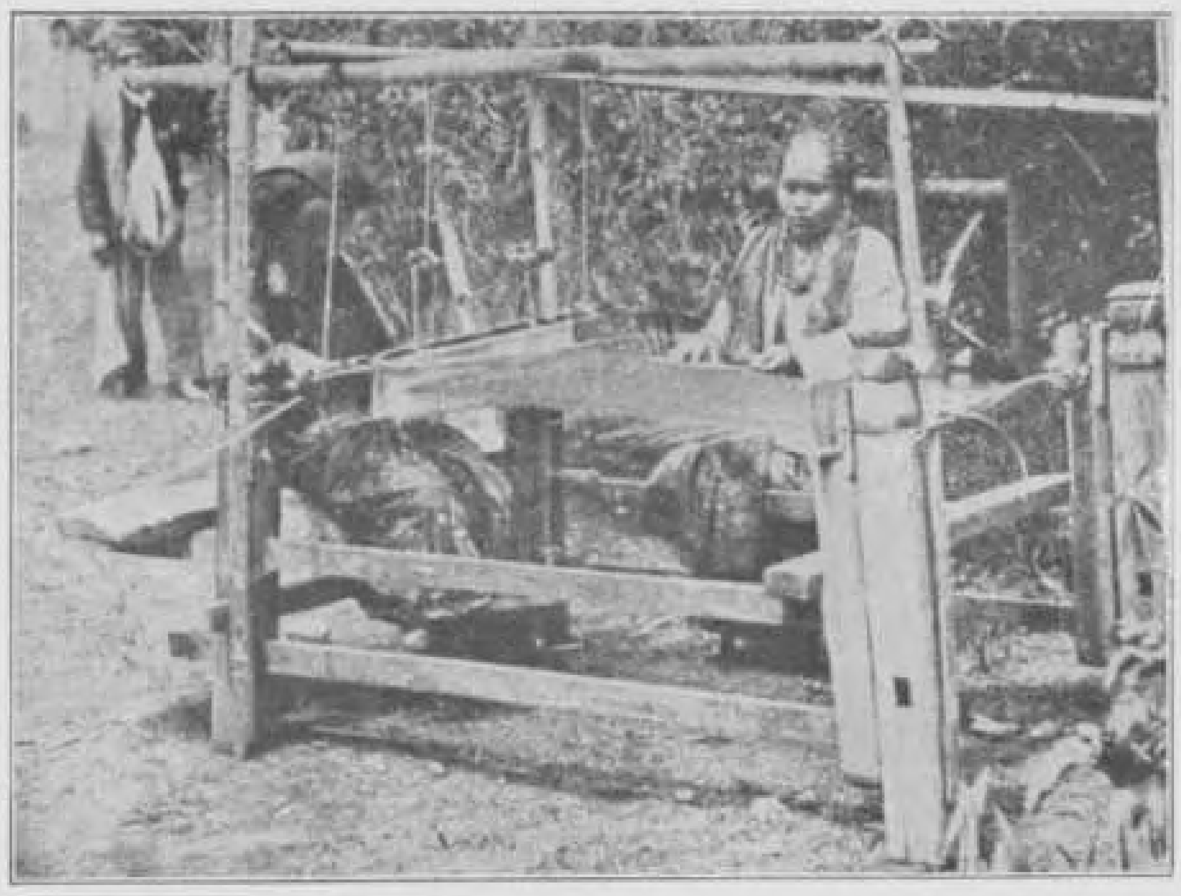

67. Weefgetouw met voetbeweging. Kota Gĕdang. Sumatra's Westkust. — Loom with Pedal Driving. Kota Gĕdang. West Coast of Sumatra. — Métier à tisser avec motion de pied. Kota Gĕdang, Côte ouest de Sumatra. — Webstuhl mit Fussbetrieb. Kota Gĕdang, Sumatra's Westküste.

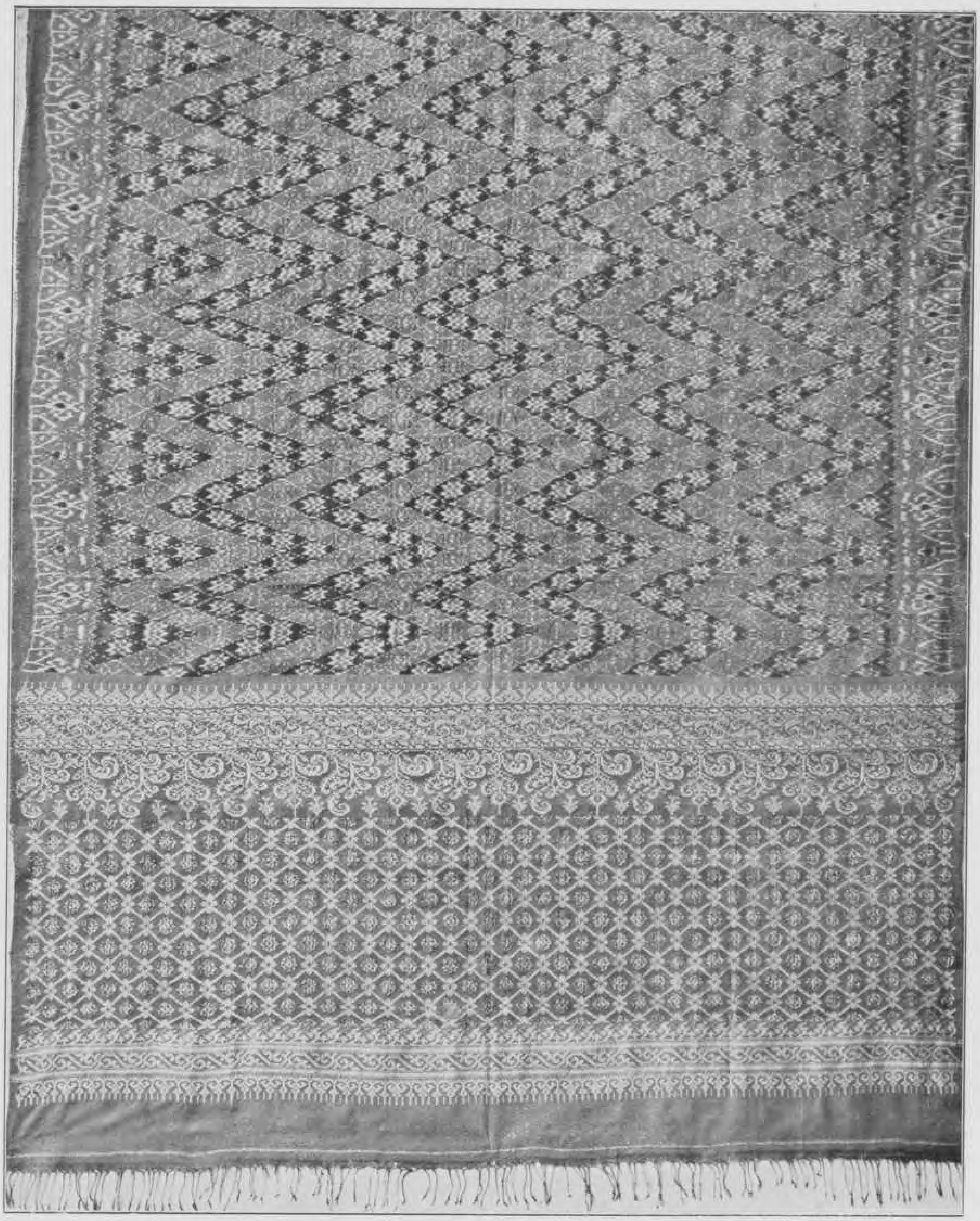

68. Ikat. Djambi, Sumatra.

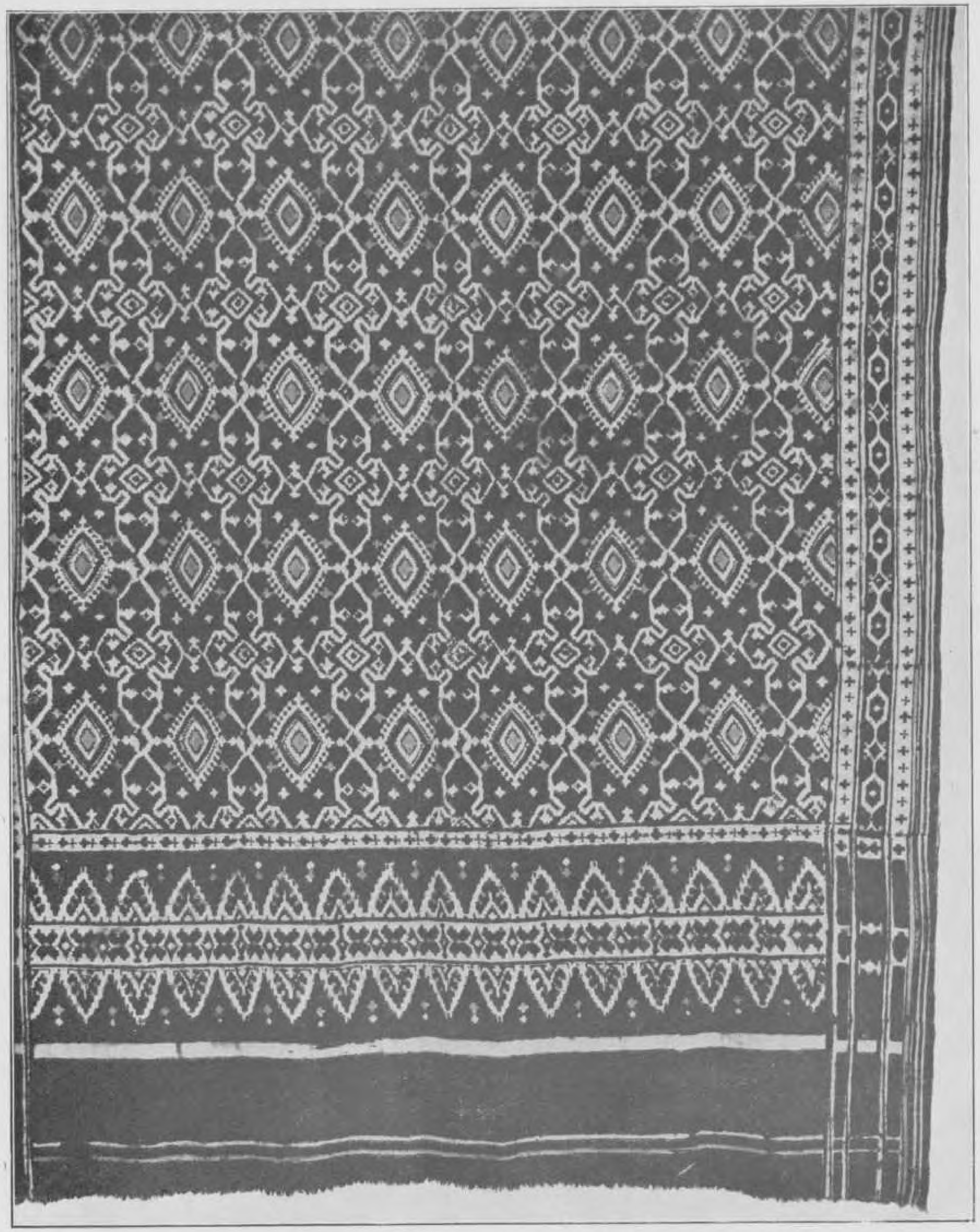

69. Katoenen namaak tjinde. Ingevoerd door de V. O. C. — Cotton imitation *Chinde*. Imported by the Dutch E.I.C. — Imitation *chinde* de coton. Importé par la Cie des Indes Orientales Hollandaise. — Nachahmung-*Chinde* aus Kattun. Eingeführt durch die Holländische Ostindische Compagnie.

70. Soendaneesche weefsters. — Sundanese Weaving Women — Tisseuses Sundanaises. — Sundanesische Weberinnen.

71. Ruige batik. Dĕmak. Rough Batik. Dĕmak. — Batik rudi. Dĕmak. — Rauhes Batik. Dĕmak.

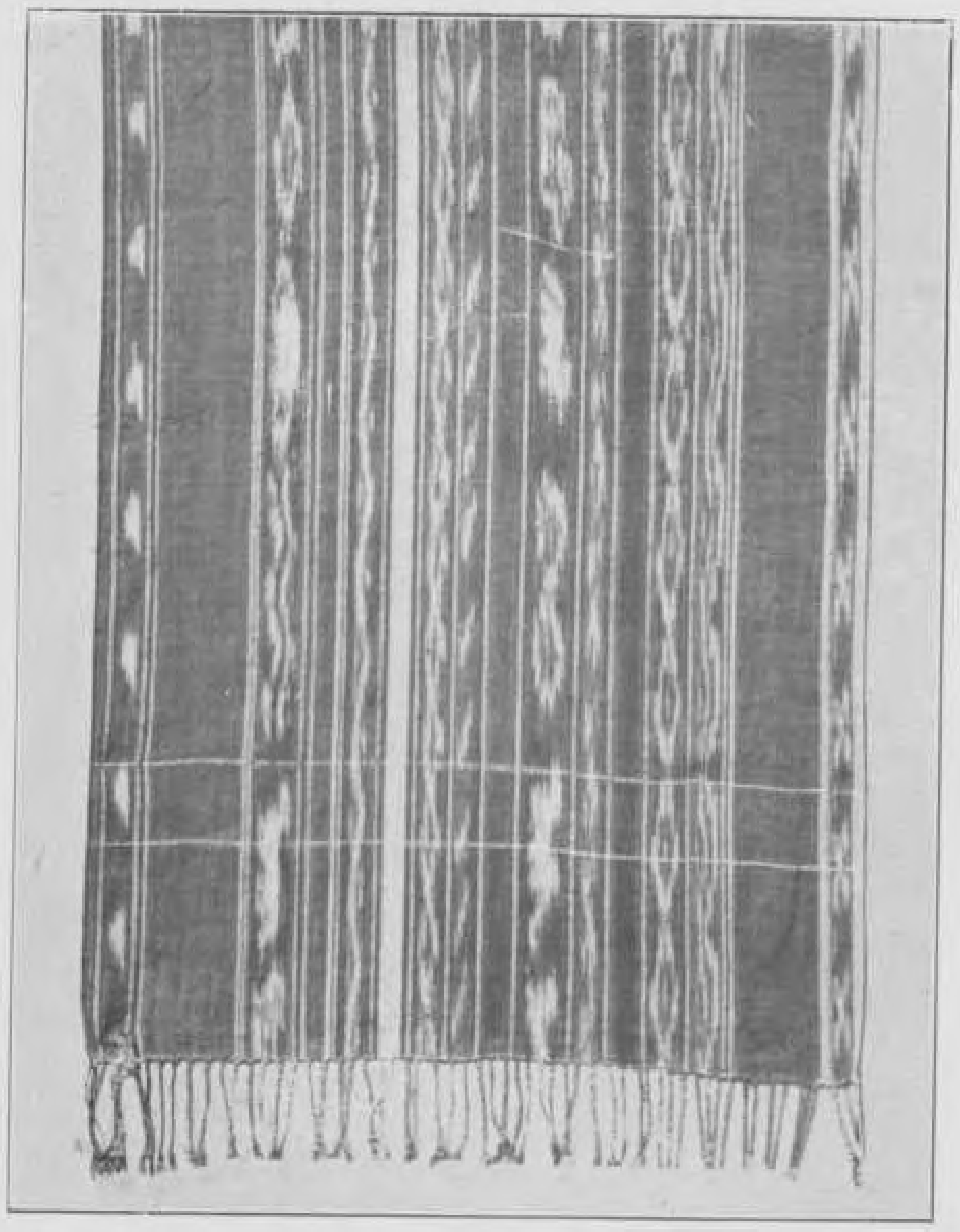

72. Kain kasang. Pĕkalongan.

73. Javaansche Batiksters. — Javanese Batik Women. — Femmes javanaises au batik — Javanische Batikmacherinnen.

74. Javaansche Batiksters. — Javanese Batik Women. — Femmes javanaises au batik. — Javanische Batikmacherinnen.

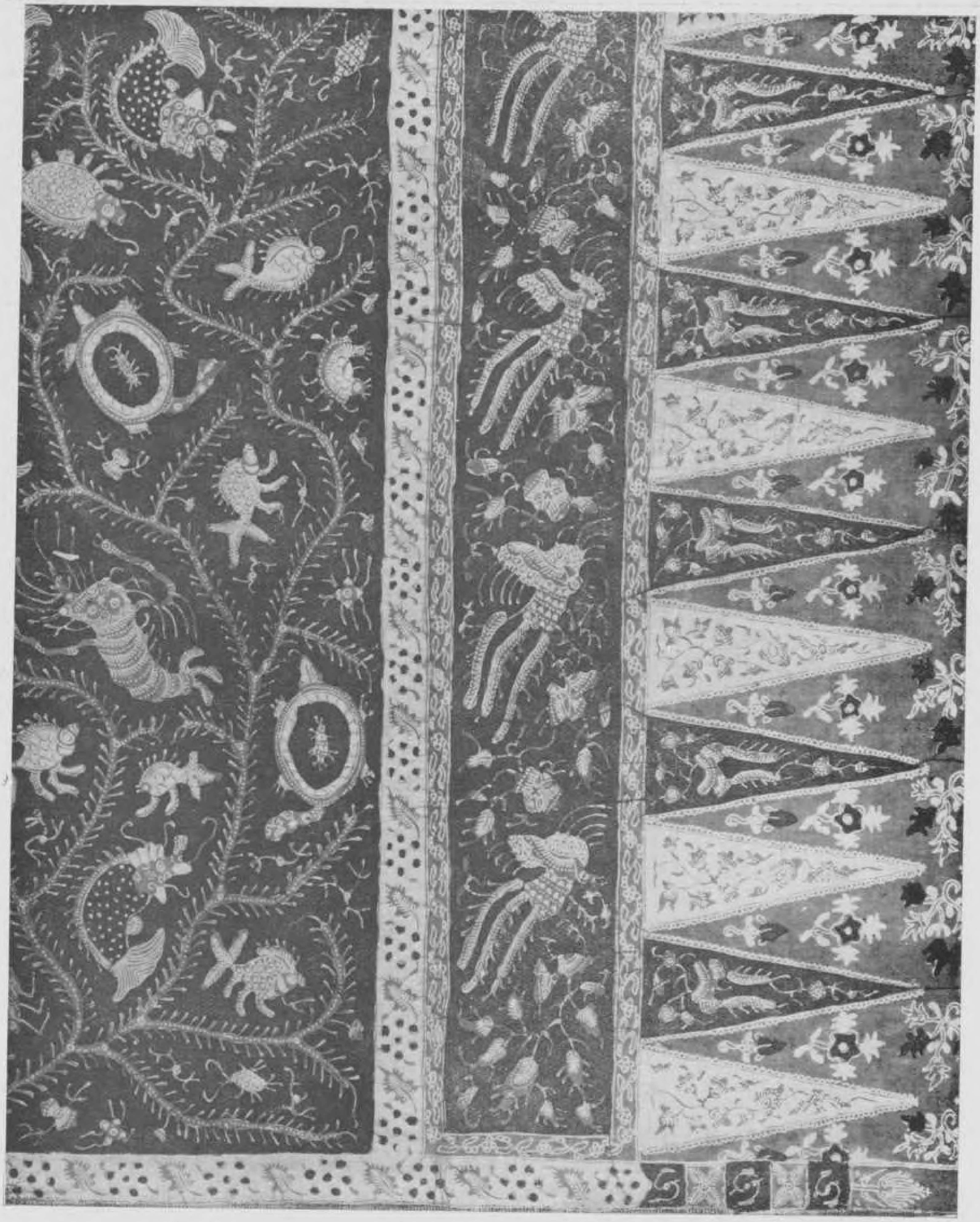

75. Oud-Javaansche batik. — Ancient Javanese Batik. — Batik javanais ancien. — Altjavanisches Batik.

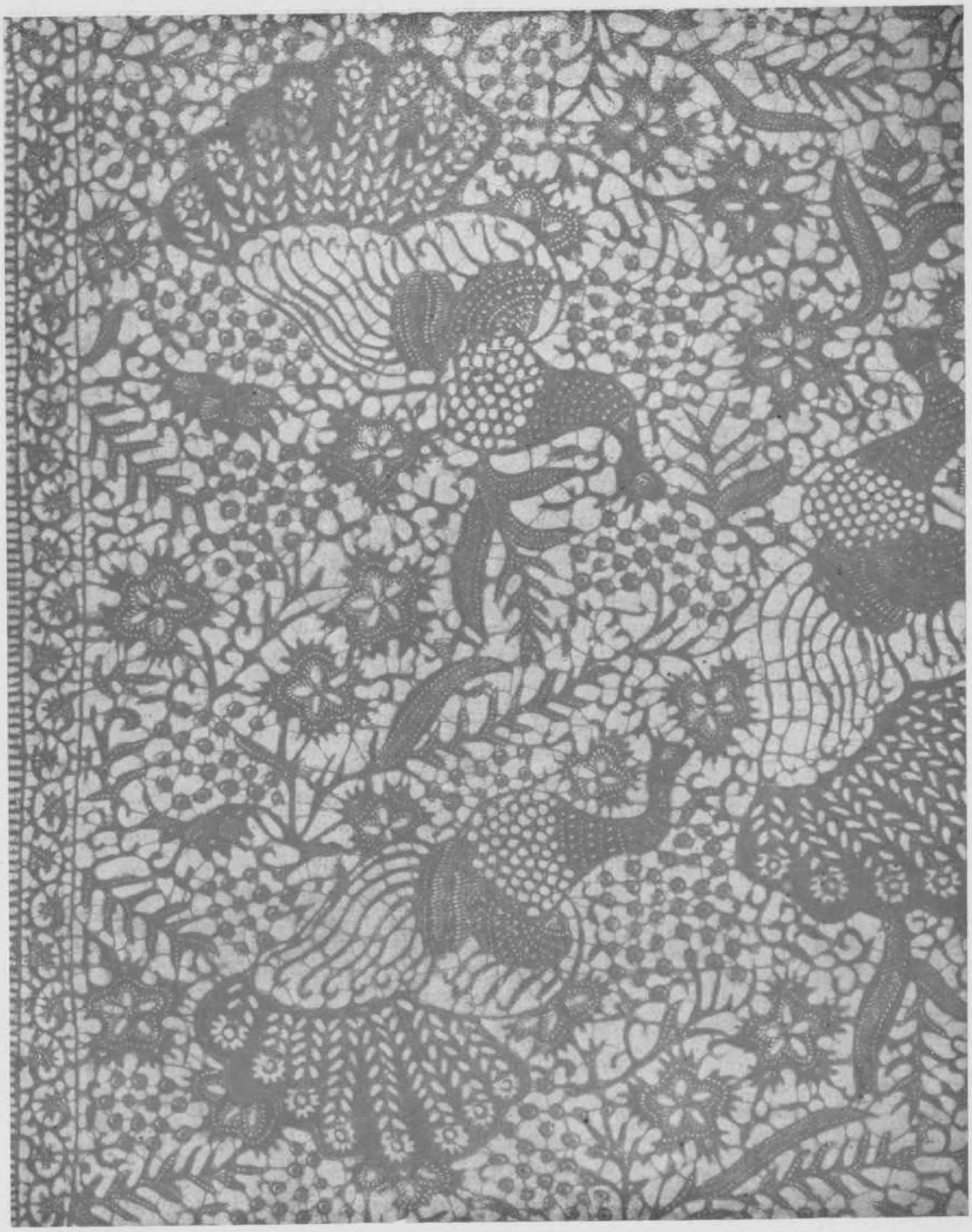

76. Oud-Javaansche batik. — Ancient Javanese Batik. — Batik javanais ancien. — Altjavanisches Batik.

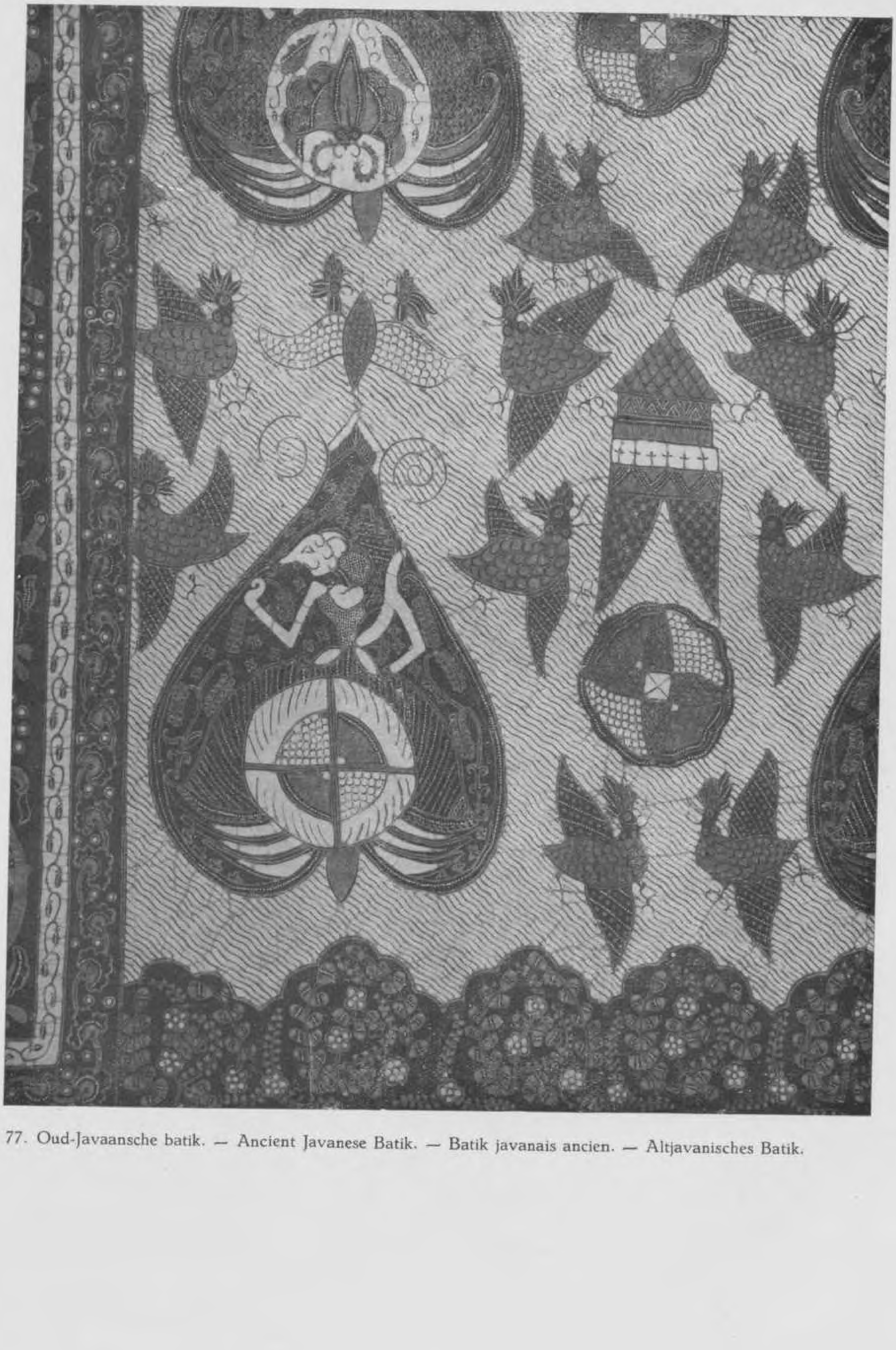

77. Oud-Javaansche batik. — Ancient Javanese Batik. — Batik javanais ancien. — Altjavanisches Batik.

78. Javaansch meisje in gebatikte kleeding. — Javanese Girl in *batik*. — Jeune fille javanaise, habillée en *batik*. — Javanisches Mädchen in *Batik*-Kleidern.

79. Javaansche batik. — Javanese Batik. — Batik javanais. — Javanisches Batik.

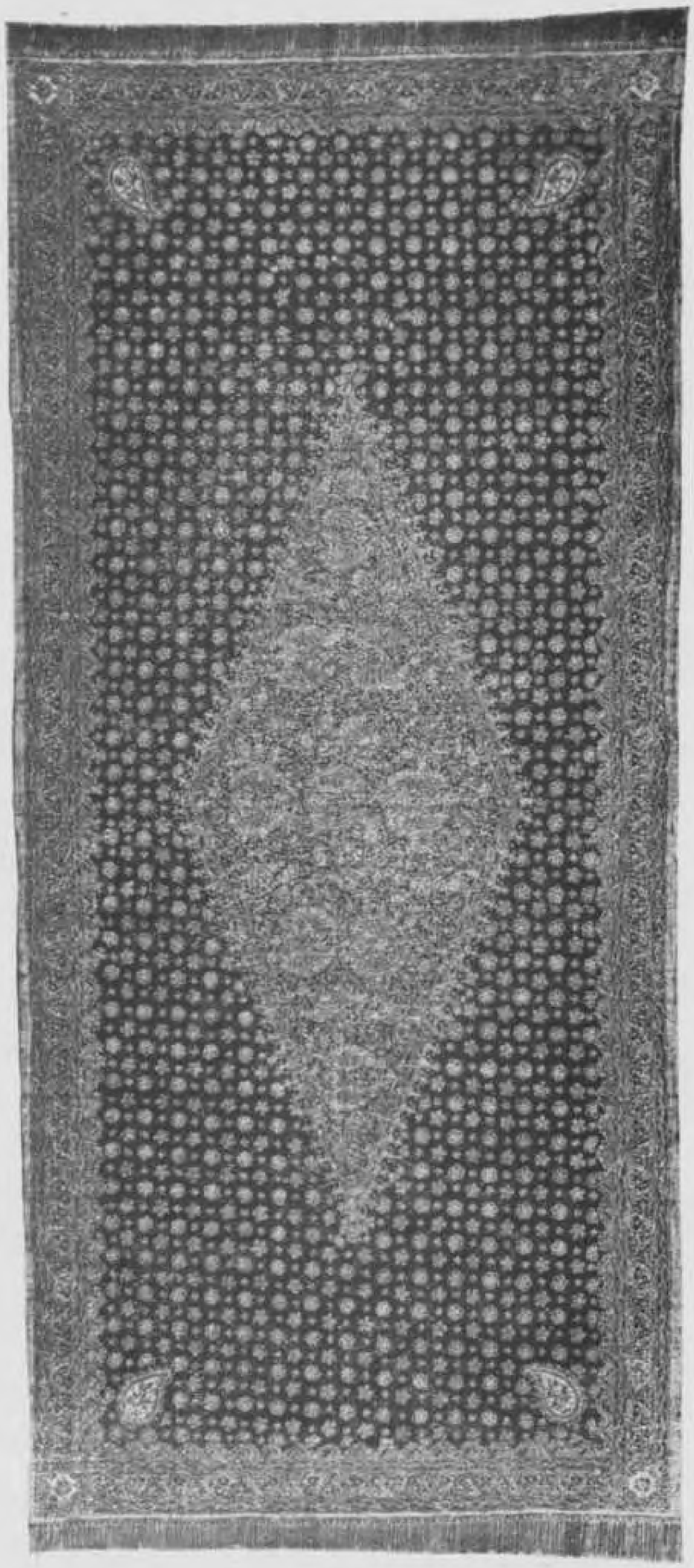

80. Batik uit Djambi, Sumatra. — Batik from Djambi, Sumatra. — Batik de Djambi, Sumatra. — Batik aus Djambi, Sumatra.

81. Tjanting. — *Chanting.* — Chanting. — Tjanting.

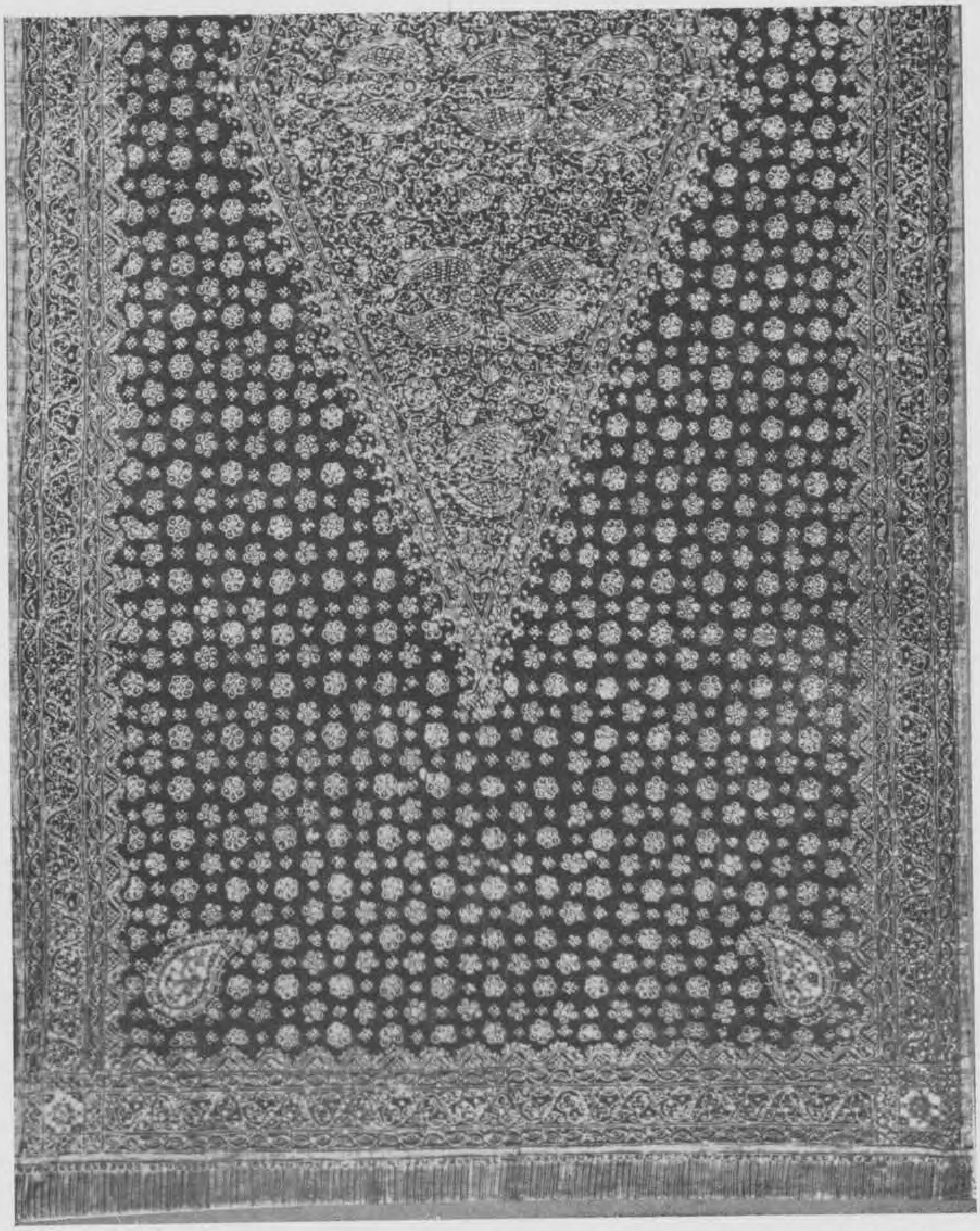

82. Batik uit Djambi, Sumatra. — Batik from Djambi, Sumatra. — Batik de Djambi, Sumatra. — Batik aus Djambi, Sumatra.

83. Gebatikte saroeng. Djambi, Sumatra. — Sarong with Batik. Djambi, Sumatra. — Sarong à batik. Djambi, Sumatra. Batikkiertes Sarong. Djambi, Sumatra.

84. Gebatikte Saroeng. Djambi, Sumatra. — Sarong with Batik. Djambi, Sumatra. — Sarong à batik. Djambi, Sumatra. Batikkiertes Sarong. Djambi, Sumatra.

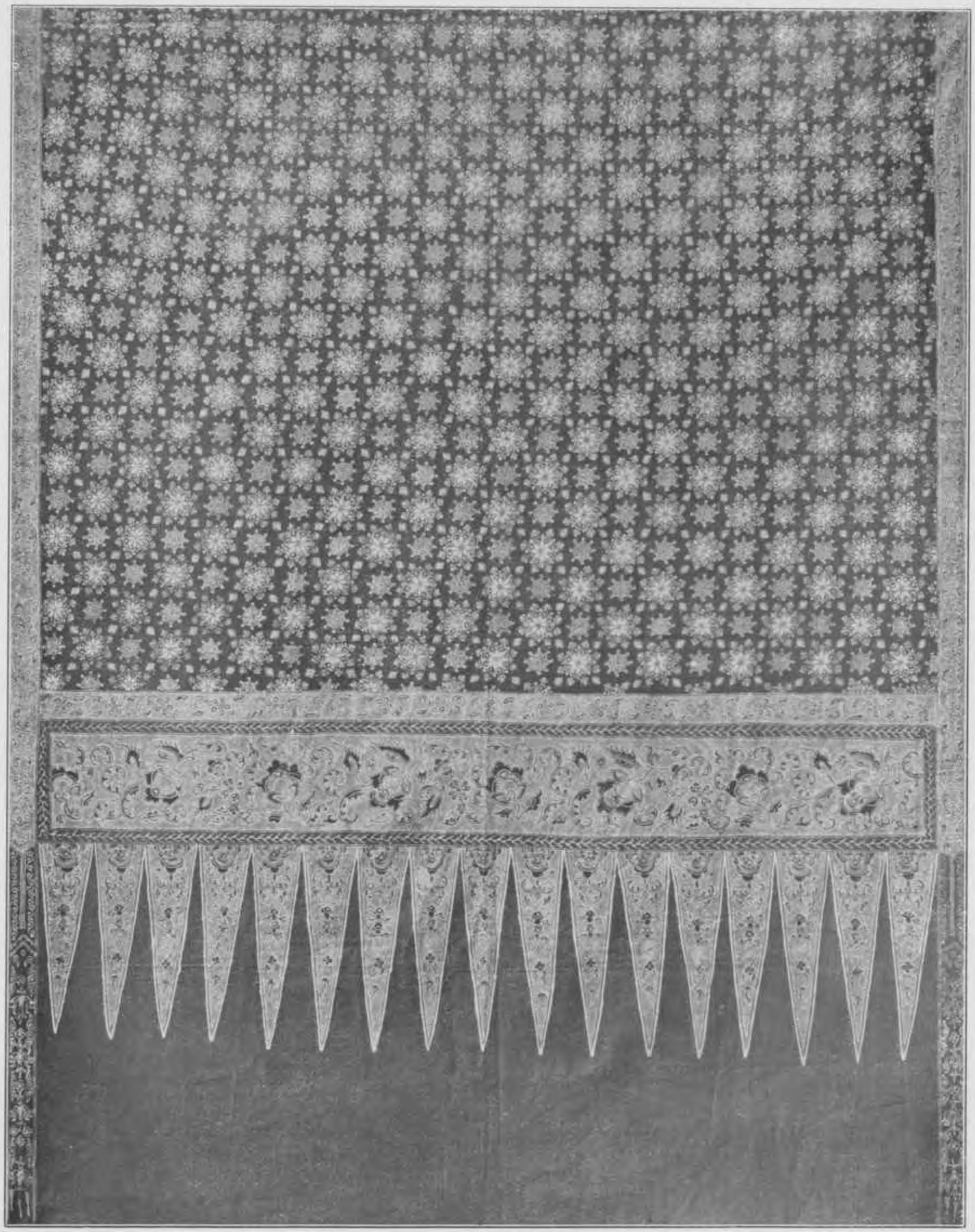

85. Oude Voor-Indische, eenzijdig gebatikte en beschilderde saroeng. — Ancient Sarong from India Proper, with Batik and Painting on one side. — Sarong ancien de l'Inde antérieure avec batik et peinture d'un côté. — Altes vorderindisches Sarong, auf einer Seite batikkiert und bemalt.

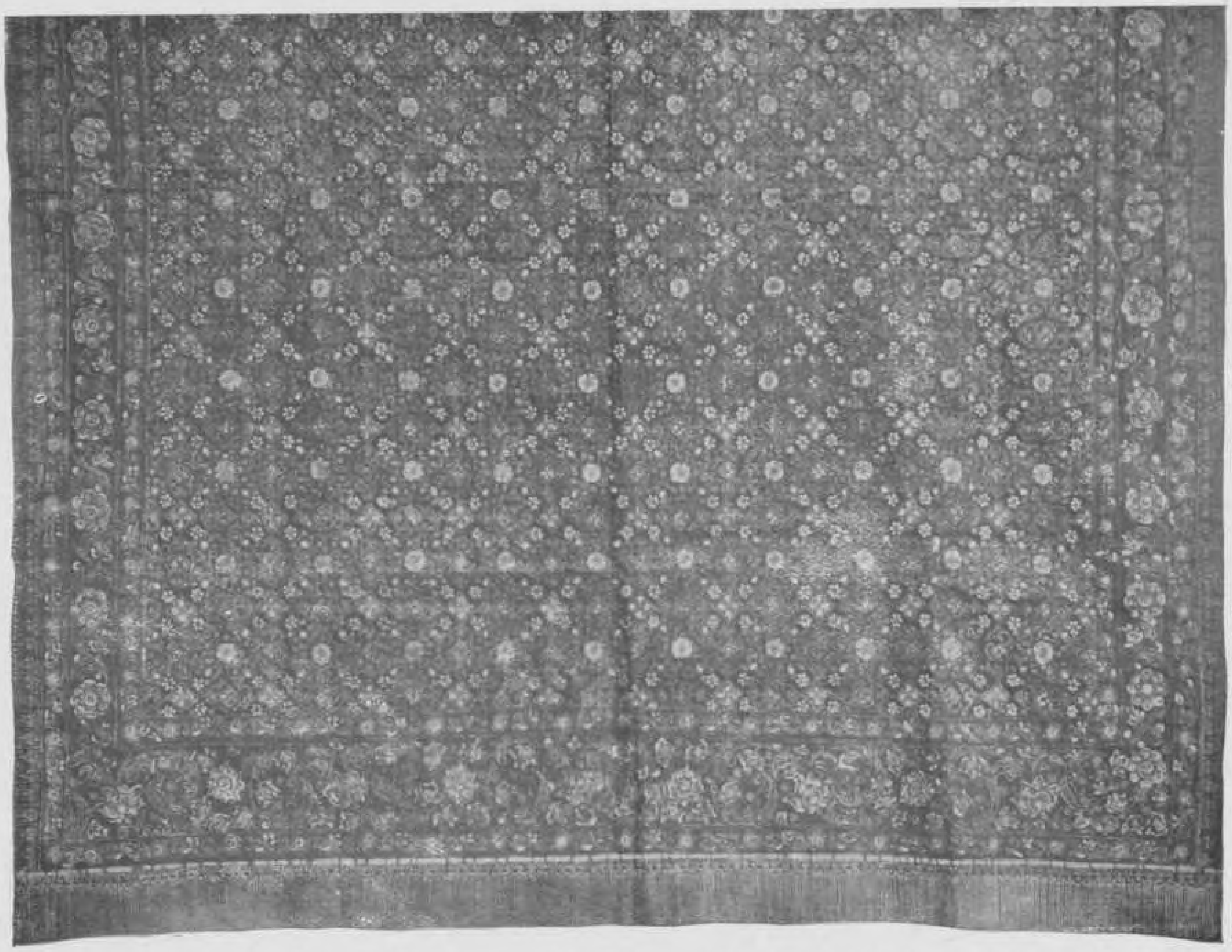

86. Tweezijdig gebatikte slendang. Palembang. — A Slendang with Batik on both sides. Palembang. — Un Slendang avec batik sur les deux côtés. Palembang. — Ein auf beide Seiten batikkiertes Slendang. Palembang.

87. Was-batik. Beschilderde doek met voorstellingen uit het epos Rāmāyaṇa. Uit Voor-Indië op Celebes ingevoerd.
Wax Batik. Painted Kerchief with Representations from the Rāmāyaṇa Epic. Imported to Celebes from India Proper.
Batik à cire. Toile peinte avec représentations du poème épique Rāmāyaṇa. Importée à Célèbes de l'Inde antérieure.
Wachsbatik. Bemaltes Tuch mit Vorstellungen aus dem Rāmāyaṇa-Epos. Aus Vorderindien nach Celebes eingeführt.

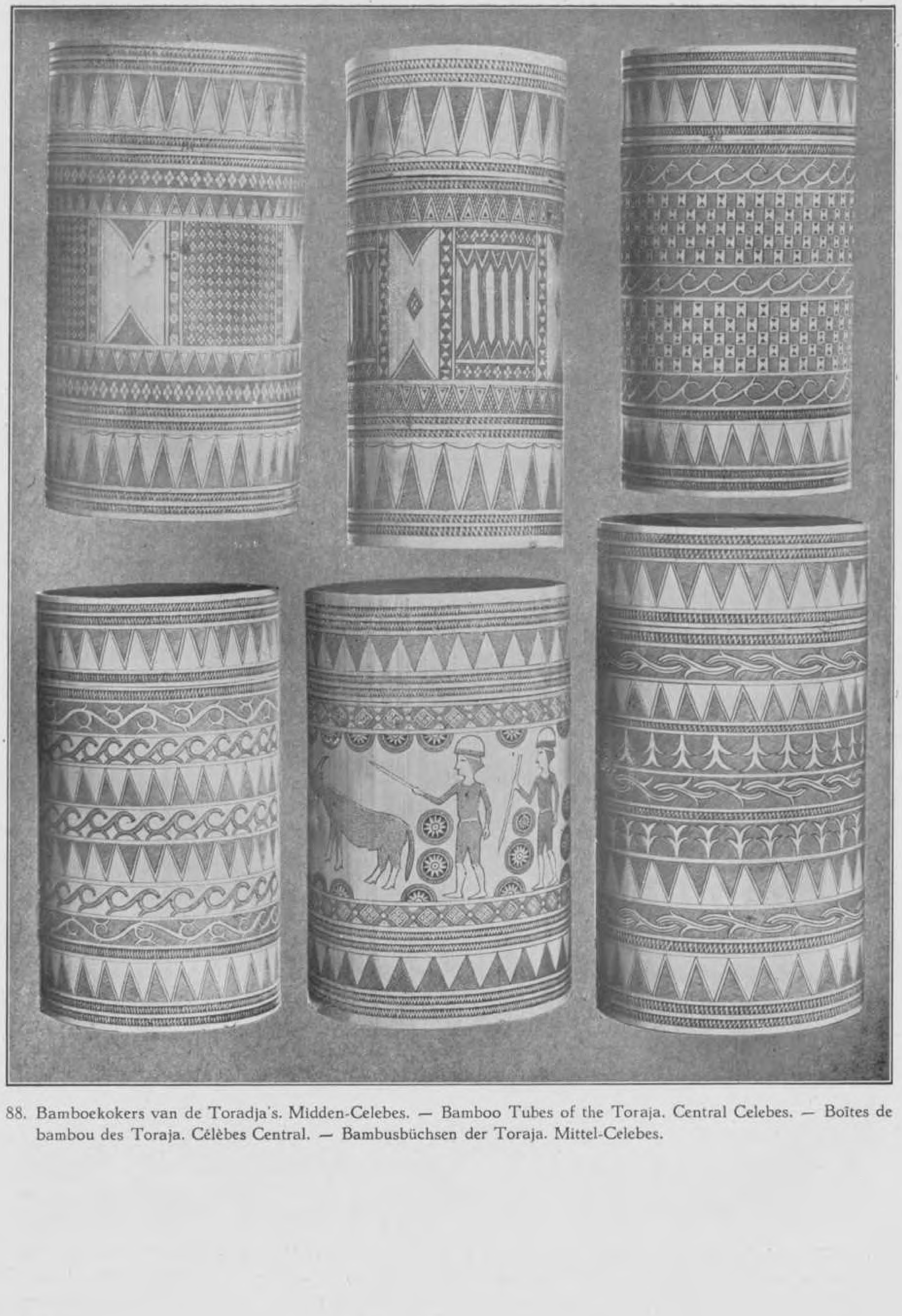

88. Bamboekokers van de Toradja's. Midden-Celebes. — Bamboo Tubes of the Toraja. Central Celebes. — Boîtes de bambou des Toraja. Célèbes Central. — Bambusbüchsen der Toraja. Mittel-Celebes.

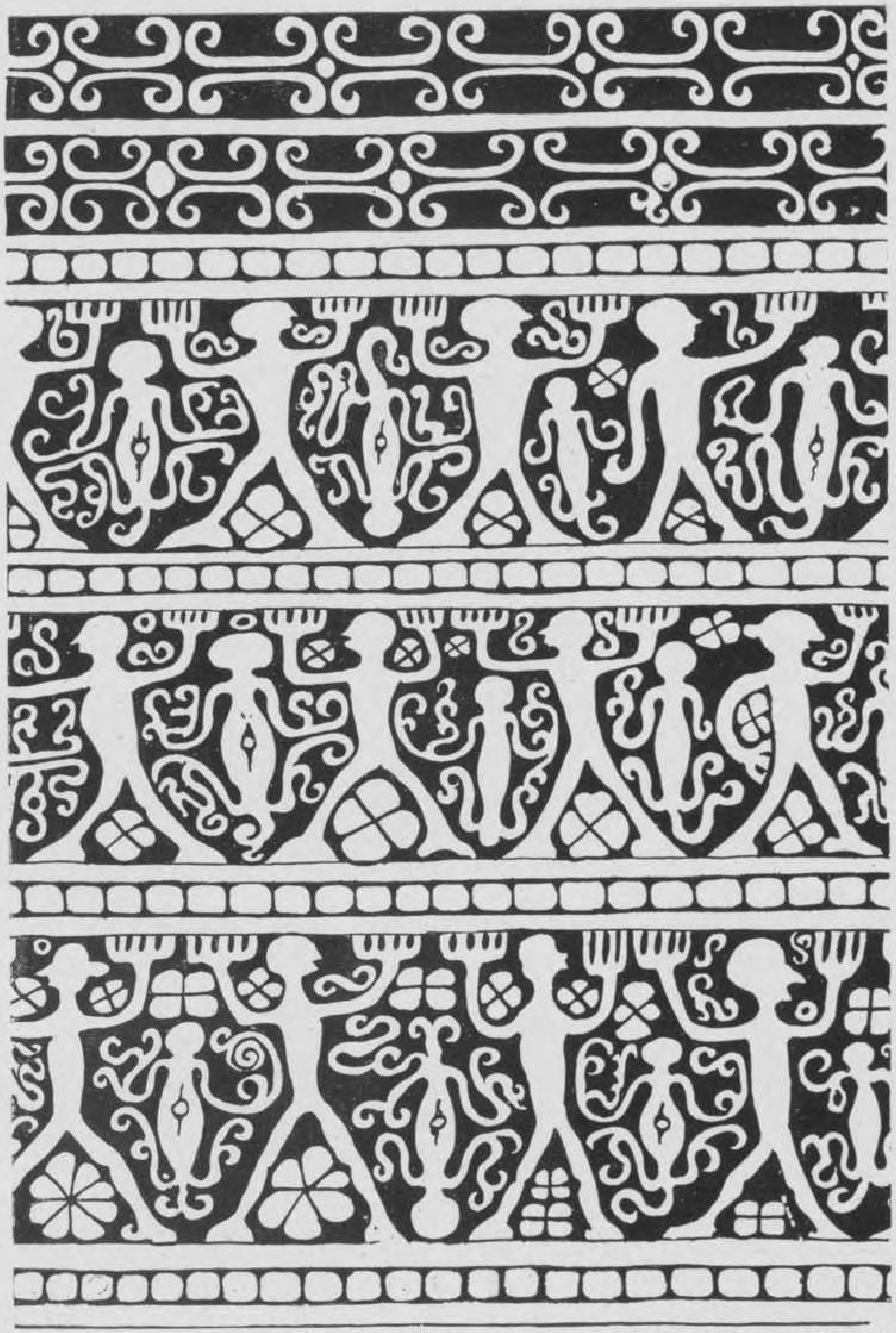

89. Bamboe-ornament. Geelvinkbaai, Noord-Nieuw-Guinea. — Bamboo Ornament. Geelvink Bay, North New Guinea. — Ornements de bambou. Baie de Geelvink, Nouvelle Guinée septentrionale. — Bambusverzierung. Geelvinkbai, Nord-Neu-Guinea.

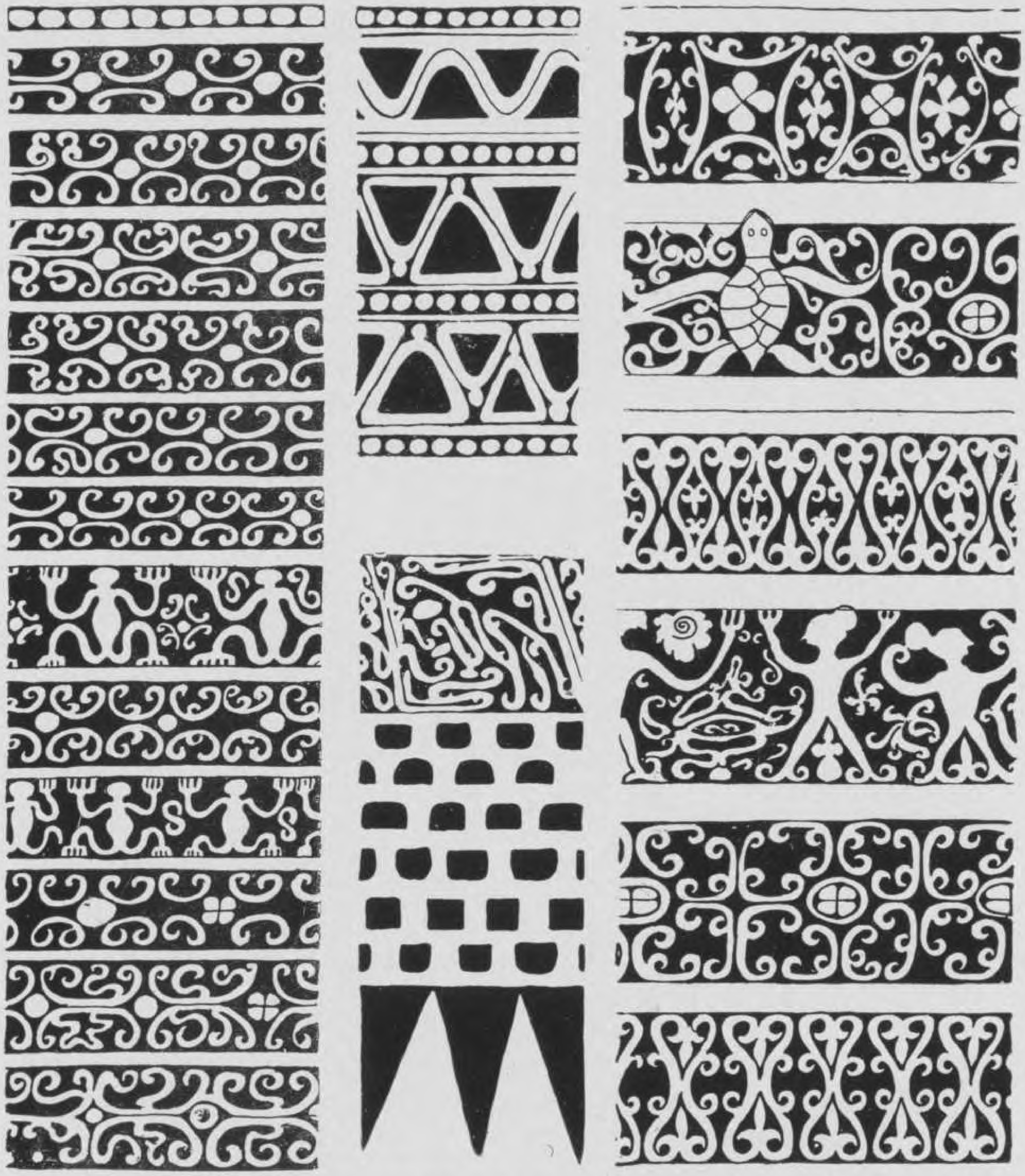

90. Bamboe-ornament. Geelvinkbaai, Noord-Nieuw-Guinea. — Bamboo Ornament. Geelvink Bay, North New Guinea. — Ornements de bambou. Baie de Geelvink. Nouvelle Guinée septentrionale. — Bambusverzierung. Geelvinkbai, Nord-Neu-Guinea.

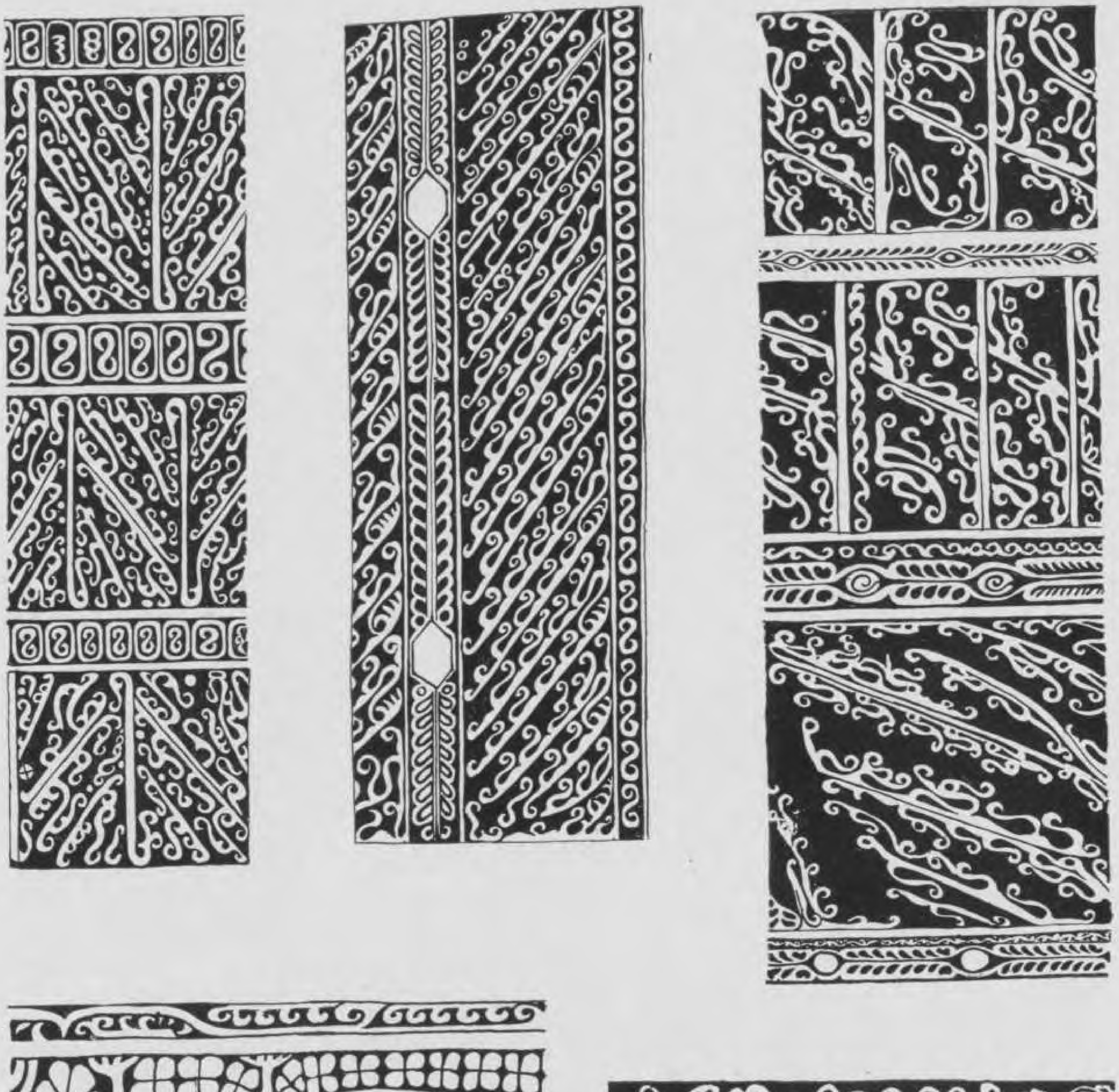

91. Bamboe-ornament. Geelvinkbaai, Noord-Nieuw-Guinea. — Bamboo Ornament. Geelvink Bay, North New Guinea. — Ornements de bambou. Baie de Geelvink, Nouvelle Guinée septentrionale. — Bambusverzierung. Geelvinkbai, Nord-Neu-Guinea.

92a. Ornament tempelfluit. Noord-Nieuw-Guinea. — Ornament of a Temple Flute. Northern New Guinea. Ornement d'une flûte de temple. Nouvelle Guinée du Nord. — Verzierung einer Tempelflöte. Nord-Neu-Guinea.

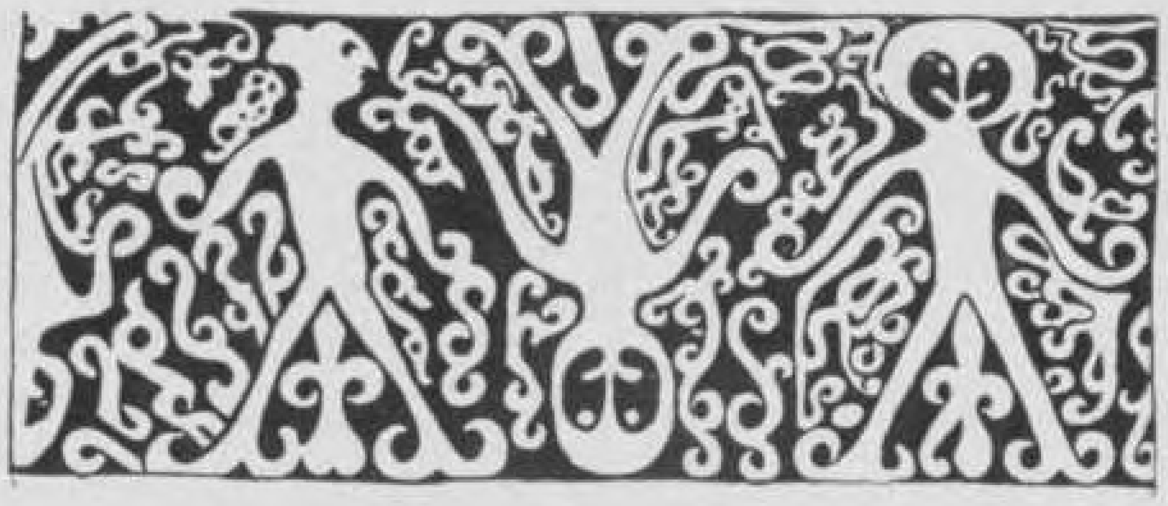

92. Bamboe-ornament. Geelvinkbaai, Noord-Nieuw-Guinea. — Bamboo Ornament. Geelvink Bay, North New Guinea. Ornements de bambou. Baie du Geelvink, Nouvelle Guinée septentrionale. — Bambusverzierung. Geelvinkbai, Nord-Neu-Guinea.

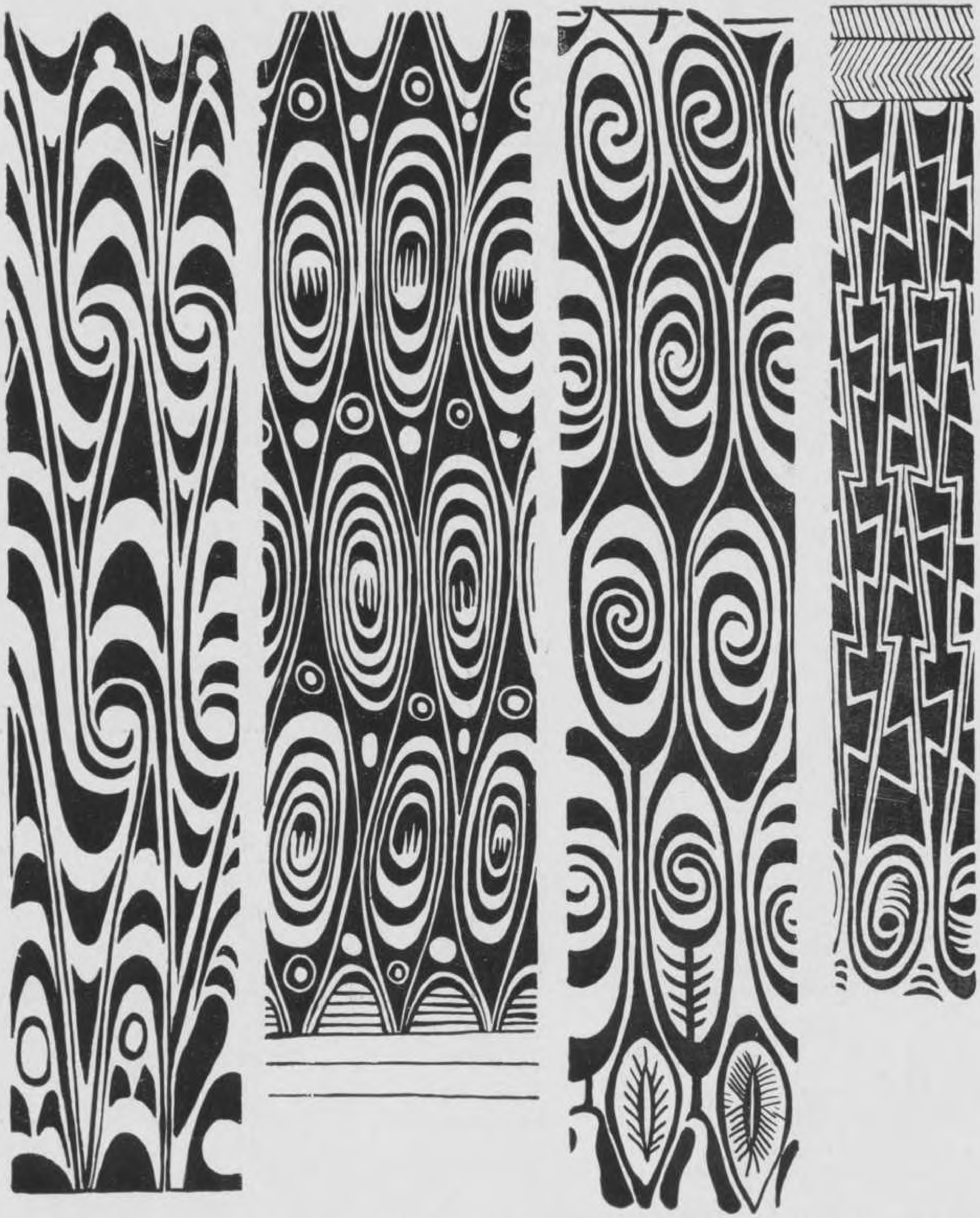

93. Bamboe-ornament. Humboldtbaai, Noord-Nieuw-Guinea. — Bamboo Ornament. Humboldt Bay, North New Guinea. — Ornements de bambou. Baie de Humboldt, Nouvelle Guinée septentrionale. — Bambusverzierung. Humboldtbai, Nord-Neu-Guinea.

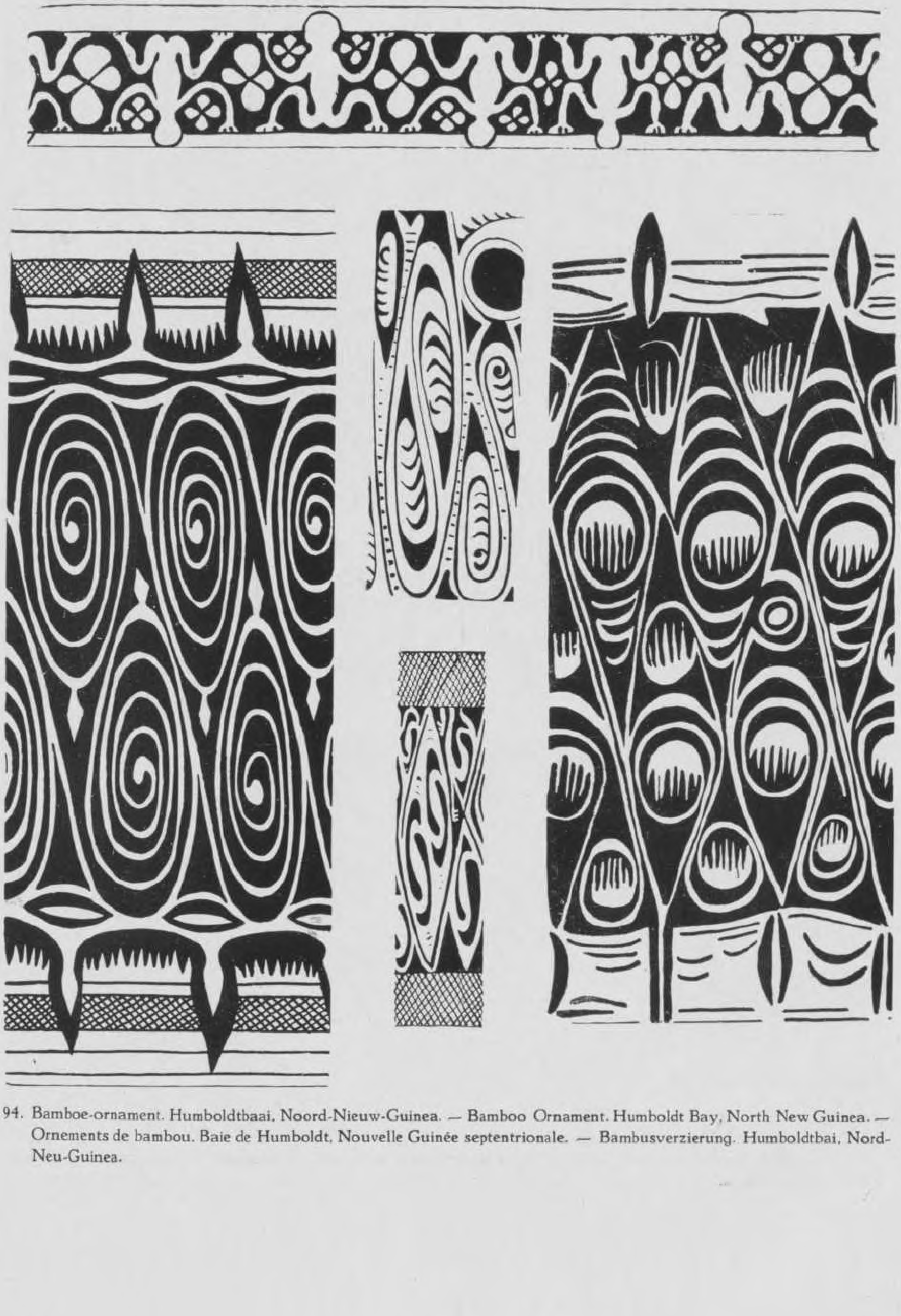

94. Bamboe-ornament. Humboldtbaai, Noord-Nieuw-Guinea. — Bamboo Ornament. Humboldt Bay, North New Guinea. — Ornements de bambou. Baie de Humboldt, Nouvelle Guinée septentrionale. — Bambusverzierung. Humboldtbai, Nord-Neu-Guinea.

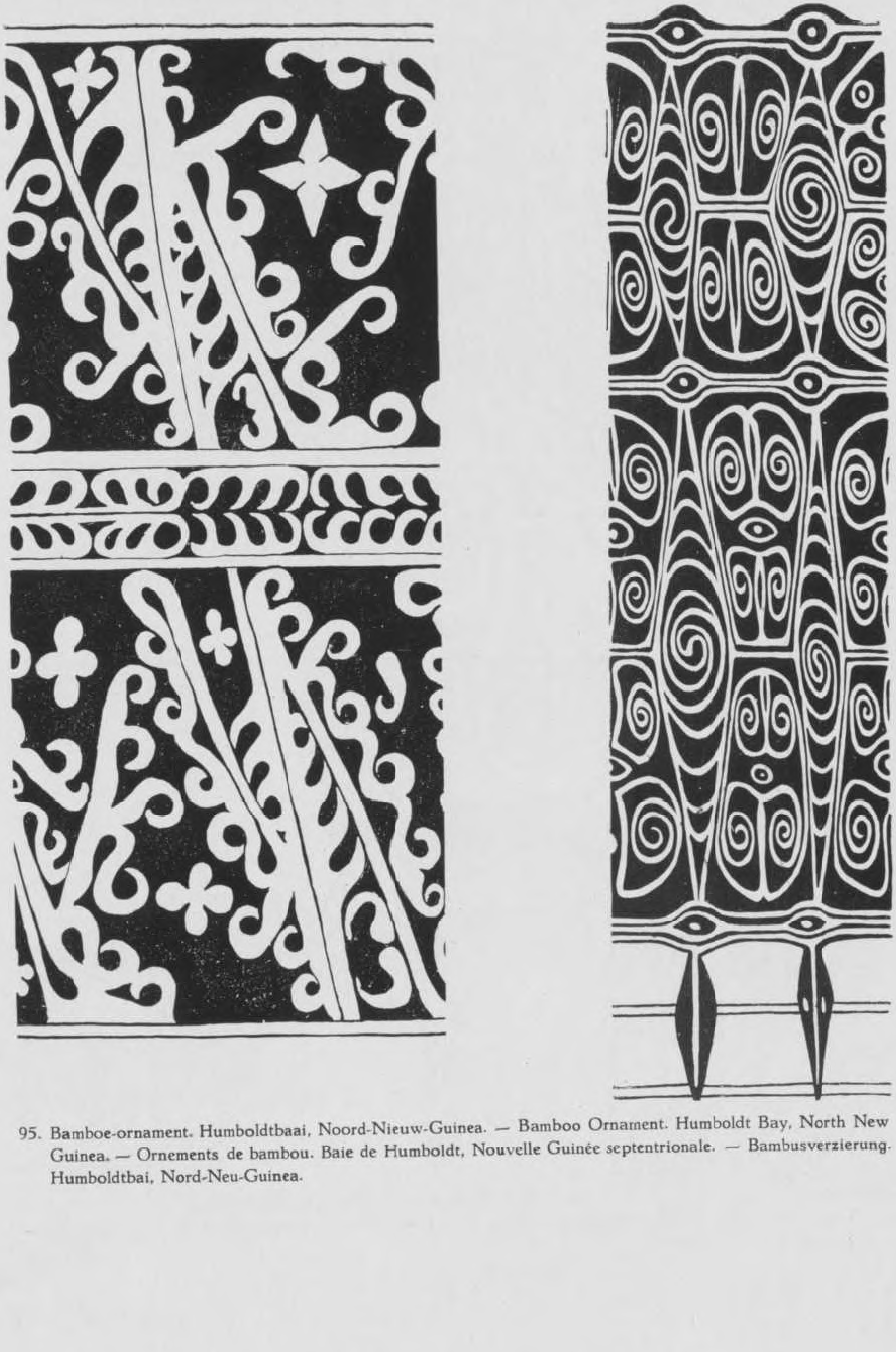

95. Bamboe-ornament. Humboldtbaai, Noord-Nieuw-Guinea. — Bamboo Ornament. Humboldt Bay, North New Guinea. — Ornements de bambou. Baie de Humboldt, Nouvelle Guinée septentrionale. — Bambusverzierung. Humboldtbai, Nord-Neu-Guinea.

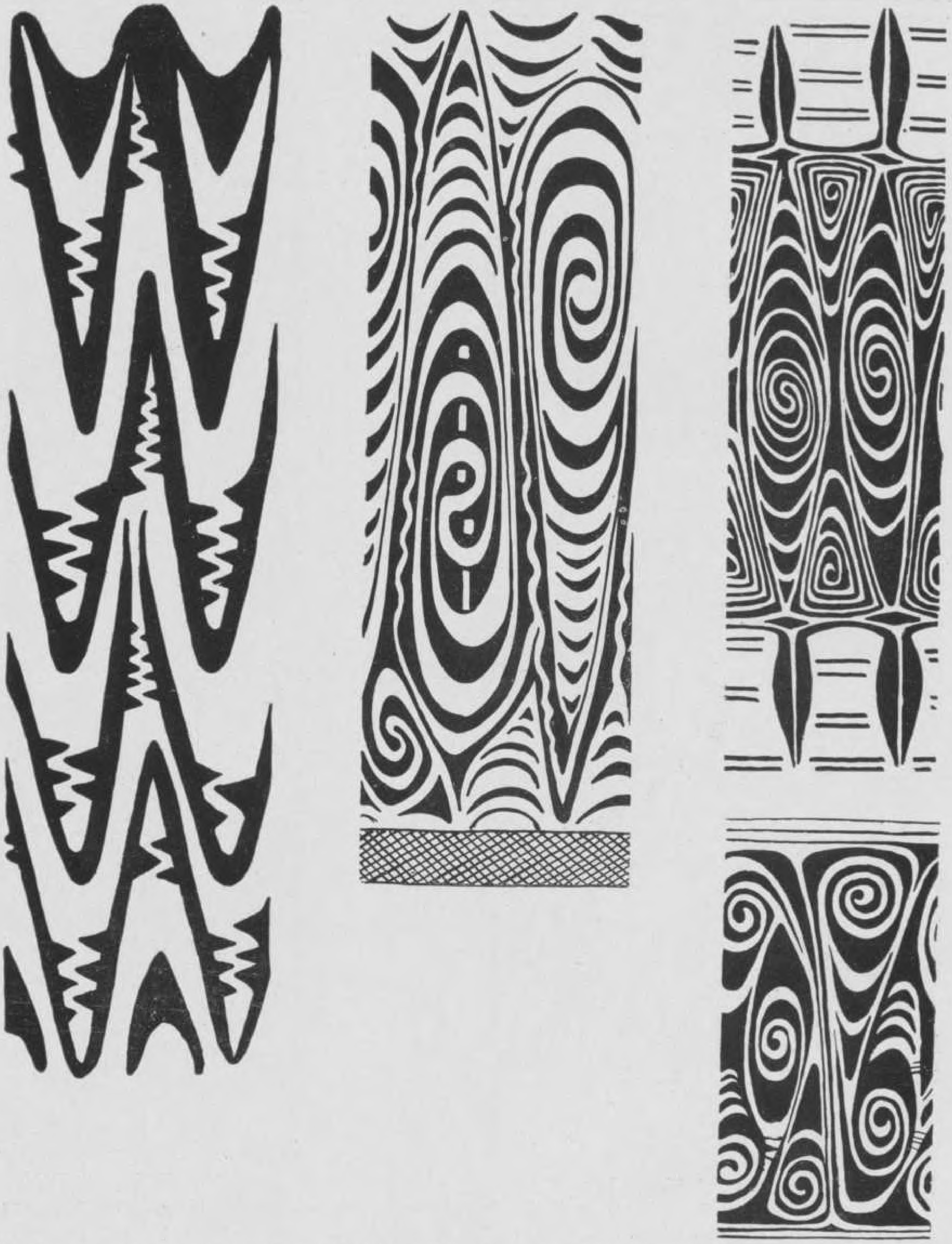

96. Bamboe-ornament. Humboldtbaai, Noord-Nieuw-Guinea. — Bamboo Ornament. Humboldt Bay, North New Guinea. — Ornaments de bambou. Baie de Humboldt. Nouvelle Guinée septentrionale. — Bambusverzierung. Humboldtbai, Nord-Neu-Guinea.

97. Bamboe-ornamenten der Kĕnja-Dajaks. Borneo. — Bamboo Ornaments of the Kĕnya Dayak. Borneo. — Ornements de Bambou des Kĕnya-Dayak. Bornéo. — Bambusverzierungen der Kènya-Dayak. Borneo.

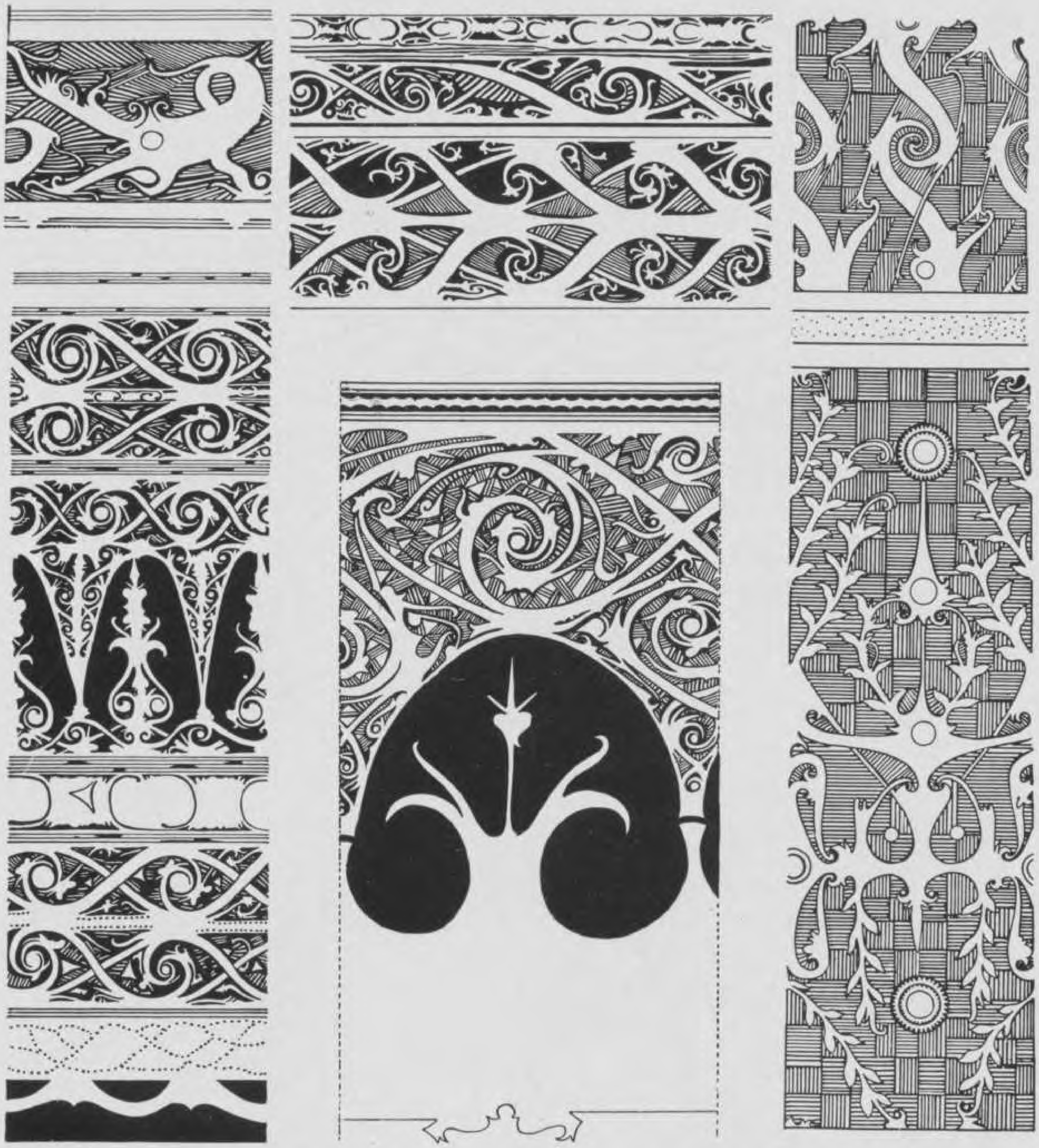

98. Bamboe-ornamenten der Kĕnja-Dajaks. Borneo. — Bamboo Ornaments of the Kĕnya-Dayak. Borneo. — Ornements de bambou des Kĕnya-Dayak. Bornéo. — Bambusverzierungen der Kĕnya-Dayak. Borneo.

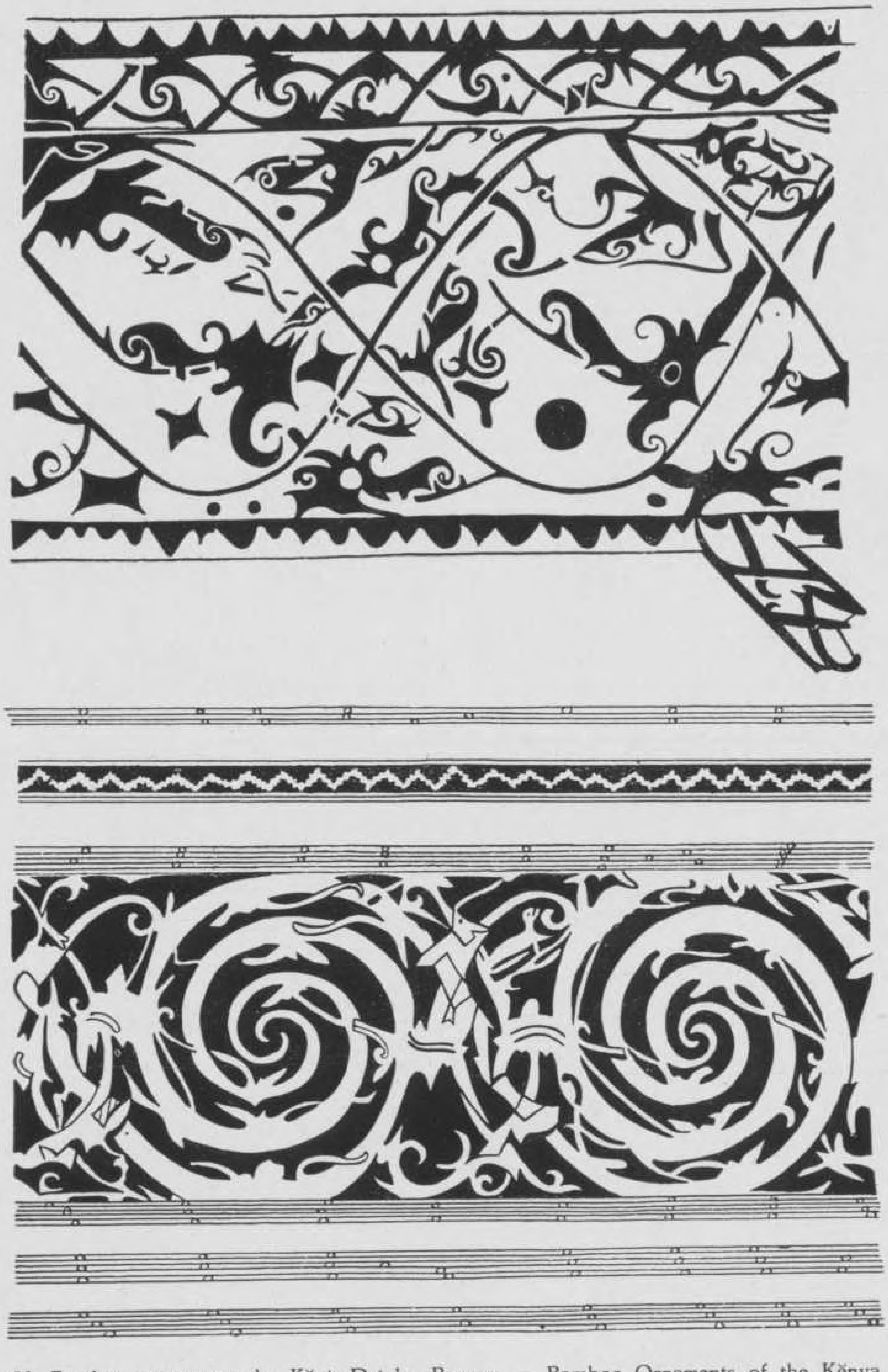

99. Bamboe-ornamenten der Kĕnja-Dajaks. Borneo. — Bamboo Ornaments of the Kĕnya Dayak. Borneo. — Ornements de bambou des Kĕnya-Dayak. Bornéo. — Bambusverzierungen der Kĕnya-Dayak. Borneo.

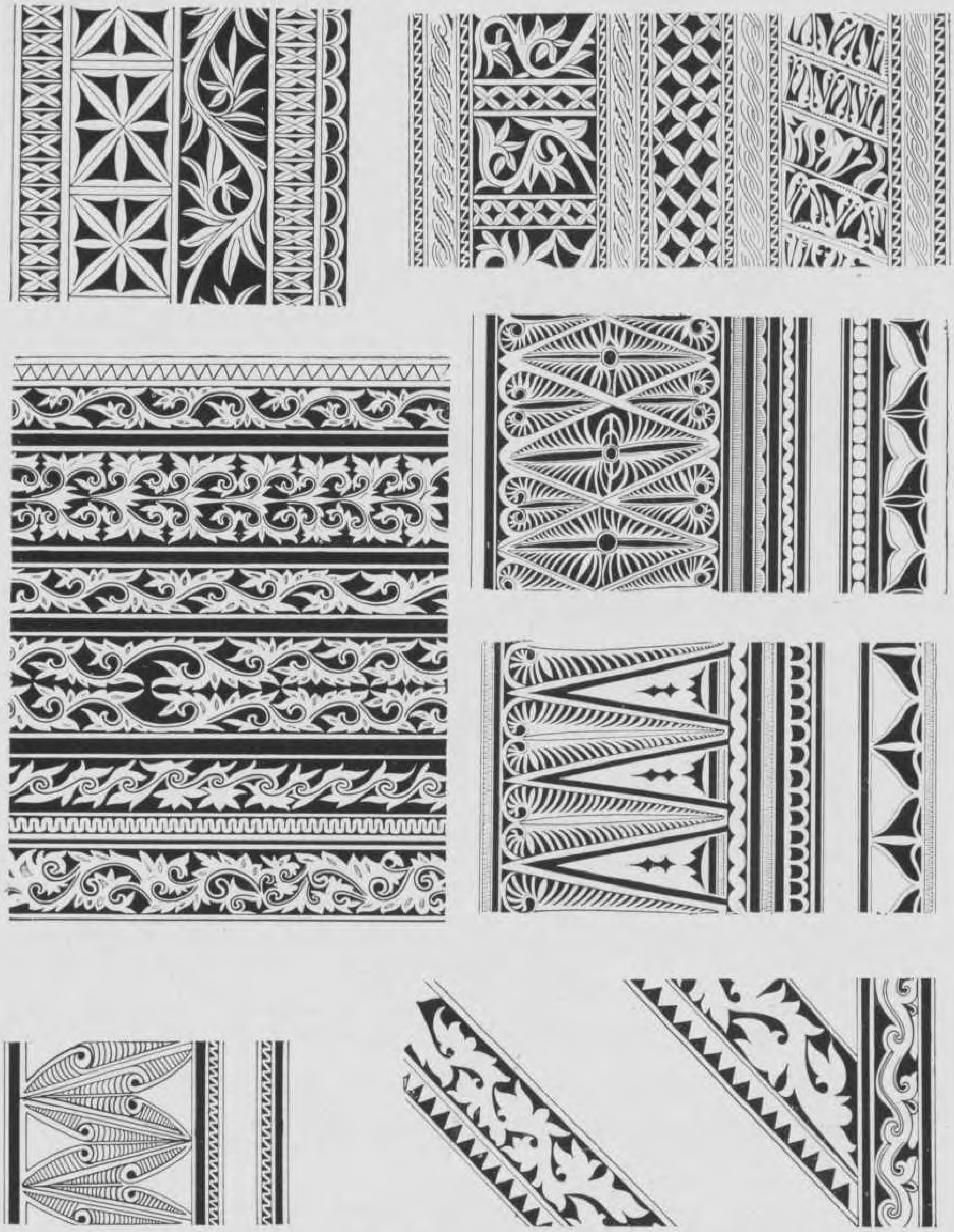

100. Bamboe-ornamenten der Sĕmindoeng-Dajaks. Borneo. — Bamboo Ornaments of the Sĕmindung Dayak. Borneo.
Ornaments de bambou des Sĕmindung-Dayak. Bornéo. — Bambusverzierungen der Sĕmindung-Dayak. Borneo.

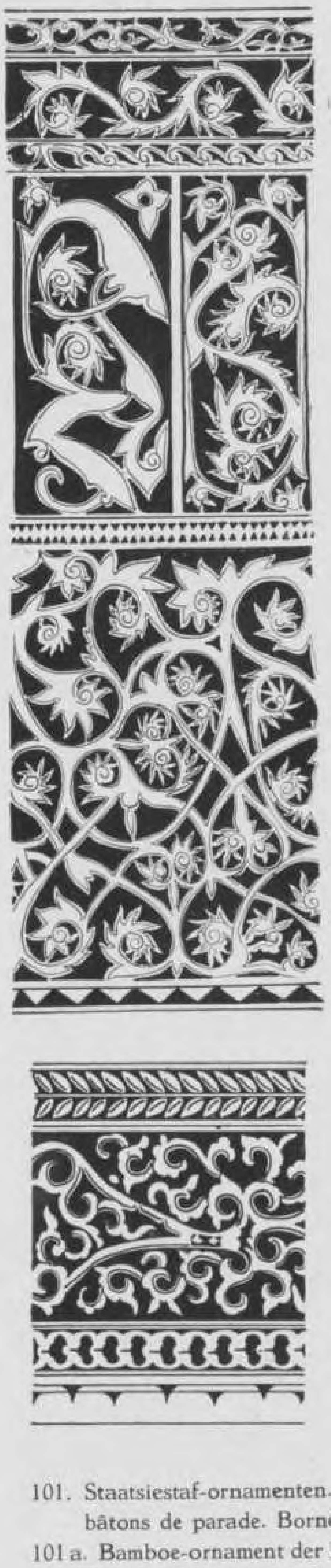

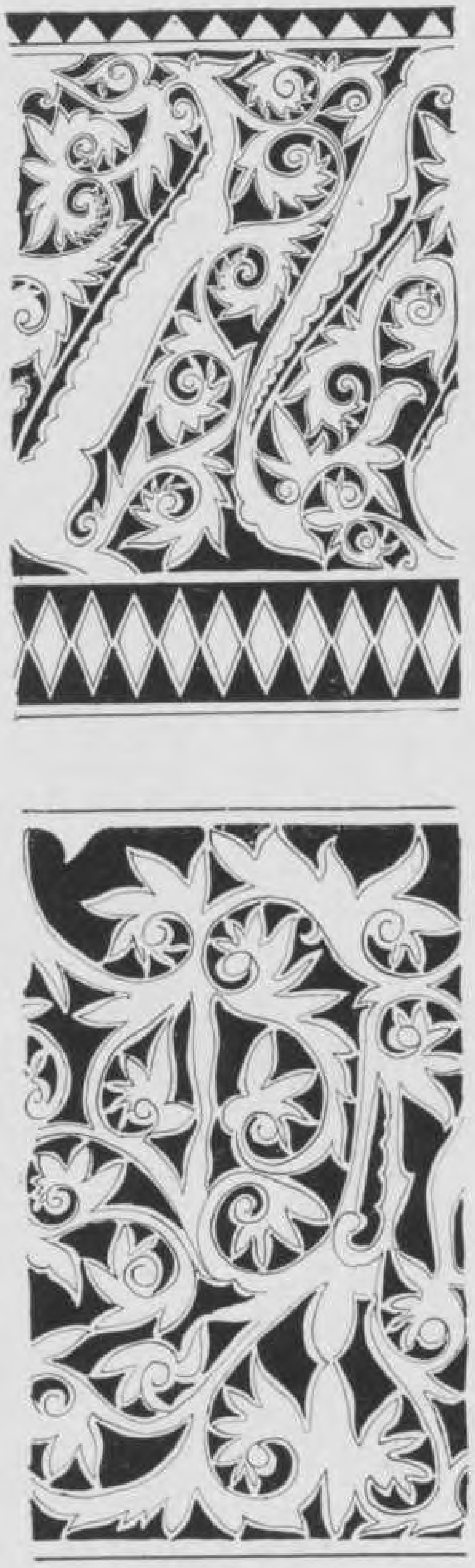

100

100a

101. Staatsiestaf-ornamenten. Noord-Borneo. — Ornaments of State Staves. North Borneo. — Ornements de bâtons de parade. Bornéo septentrional. — Verzierungen auf Prunkstäben. Nord-Borneo.

101 a. Bamboe-ornament der Batang-Loepar-Dajaks. Borneo. — Bamboo Ornament of the Batang-Lupar Dayak. Borneo-Ornement de bambou des Batang-Lupar-Dayak. Bornéo. — Bambusverzierung der Batang-Lupar-Dayak. Borneo.

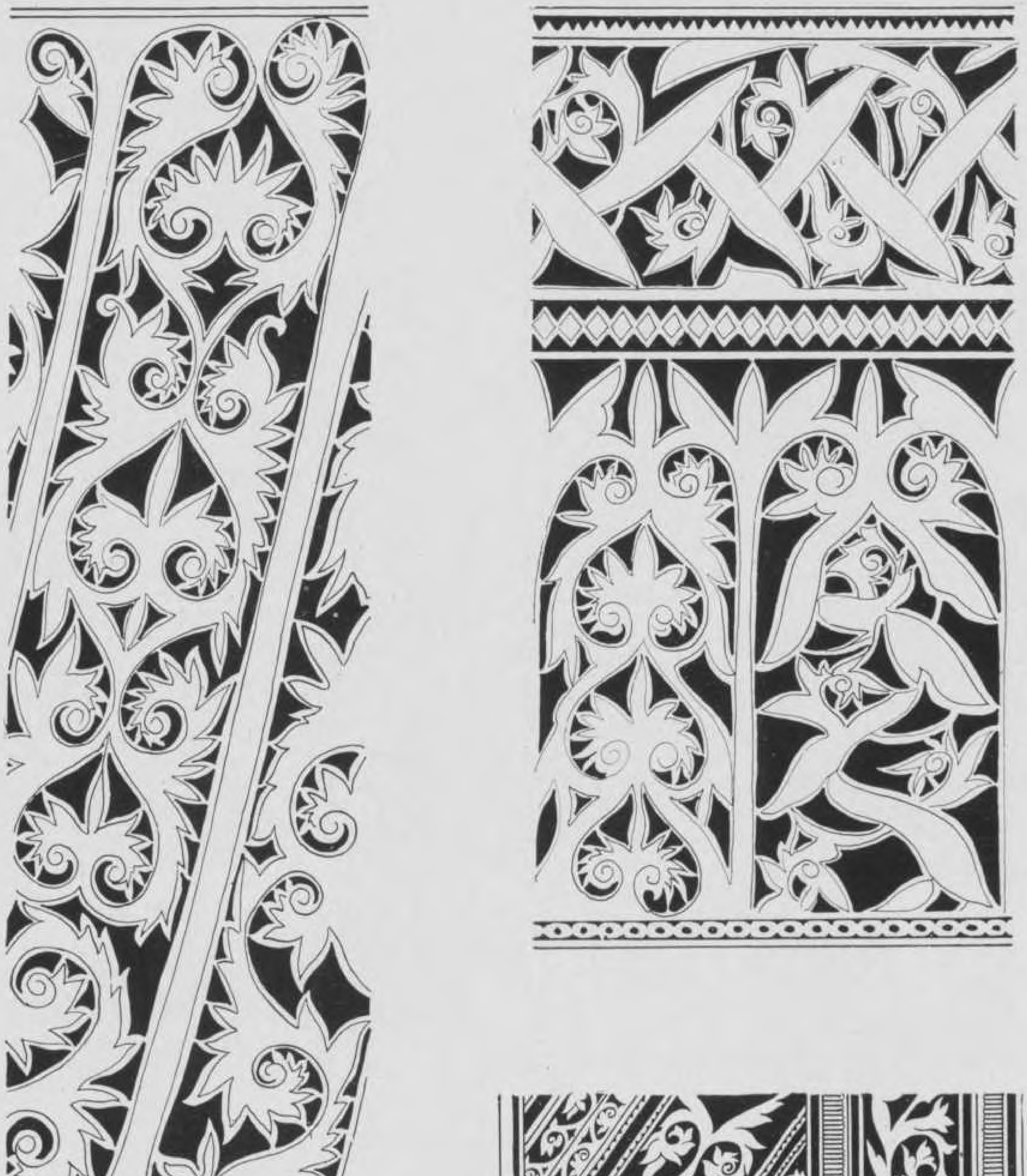

102. Statiestaf-ornamenten. Noord-Borneo. — Ornaments of State Staves. North Borneo. — Ornements de bâtons de parade. Bornéo septentrional. — Verzierungen auf Prunkstäben. Nord-Borneo.

103. Bamboe-ornament der Ot-Danom-Dajaks. Borneo. — Bamboo Ornament of the Ot-Danom-Dayak. Borneo. — Ornement de bambou des Ot-Danom-Dayak. Bornéo. — Bambusverzierung der Ot-Danom-Dayak. Borneo.

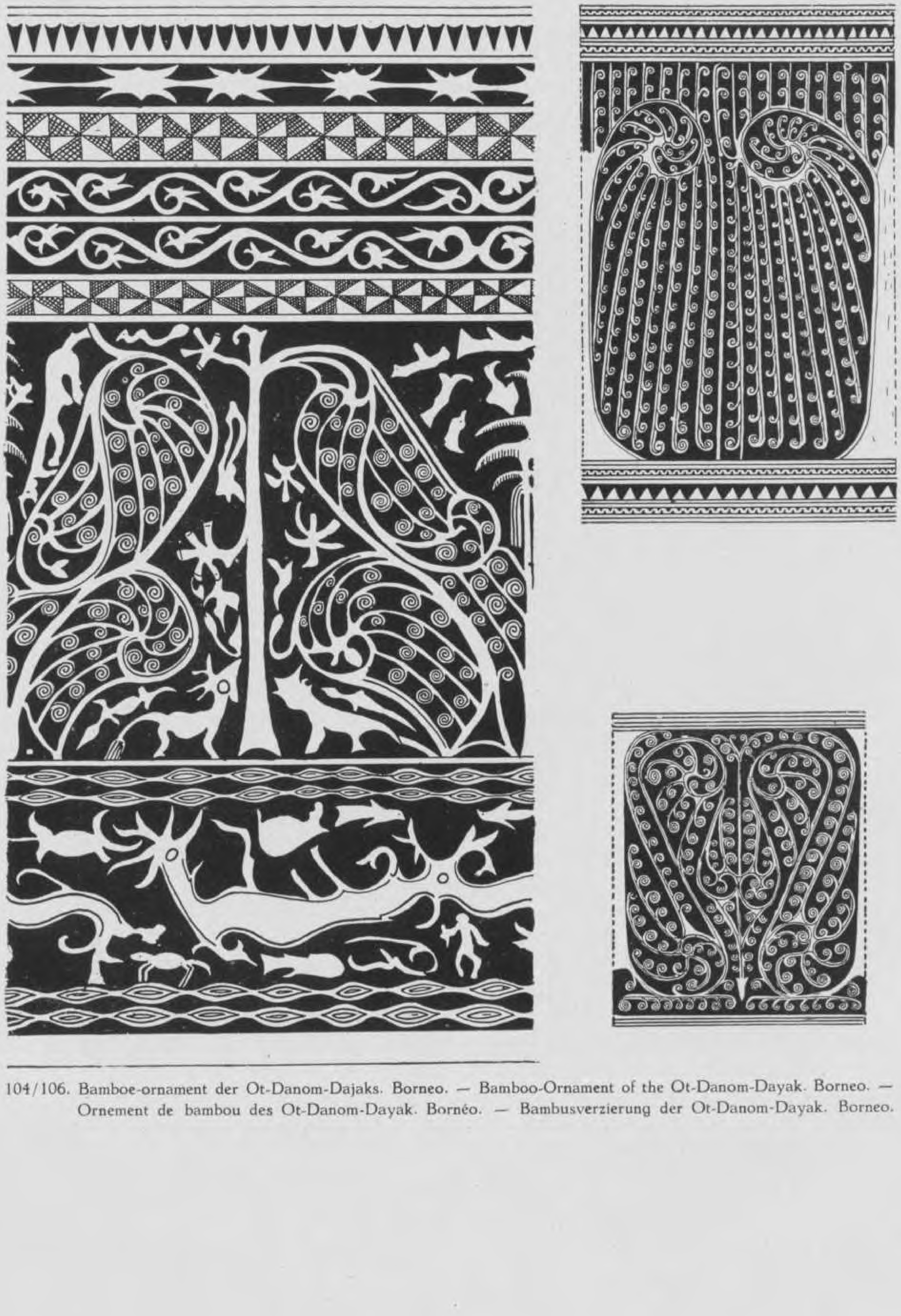

104/106. Bamboe-ornament der Ot-Danom-Dajaks. Borneo. — Bamboo-Ornament of the Ot-Danom-Dayak. Borneo. — Ornement de bambou des Ot-Danom-Dayak. Bornéo. — Bambusverzierung der Ot-Danom-Dayak. Borneo.

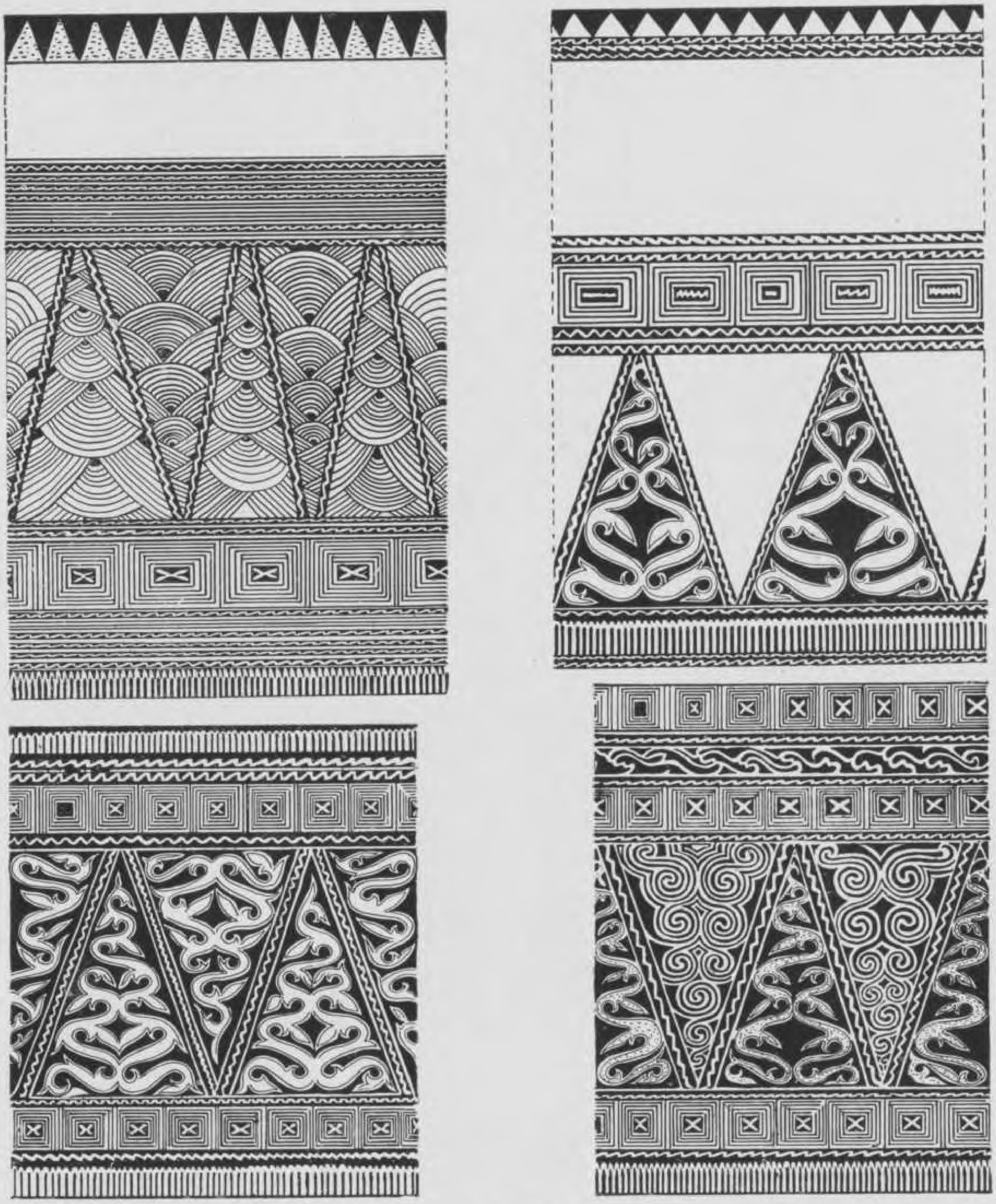

107. Bamboe-ornament der Sanggau-Dajaks. Borneo. — Bamboo Ornaments of the Sanggau Dayak. Borneo. — Ornements de bambou des Sanggau-Dayak. Bornéo. — Bambusverzierungen der Sanggau-Dayak. Borneo.

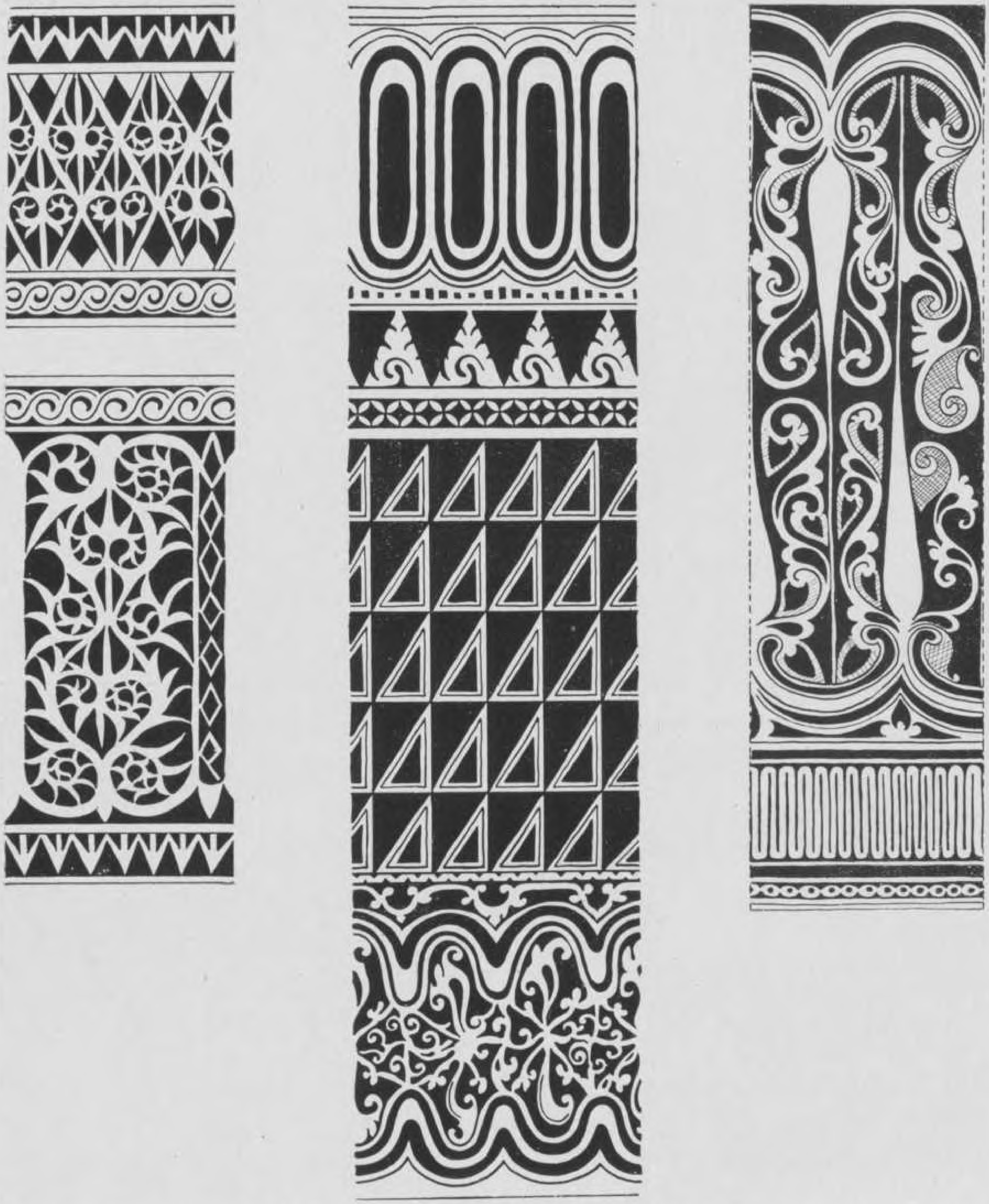

108. Bamboe-ornament der Dajaks. Borneo. — Bamboo Ornaments of the Dayak. Borneo. — Ornements de bambou des Dayak. Bornéo. — Bambusverzierungen der Dayak. Borneo.

109. Houten Korwar. Geelvinkbaai, Nieuw-Guinea. — Wooden Korwar. Geelvink Bay, New Guinea. — Korwar de bois. Baie de Geelvink, Nouvelle Guinée. Holz-Korwar. Geelvinkbai, Neu-Guinea.

109a. Houten Korwar. Geelvinkbaai, Nieuw-Guinea. — Wooden Korwar. Geelvink Bay, New Guinea. — Korwar de bois. Baie de Geelvink, Nouvelle Guinée. Holz-Korwar. Geelvinkbai, Neu-Guinea.

110. Houten haak. Humboldtbaai, Noord Nieuw-Guinea. Wooden Hook. Humboldt Bay, North New Guinea. Crochet en bois. Baie de Humboldt, Nouvelle Guinée septentrionale. — Holzhaken. Humboldt-Bai, Nord-Neu-Guinea.

111. Voorsteven-versiering met menschelijke figuren Zuid Nieuw-Guinea. — Decoration of a Prow with Human Figures. South New Guinea. Décoration d'une étrave avec de figures humaines. Nouvelle Guinée méridionale. — Vorderstevenverzierung mit menschlichen Gestalten. Süd-Neu-Guinea.

112/113. Schedel-Korwar. Noord Nieuw-Guinea. — Scull "Korwars". Northern New Guinea. — Crâne "Korwars". Nouvelle Guinée septentrionale. — Schädel-"Korwars". Nord-Neu-Guinea.

114/115. Houtsnijwerk. Groot-Kei. — Wood Carvings. Great Ki Island. — Sculptures en bois. Grande île de Kei. — Holzschnitzerei. Grosse Kei-Insel.

116. Houten voorouderbeeld. Eiland Nias. — Wooden Image of Ancestor. Nias Island. Statuette ancestrale de bois. Ile de Nias. Hölzernes Ahnenbild. Nias-Insel.

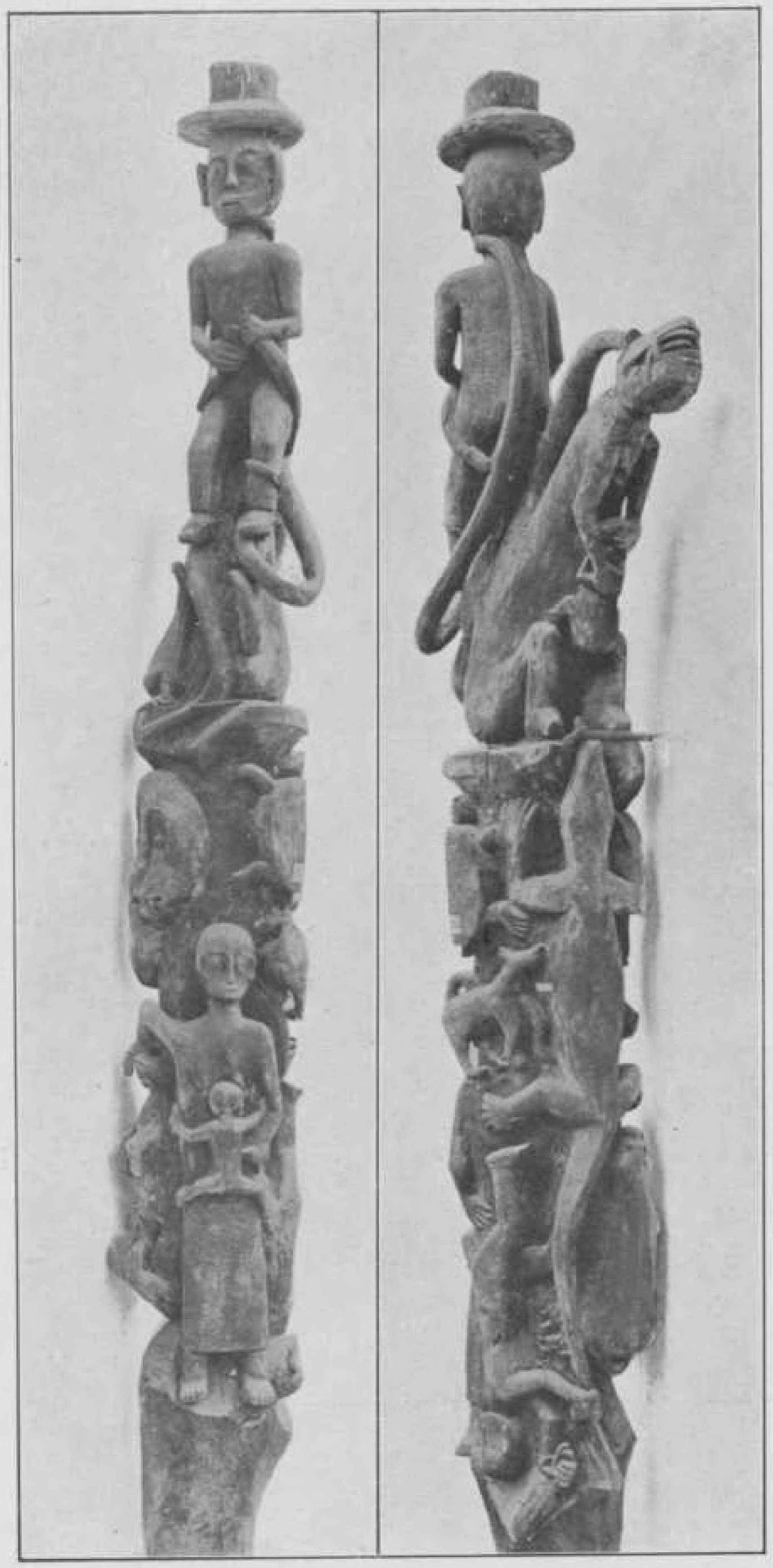

117. Doodenpaal. Westerafdeeling, Borneo. — Death Stela. Western Department, Borneo. — Pilier de mort. Departement occidental, Bornéo. — Totensäule. Westliche Abteilung, Borneo.

118. Sapoendoe, wachter der zielenstad. Borneo. — Sapundu, Guardian of the Town of Souls. Borneo. — Sapundu, gardien de la ville des âmes. Bornéo. — Sapundu, Wächter der Seelenstadt. Borneo.

119. Combinatie van Sapoendoe en tempatong. Borneo. Sapundu combined with a "tempatong". Borneo. — Sapundu pourvu du „tempatong". Bornéo. — Supundu mit dem „tempatong" kombiniert. Borneo.

120. Houtsnijwerk. Groot-Kei. — Wood Carving. Great Ki Island. — Sculptures en bois. Grande île de Kei. — Holzschnitzerei. Grosse Kei-Insel.

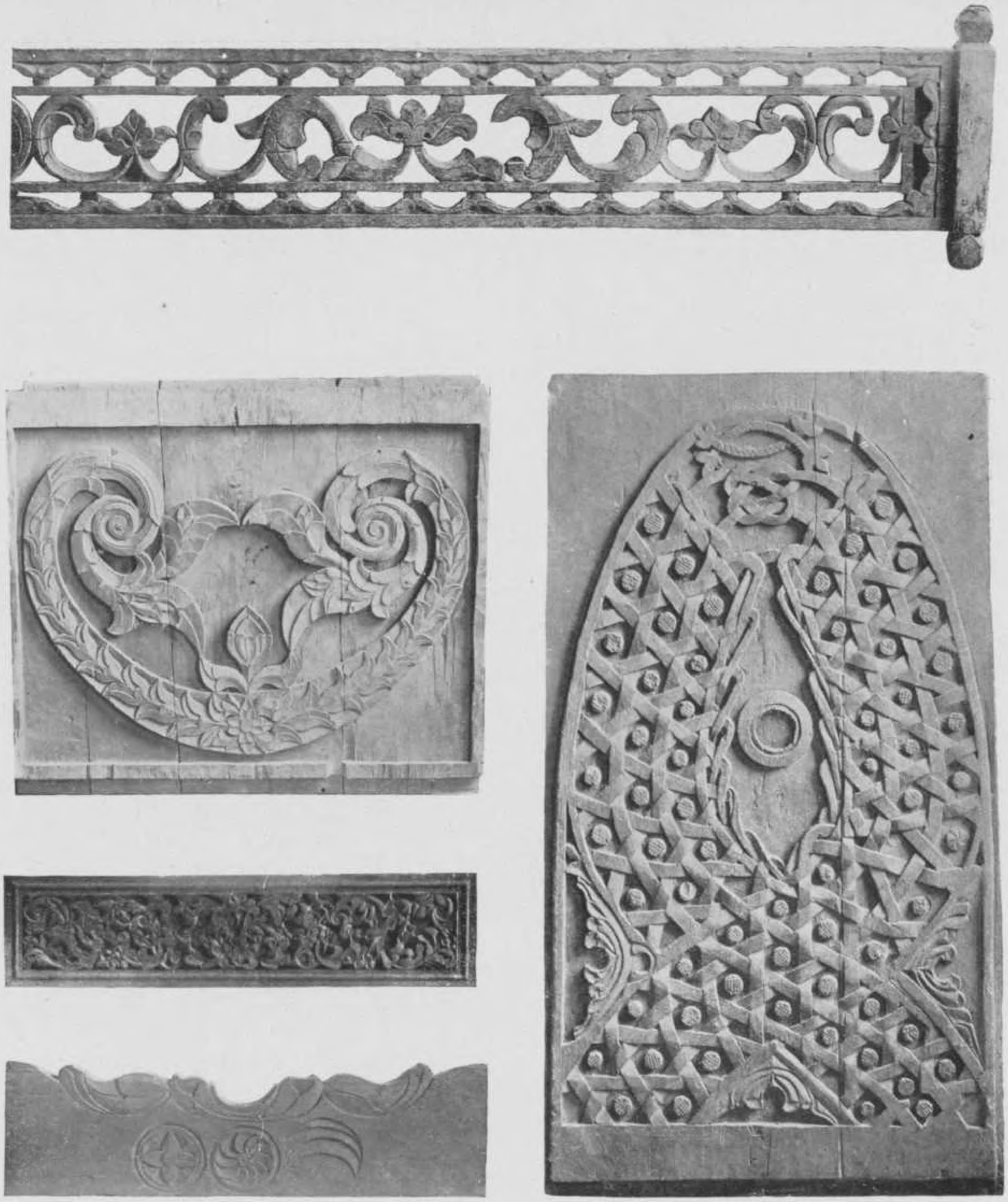

121. Houtsnijwerk. Groot-Kei. — Wood Carvings. Great Ki Island. — Sculptures en bois. Grande île de Kei. — Holzschnitzerei. Grosse Kei-Insel.

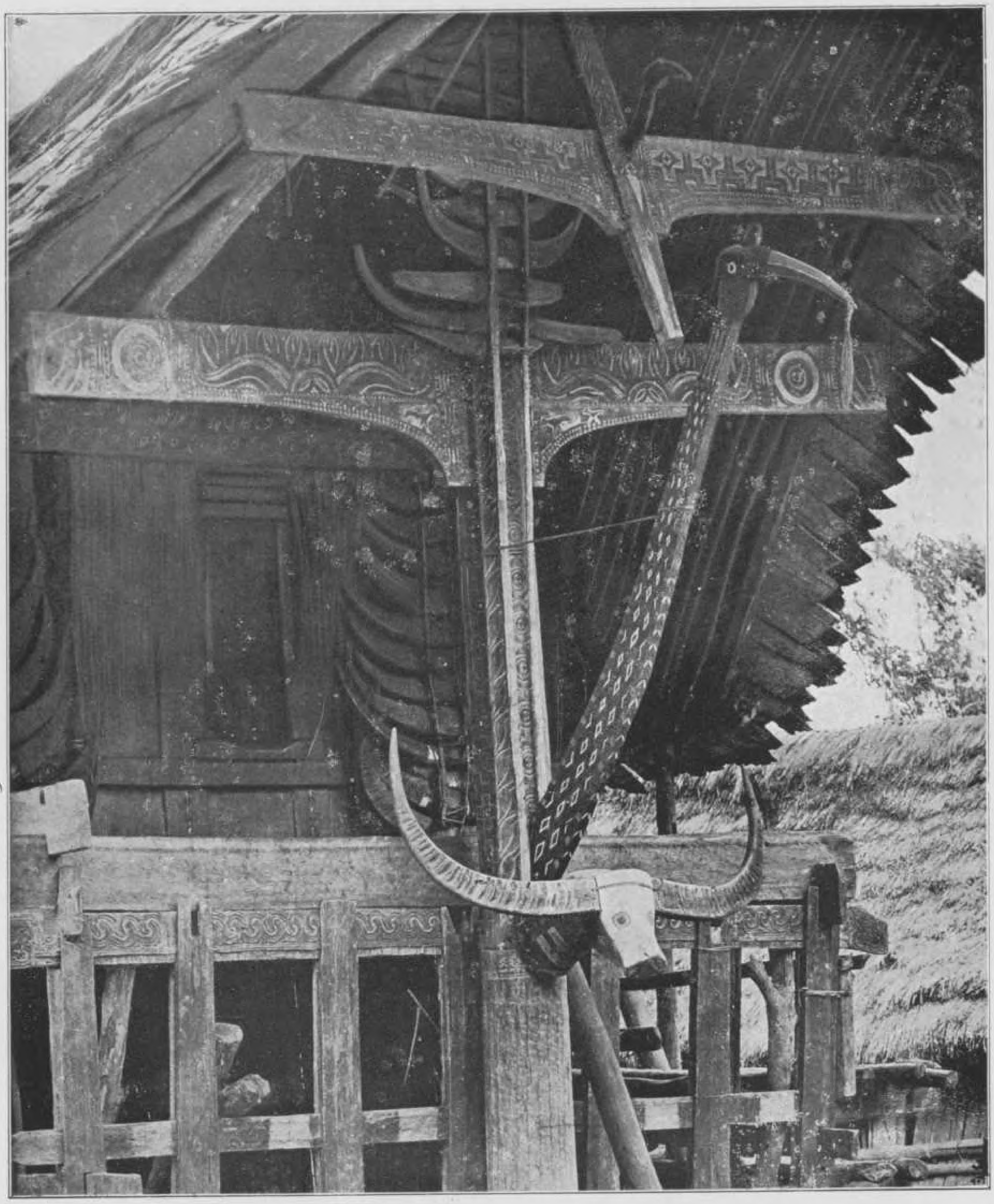

122. Huis in Tondjong. Midden-Celebes. — House in Tondjong. Central Celebes. — Maison à Tondjong. Célèbes Central. Haus zu Tondjong. Mittel-Celebes.

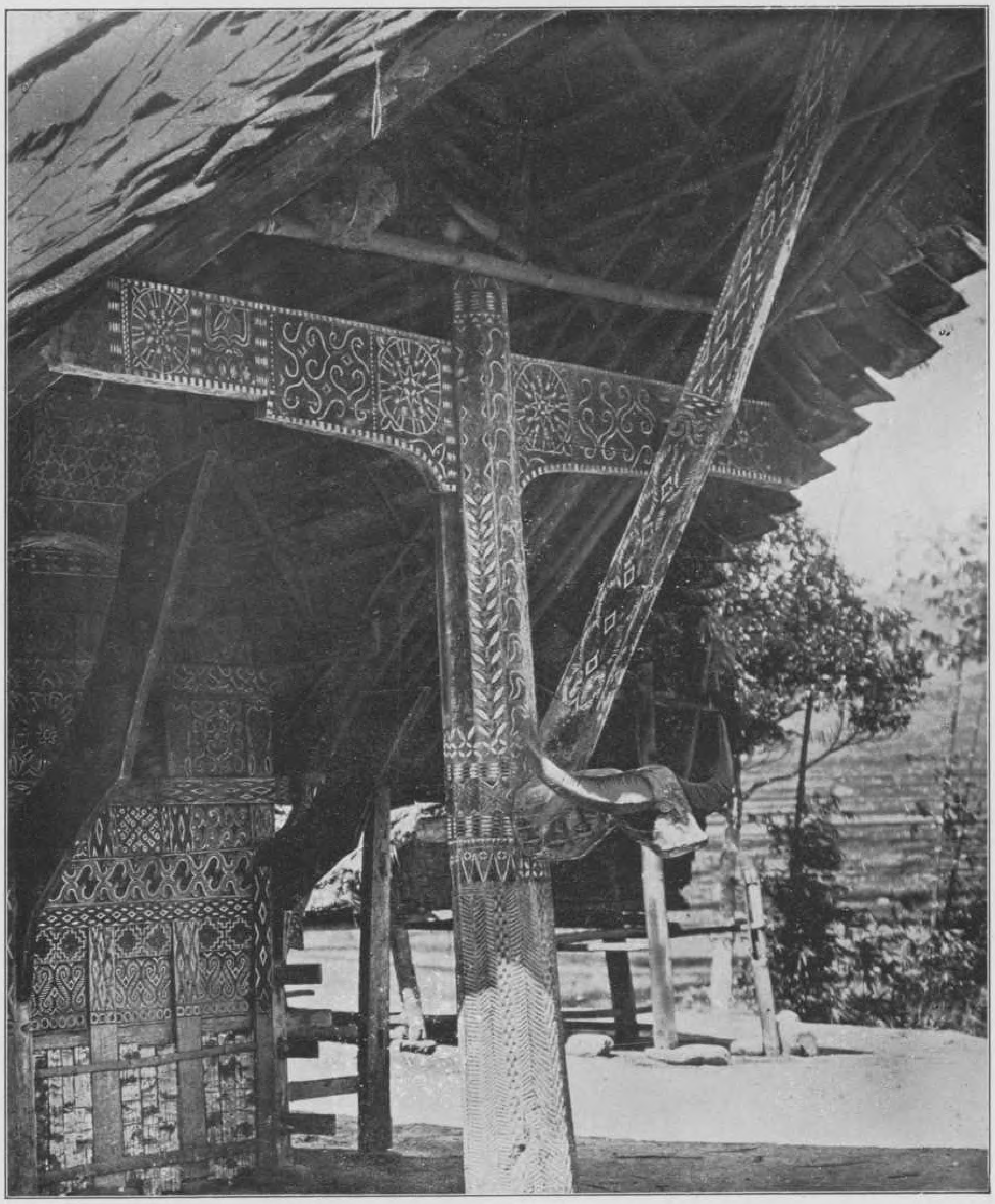

122a. Huis in Tondjong. Midden-Celebes. — House in Tondjong. Central Celebes. — Maison à Tondjong. Célèbes Central. Haus zu Tondjong. Mittel-Celebes.

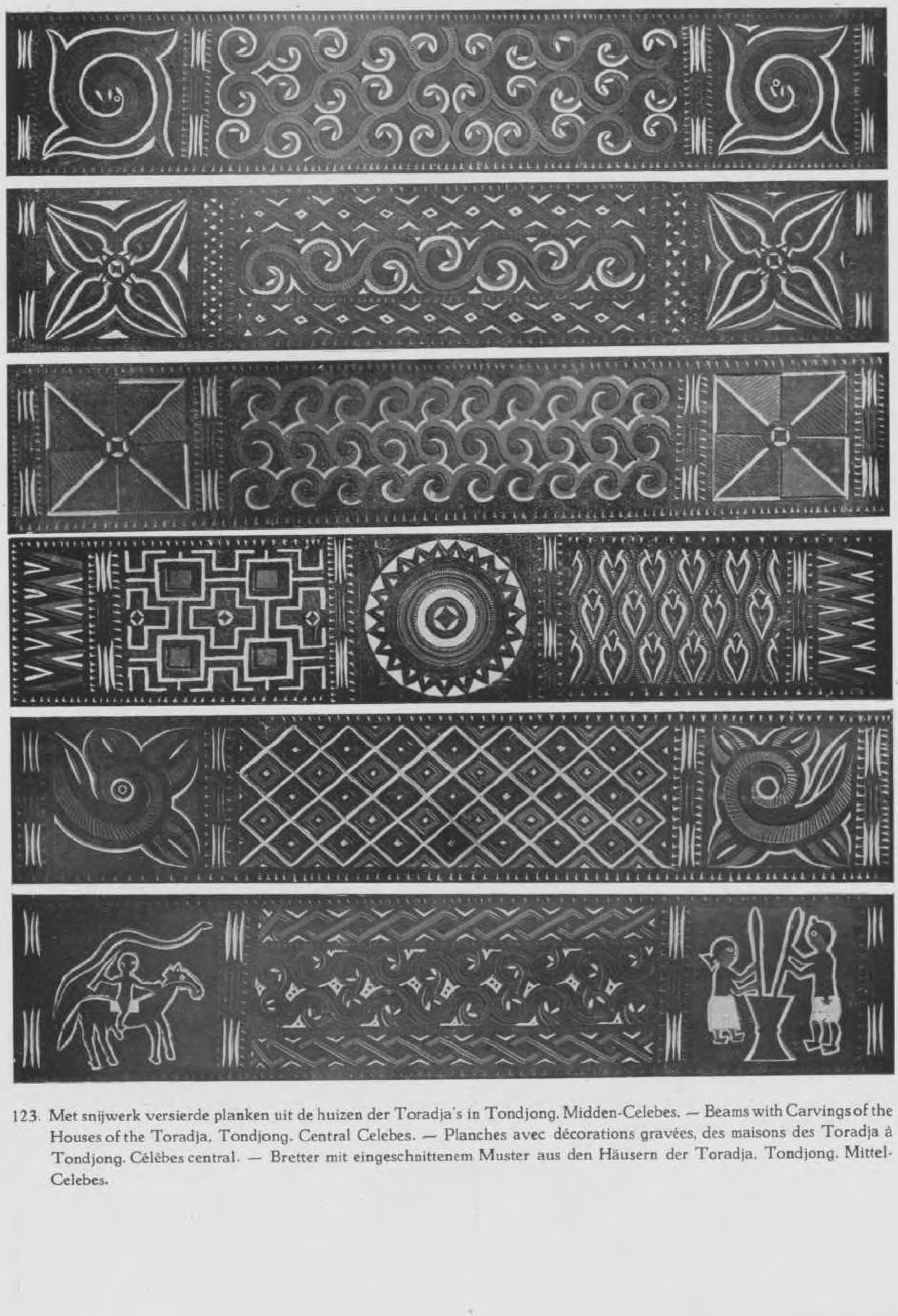

123. Met snijwerk versierde planken uit de huizen der Toradja's in Tondjong. Midden-Celebes. — Beams with Carvings of the Houses of the Toradja, Tondjong. Central Celebes. — Planches avec décorations gravées, des maisons des Toradja à Tondjong. Célèbes central. — Bretter mit eingeschnittenem Muster aus den Häusern der Toradja, Tondjong. Mittel-Celebes.

124. Tooverstaf der Bataks. Sumatra. — Magic Wand of the Batak. Sumatra. — Baguette magique des Batak. Sumatra.
Zauberstab der Batak. — Sumatra.

125. Boveneinde der Bataksche tooverstaven. — Upper Ends of the Batak Magic Wands. — Extrémité supérieure des baguettes magiques des Batak. — Oberes Ende der Batak-Zauberstäbe.

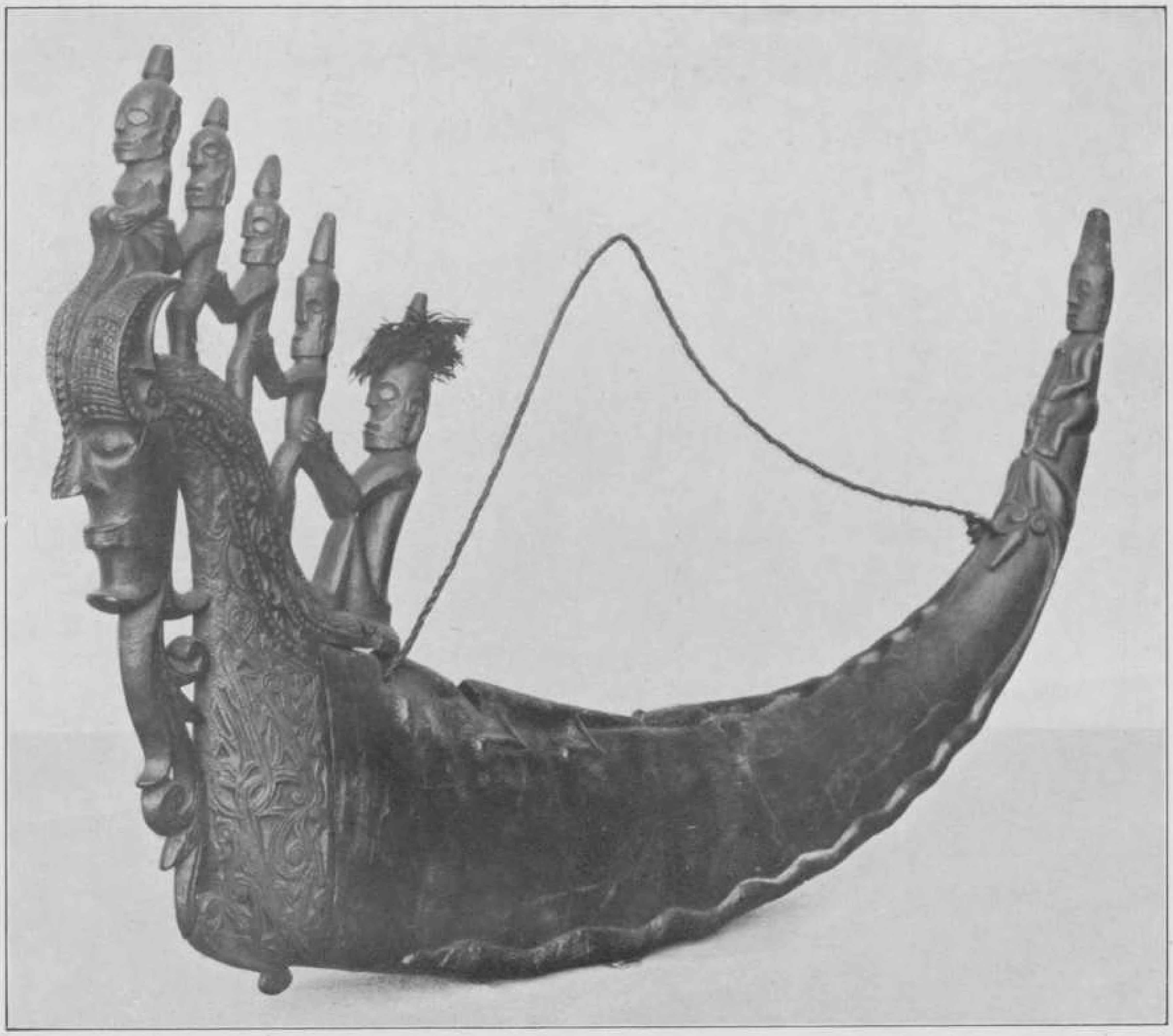

126. Bataksche hoorn voor toovermiddelen. — Batak Horn for Magic Accessories. — Corne des Batak pour les accessoires magiques. — Batak-Horn für Zauberei-Zubehör.

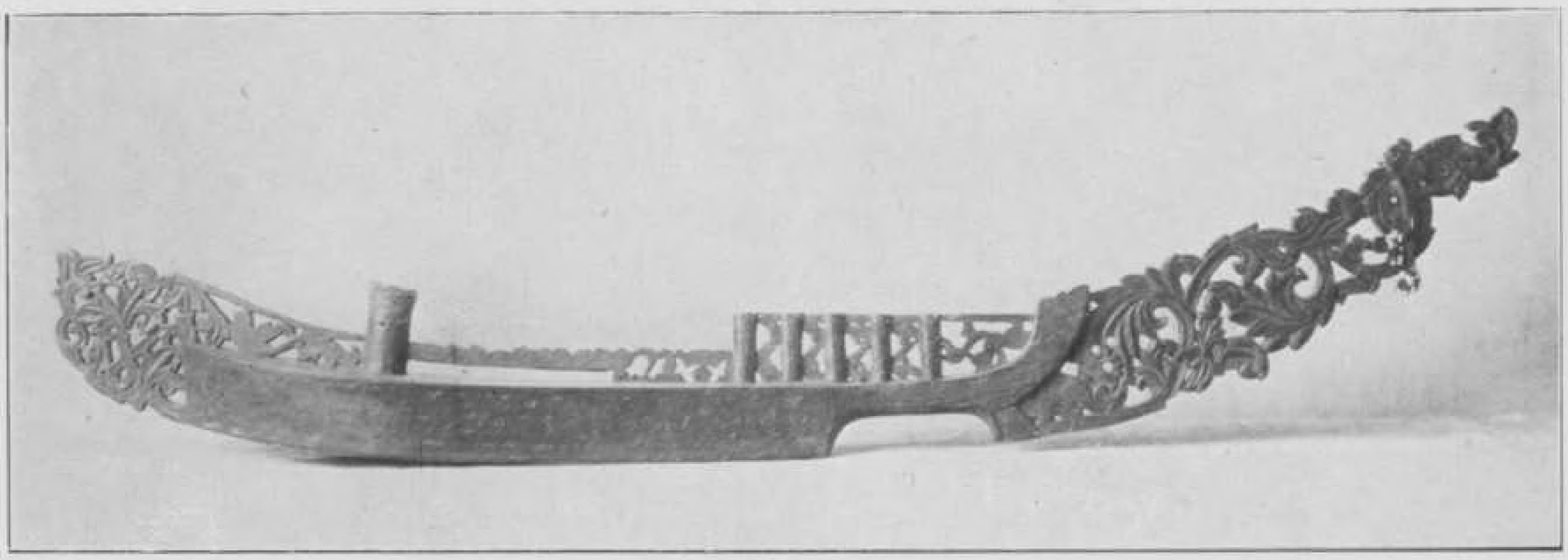

127. Muziekinstrument. (Kĕtjapi) Celebes. — Musical Instrument. (Kechapi) Celebes. — Instrument musical. (Kechapi) Célèbes. — Musikinstrument. (Kechapi) Celebes.

128. Huis van den Radja van Bawomataloewo. Nias. — House of the Rajah of Bawomataluwo. Nias. — Maison du raja de Bawomataluwo. Nias. — Haus des Rajas zu Bawomataluwo. Nias.

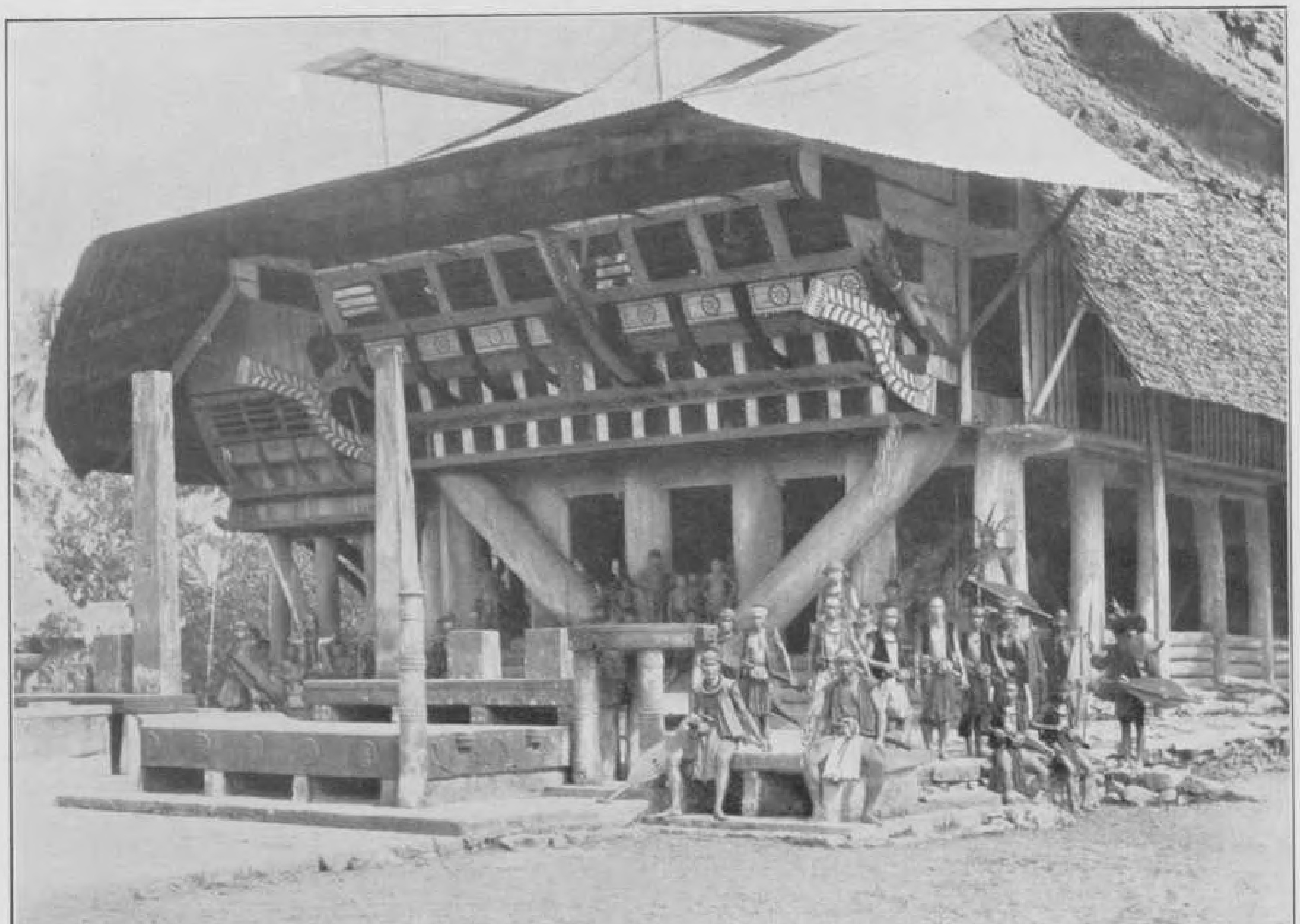

129. Voorgevel van het huis van den Radja van Bawomataloewo. Nias. — Front of the House of the Rajah of Bawomataluwo. Nias. — Façade de la maison du raja de Bawomataluwo. Nias. — Vorderseite des Raja-Hauses zu Bawomataluwo. Nias.

130. Woning. Padangsche Bovenlanden. — House. Padang Upland. — Maison. Pays montagneux de Padang. — Wohnung. Hochland von Padang.

131. Woning. Padangsche Bovenlanden. — House. Padang Upland. — Maison. Pays montagneux de Padang. — Wohnung. Hochland von Padang.

132. Woning in afbraak. Padangsche Bovenlanden. — House during Demolition. Padang Upland. — Maison pendant démolition. Pays montagneux de Padang. — Wohnung in Abbruch. Hochland von Padang.

133. Djamboer (jongelieden-verblijf) te Baroes Djahé, Karo-Bataklanden, Sumatra. — A so-called *jambur*, or Meeting Place of Youg People, at Baroes Djahé, Karo-Batak Lands, Sumatra. — Maison de réunion pour jeunes gens nommée *jambur*, à Baroes Djahé, Pays des Karo-Batak, Sumatra — Zusammenkunftshaus junger Leute, das Jambur, zu Baroes Djahé, Karo-Batak-Länder, Sumatra.

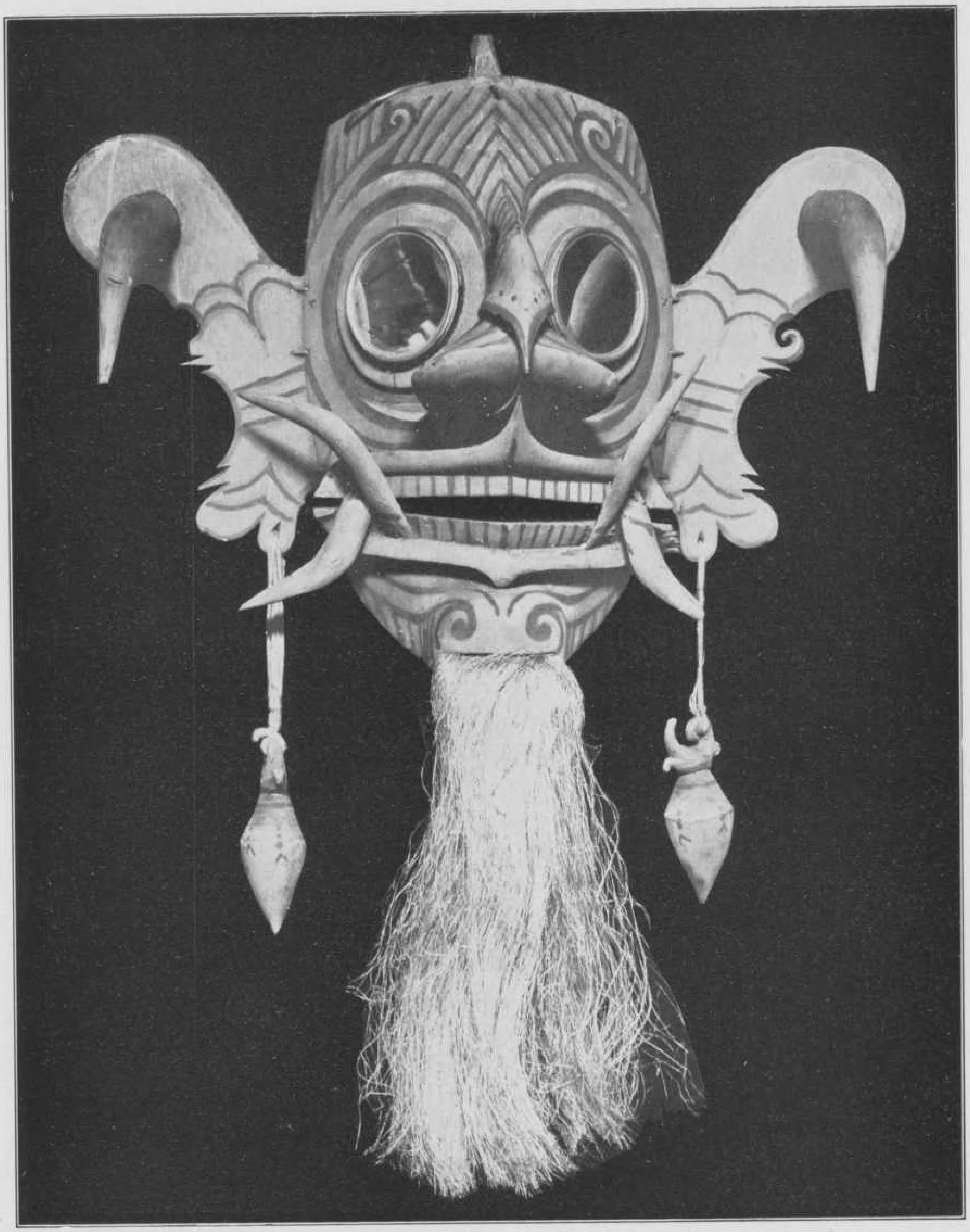

134. Masker. Boven-Mahakam, Centraal-Borneo. — Mask. Upper Mahakam, Central Borneo. — Masque. Mahakam supérieur, Borneo central. — Maske. Ober-Mahakam, Mittel-Borneo.

135. Masker. Mĕndalam-Kajans. Tandjong Karang, Centraal-Borneo. — Mask. Mĕndalam-Kajans. Tandjong Karang, Central Borneo. — Masque. Mĕndalam-Kajans. Tandjong Karang, Bornéo central. — Maske. Mĕndalam-Kajans. Tandjong Karang, Mittel-Borneo.

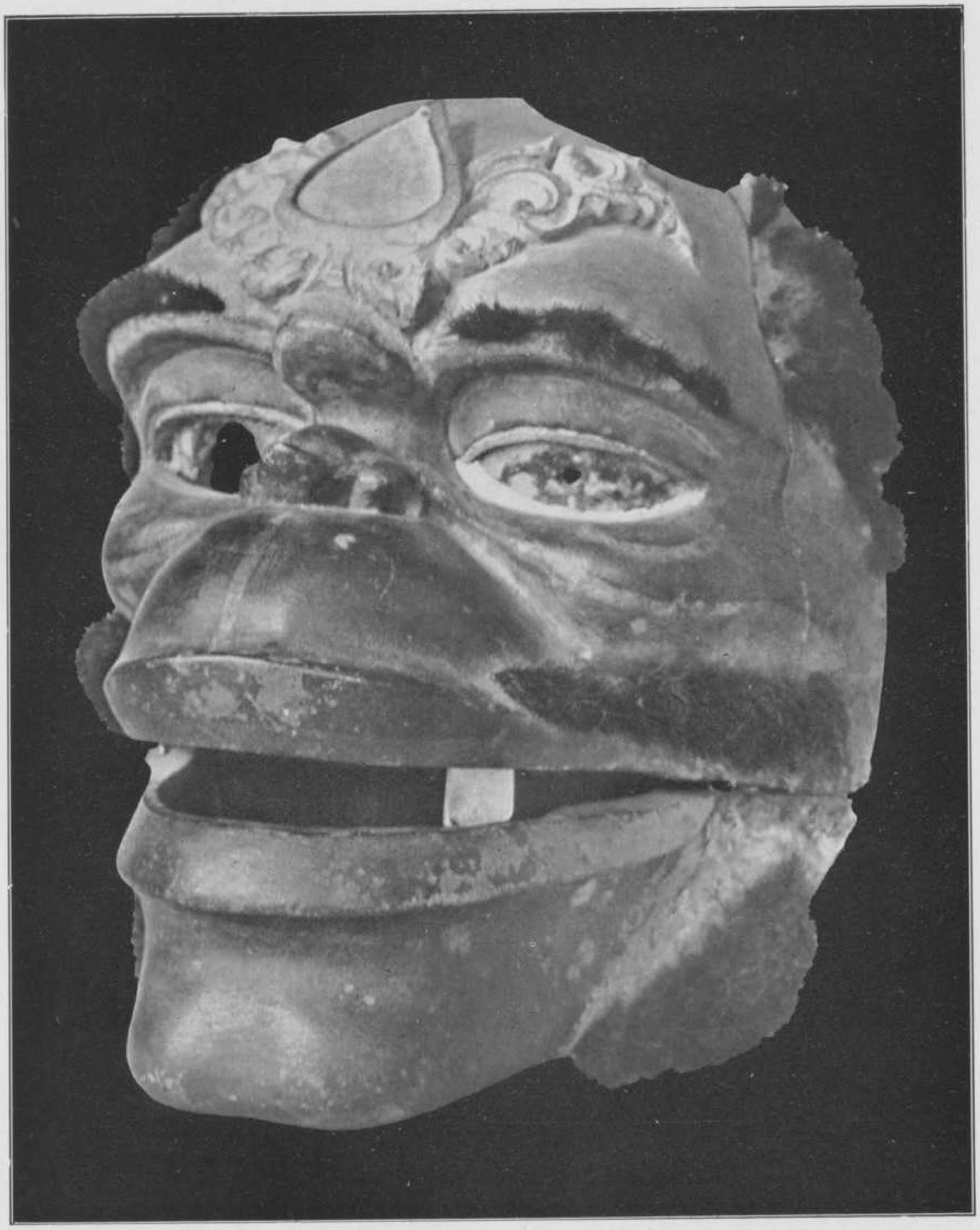

136. Houten masker. Bali. — Wooden Mask. Bali. — Masque de bois. Bali. — Hölzerne Maske. Bali.

137. Houten masker (topèng). Java. — Wooden Mask (*topèng*). Java. — Masque en bois (*topèng*). Java. — Holzmaske (Topèng).

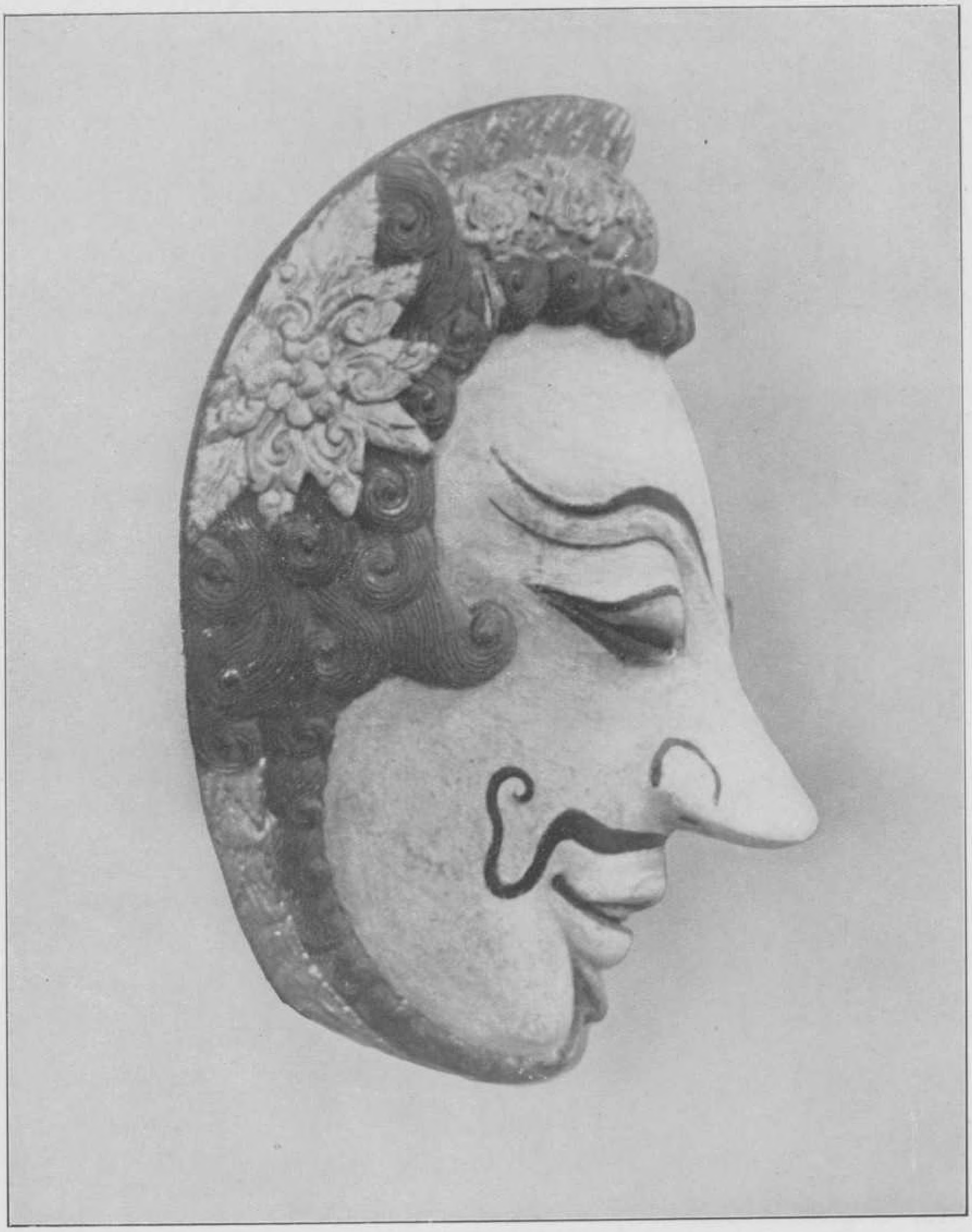

138. Houten masker (topèng). Java. — Wooden Mask (*topèng*). Java. — Masque en bois (*topèng*). Java. — Holzmaske (Topèng) Java.

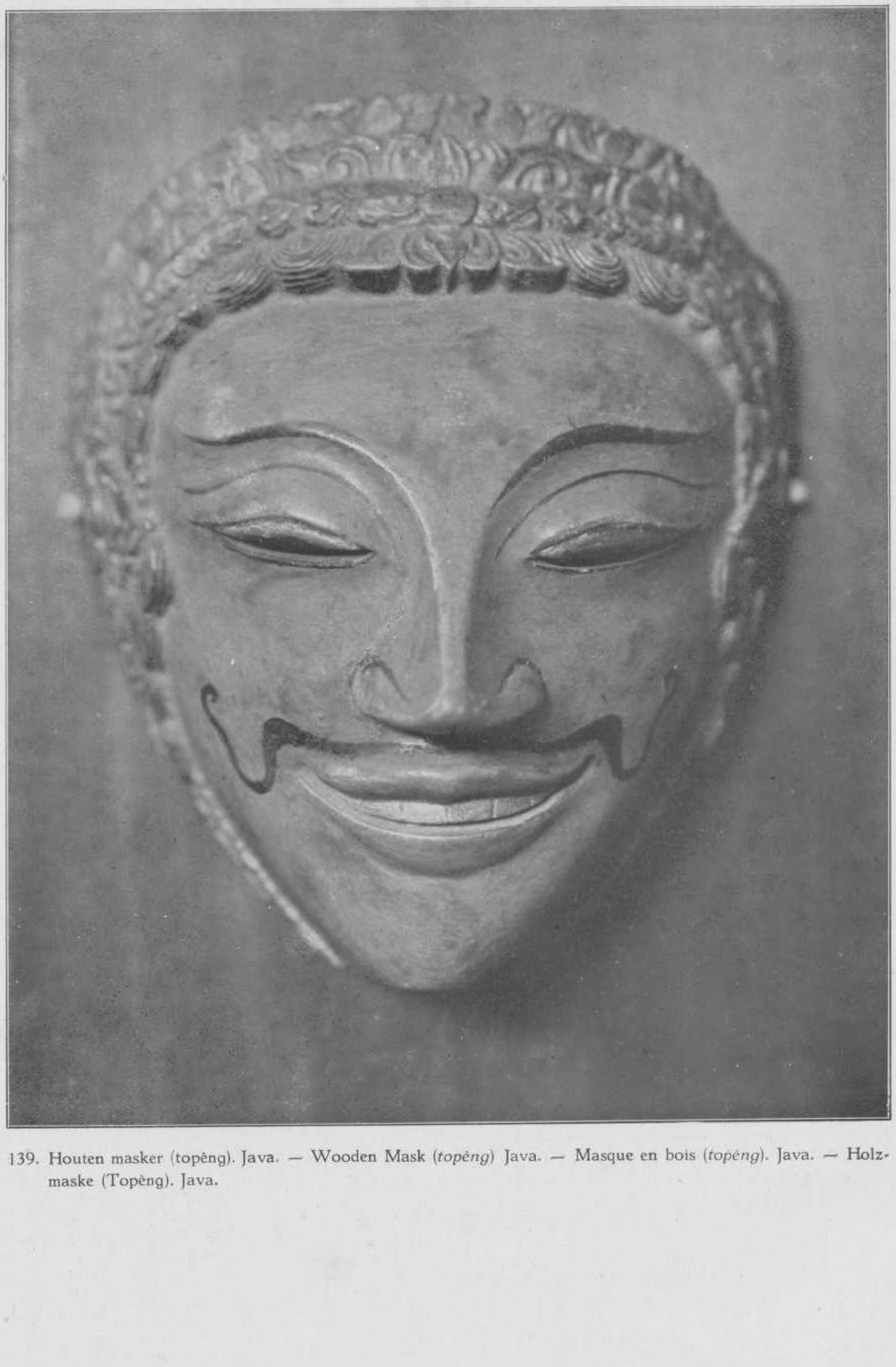

139. Houten masker (topèng). Java. — Wooden Mask (*topèng*) Java. — Masque en bois (*topèng*). Java. — Holzmaske (Topèng). Java.

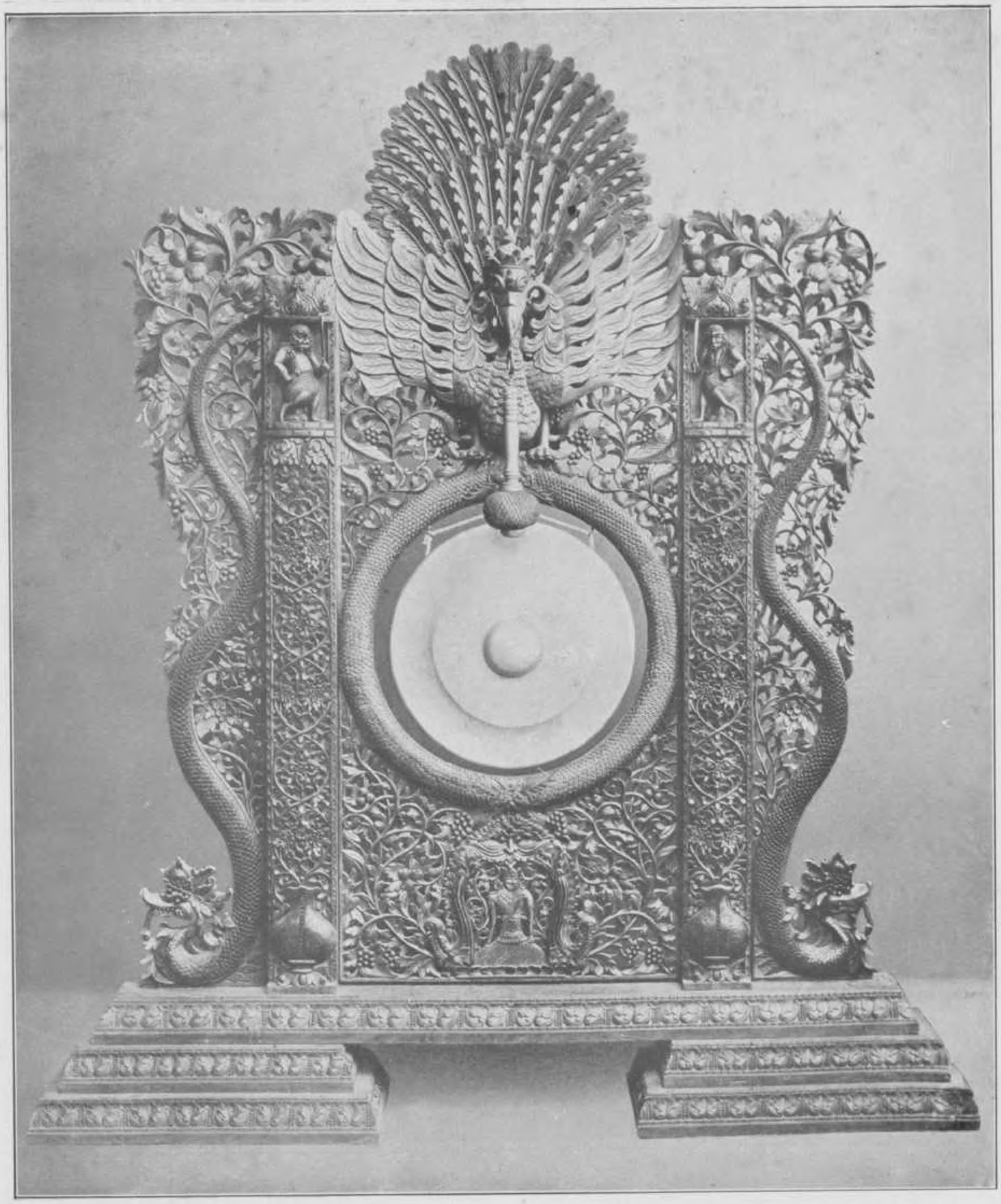

140. Gongstandaard. Djaparaasch houtsnijwerk. — Gong Standard. Wood Carving of Japara. — Porte-gong. Sculpture de bois de Japara. — Gonghälter. Holzschnitzerei aus Japara.

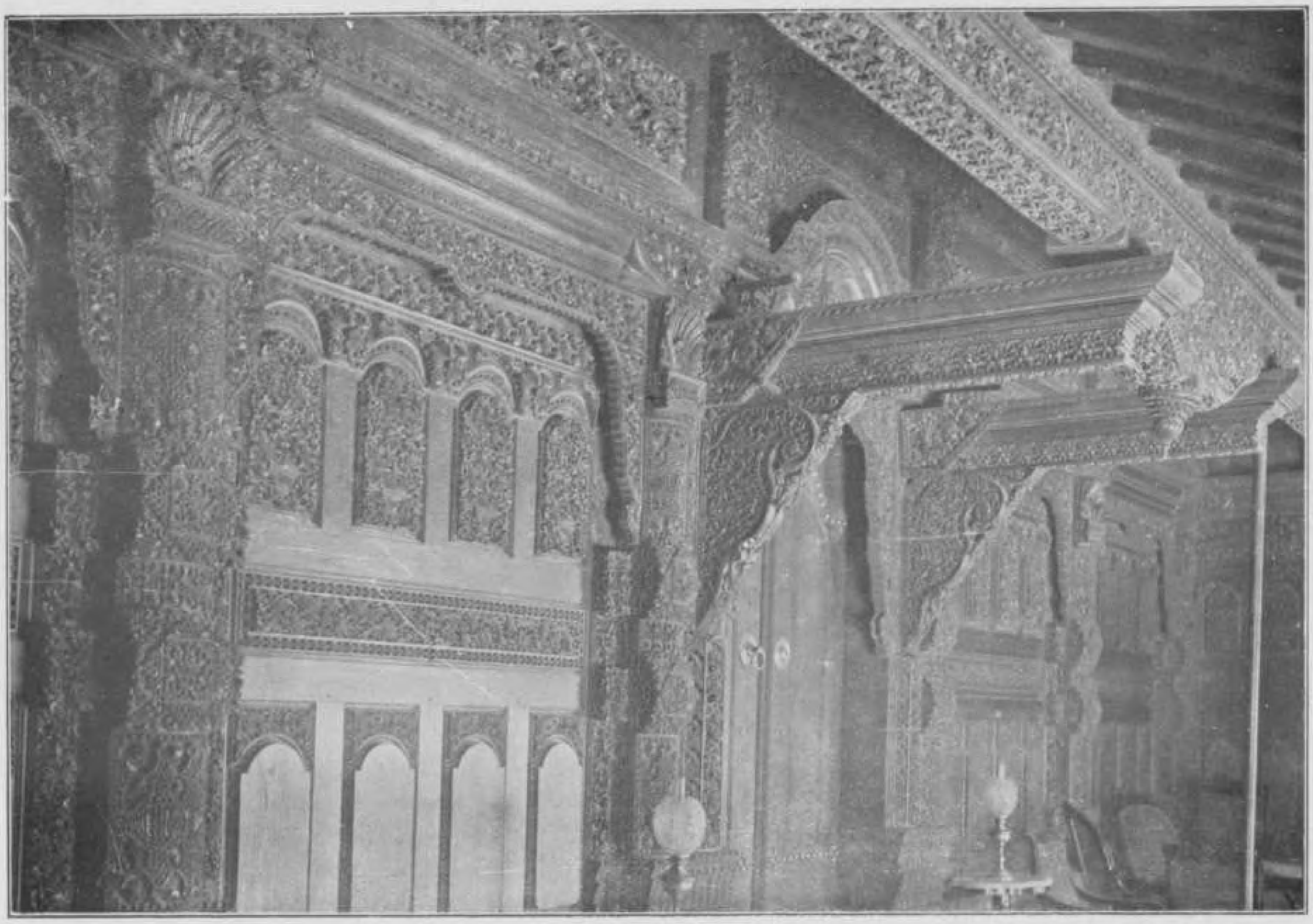

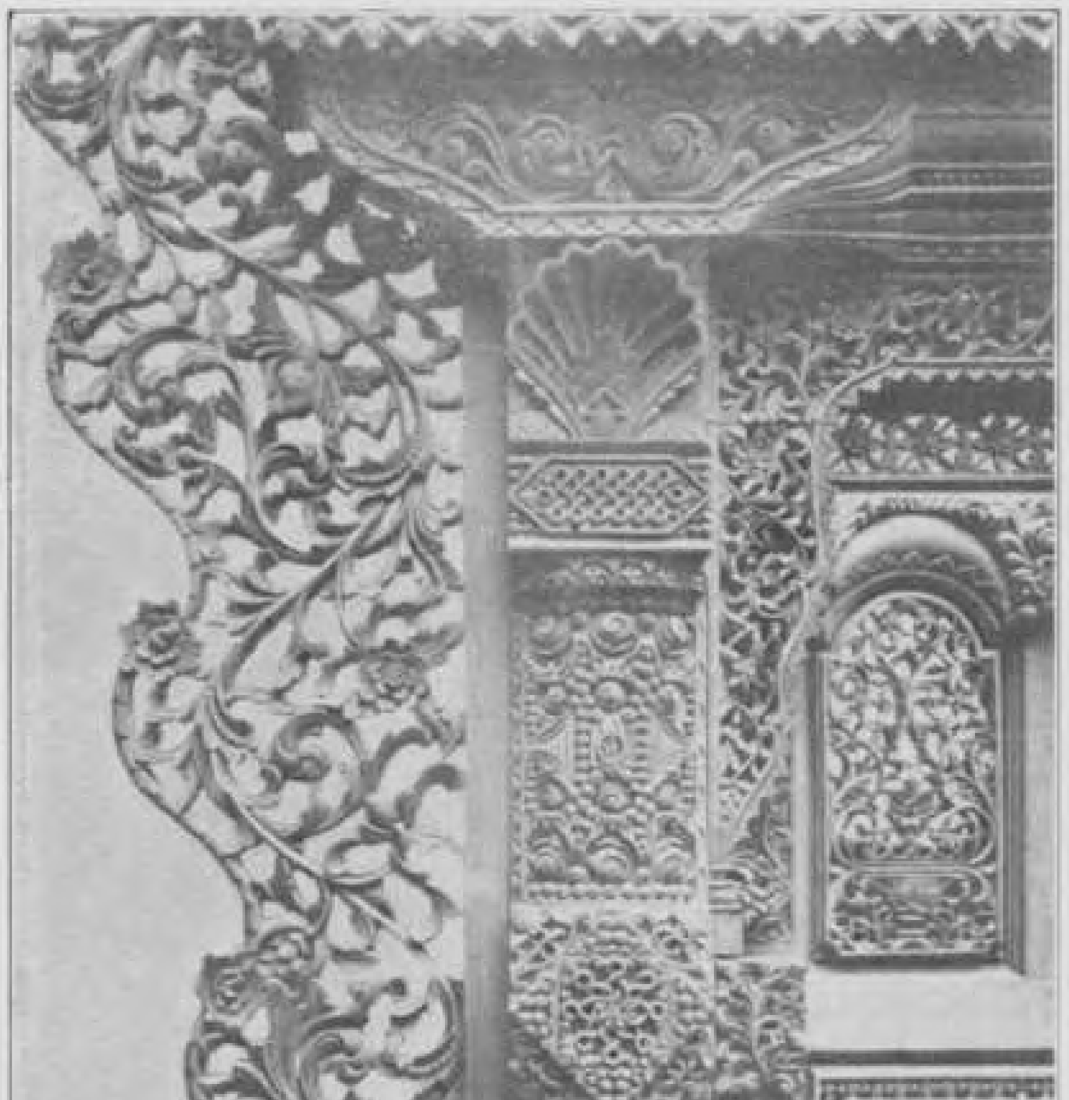

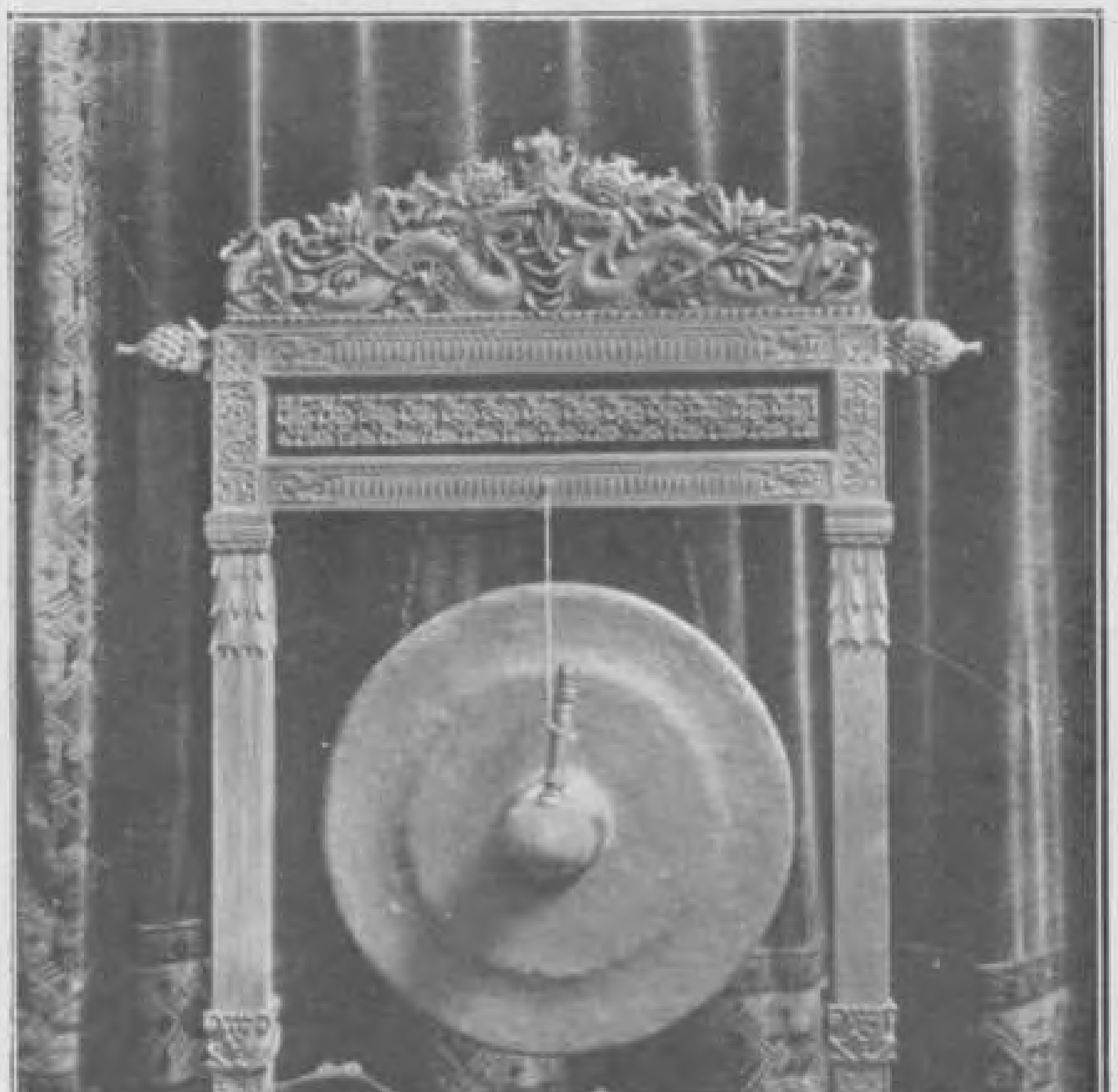

141/143. Houtsnijwerk. Djapara. — Wood Carvings. Japara — Sculpture en bois. Japara. — Holzschnitzerei. Japara.

144. Houtsnijwerk van Djapara. Indische zaal, Kon. Paleis, Den Haag. — Wood Carvings from Japara. Indian Room, Royal Palace, The Hague. — Sculpture en bois de Japara. Salle indienne, Palais Royal, La Haye. — Holzschnitzerei aus Japara. Indischer Saal, königlicher Palast, im Haag.

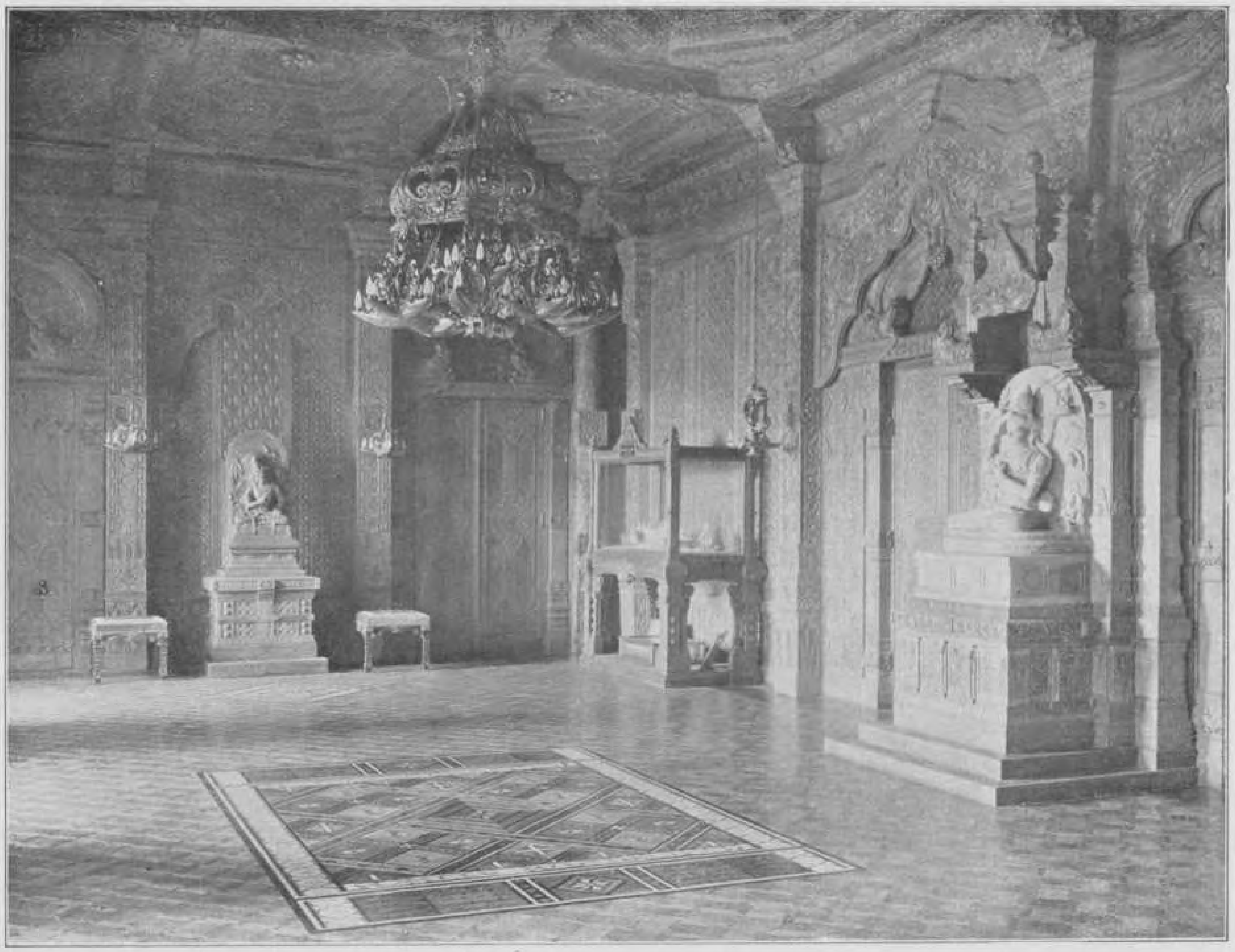

145. Houtsnijwerk van Djapara. Indische zaal, Kon. Paleis, Den Haag. — Wood Carvings from Japara. Indian Room, Royal Palace, The Hague. — Sculpture en bois de Japara. Salle indienne, Palais Royal, La Haye. — Holzschitzerei aus Japara. Indischer Saal, königlicher Palast im Haag.

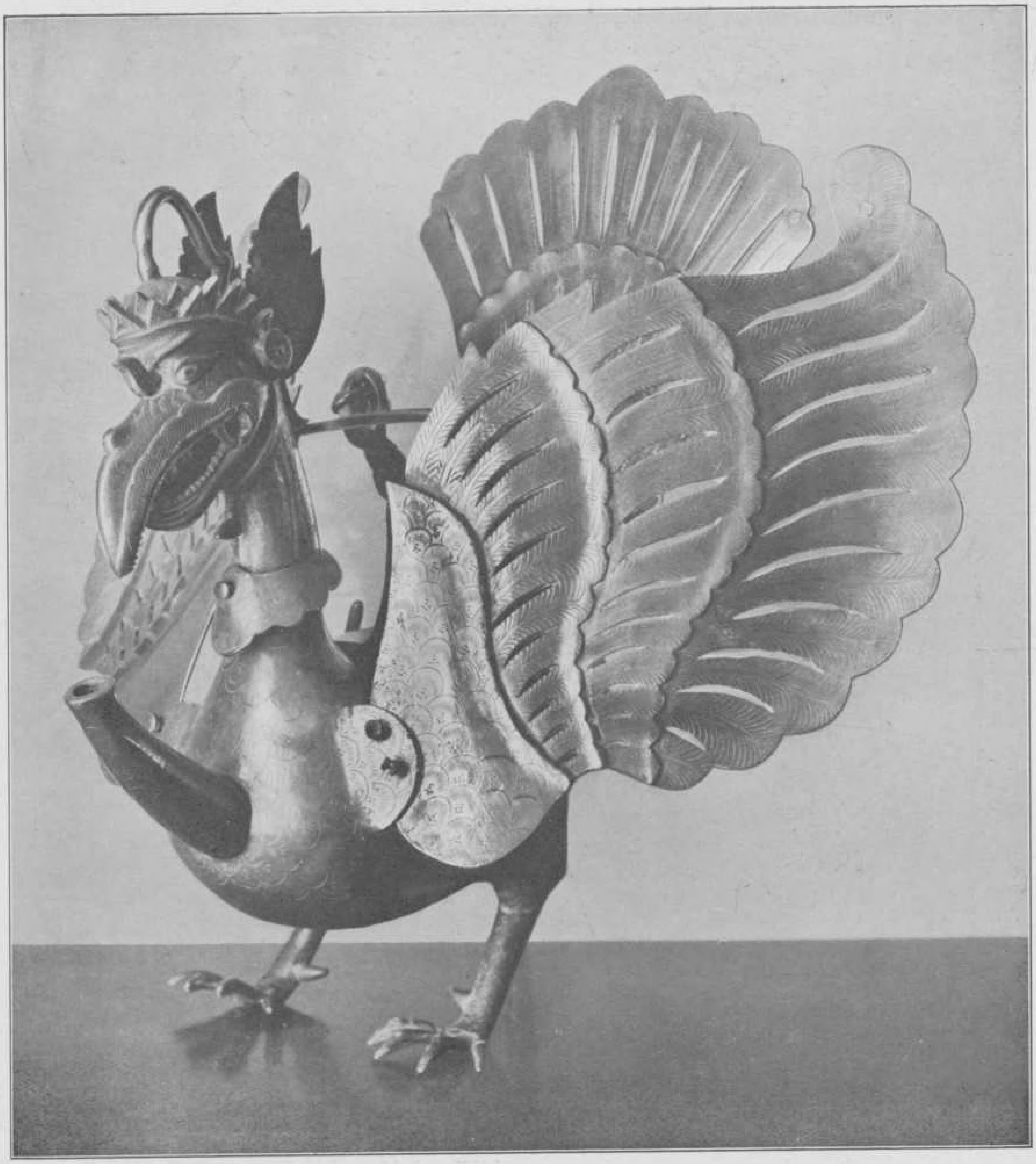

146. Koperen wajanglamp. Java. — Brass Wayang Lamp. Java. — Lampe de cuivre pour le wayang. Java. — Kupfern Wayang-Lampe. Java.

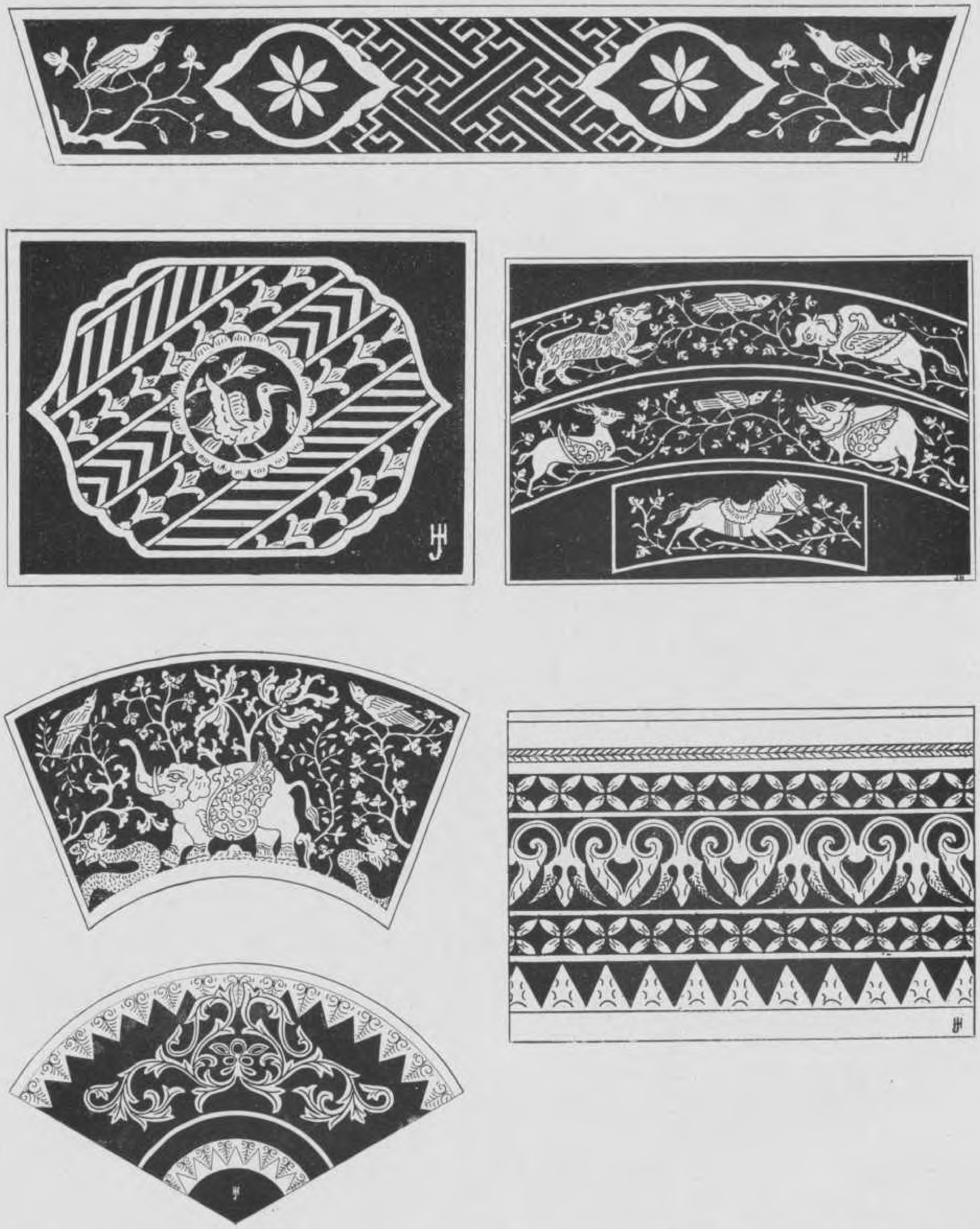

147. Diverse versieringsmotieven op koperen schalen. Java. — Various Ornamental Motifs of Brass Bowls. Java. — Motifs décoratifs différents sur bassins de cuivre. Java. — Verschiedene Verzierungsmuster auf Messingschalen. Java.

148a. Javaansch sirihstel. — Javanese *Sirih* Set. — Service à *sirih* javanais. — Javanisches Tafelgerät für *Sirih*.

148c. Oud-Javaansche koperen lamp. — Ancient Javanese Brass Lamp. — Lampe de cuivre javanaise ancienne. — Altjavanische Kupferlampe.

148b. Javaansch sirihstel. — Javanese *Sirih* Set. — Service à *sirih* javanais. — Javanisches Tafelgerät für *Sirih*.

148d. Ornament op Oud-Javaansche talam. — Ornamentation on an Ancient Javanese *talam*. — Décoration d'un *talam* javanais ancien. — Verzierung eines altjavanischen *Talams*.

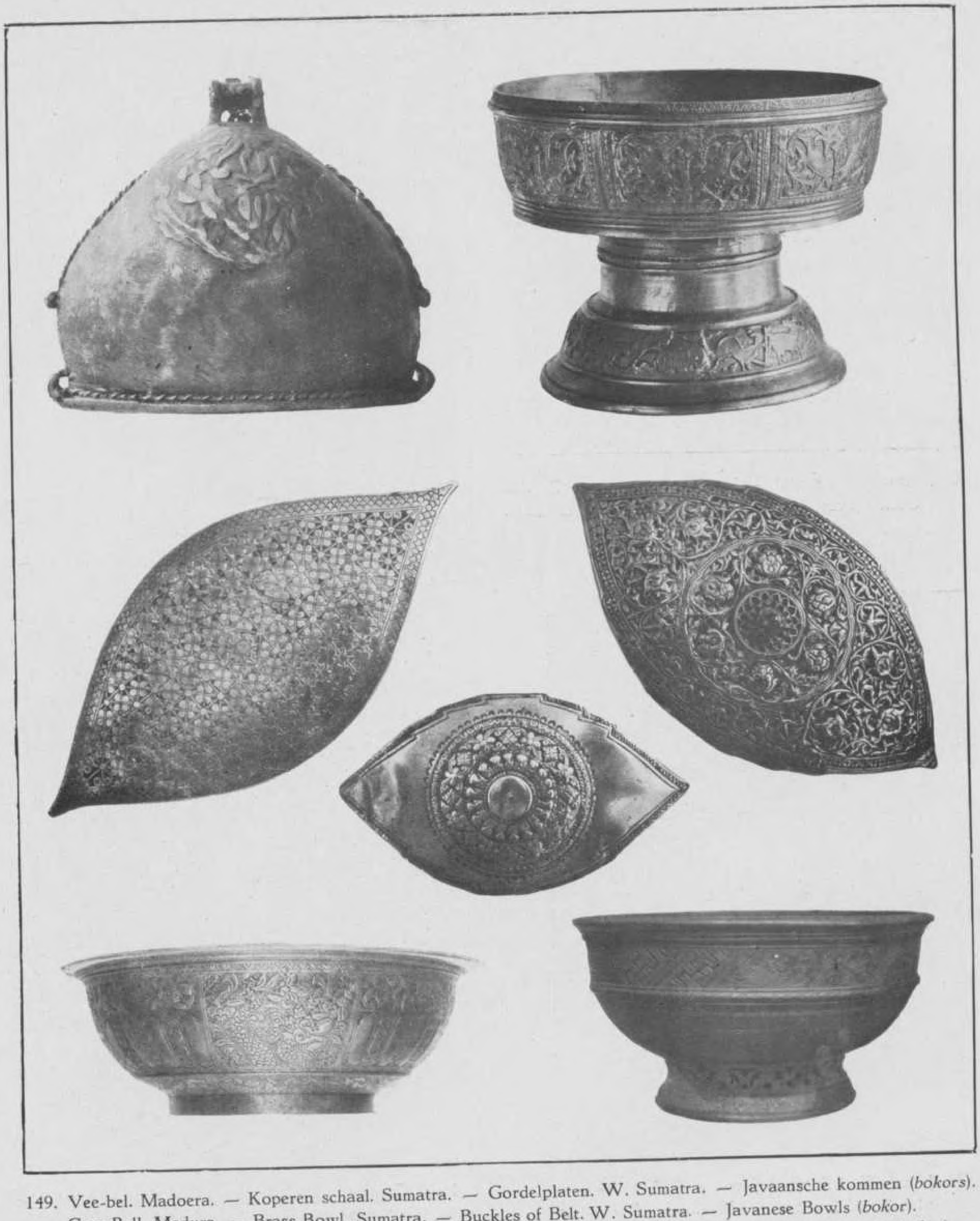

149. Vee-bel. Madoera. — Koperen schaal. Sumatra. — Gordelplaten. W. Sumatra. — Javaansche kommen (*bokors*).
Cow-Bell. Madura. — Brass Bowl. Sumatra. — Buckles of Belt. W. Sumatra. — Javanese Bowls (*bokor*).
Sonnaille. Madura. — Bassin de cuivre. Sumatra. — Boucles. Sumatra occidental. — Bassins javanais (*bokor*).
Vieh-Schelle. Madura. — Messingschale. Sumatra. — Gürtelschnallen. W. Sumatra. — Javanische Schalen (*bokor*).

150. Koperen sirihbakken. Z.-O.-Borneo. - Beteldoozen. Sumatra. - Koperen kistje. W.-Sumatra. — Brass *sirih* Holders. S.-O.-Borneo. - Betelboxes. Sumatra. - Brass Box. W.-Sumatra. — Cuvettes de cuivre pour *sirih*. Bornéo du S.E. - Boîtes à bétel. Sumatra - Petite boîte de cuivre. Sumatra Occidental. — Messingnäpfe für *Sirih*. S.-O.-Borneo - Betelbüchsen. Sumatra. - Messingkästchen. W.-Sumatra.

151. Koperen (messing) kommen uit de Padangsche Bovenlanden. — Brass Bowls. Upland of Padang. — Cuvettes de laiton. Pays montagneux de Padang. — Messingnäpfe. Hochland von Padang.

152. Messingkommen met ornament. Midden-Sumatra. — Decorated Brass Bowls. Central Sumatra. — Cuvettes de laiton ornementées. Sumatra Central. — Verzierte Messingnäpfe. Mittel-Sumatra.

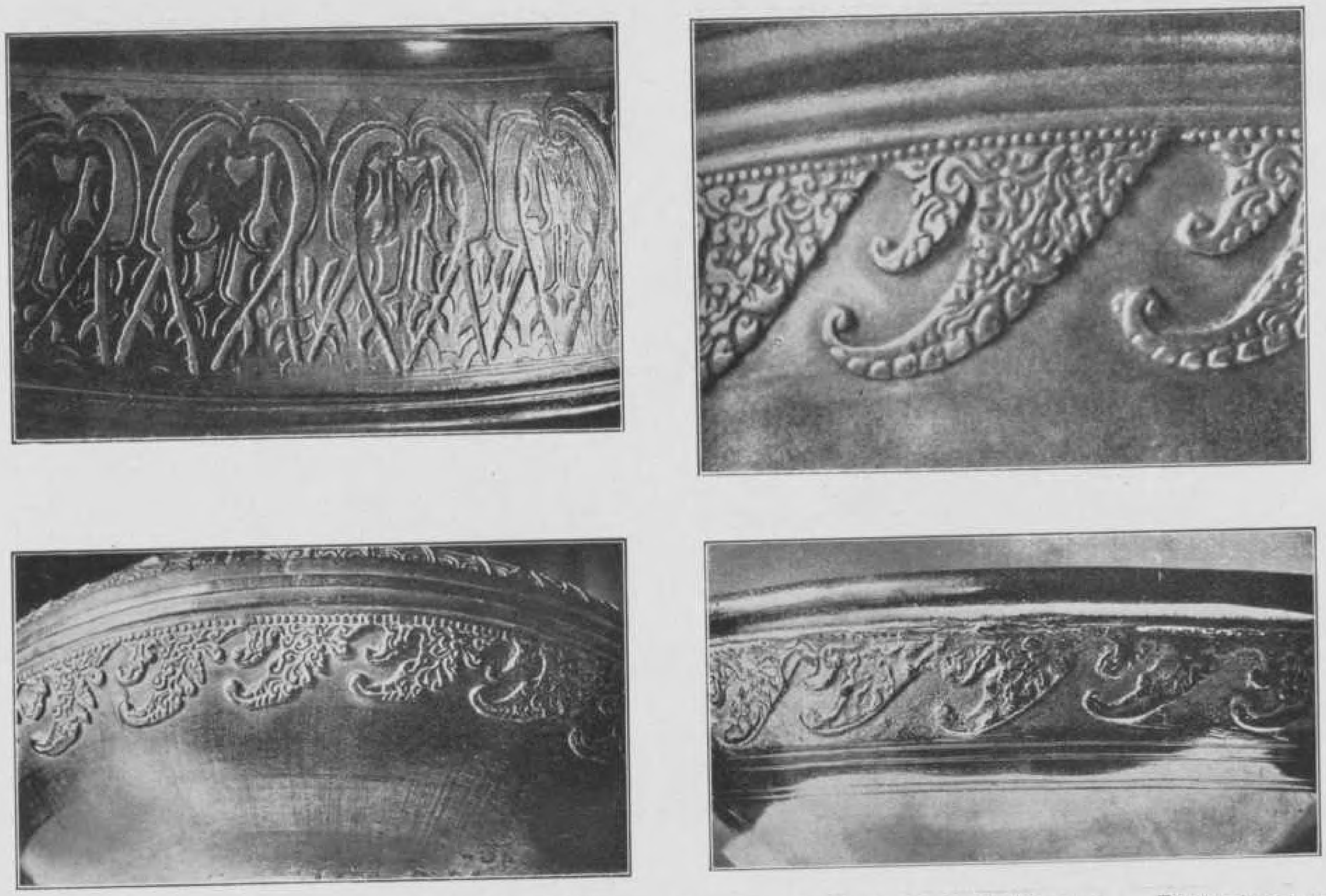

153. Ornamenten op kommen. Padangsche Bovenlanden. — Ornaments on Bowls. Upland of Padang. — Décorations sur des cuvettes. Pays montagneux de Padang. — Verzierungsmuster auf Näpfen. Hochland von Padang.

154. Koperen schaal. Padangsche Bovenlanden. — Brass Bowl. Upland of Padang. — Écuelle de laiton. Pays montagneux de Padang. — Messingschale. Hochland von Padang.

155. Bronzen schaal. Padangsche Bovenlanden. — Bronze Bowl. Upland of Padang. — Écuelle de bronze. Pays montagneux de Padang. — Bronzene Schale. Hochland von Padang.

156/157. Koperen Gĕndi's (waterkruiken). Padangsche Bovenlanden. — Brass Water Pitcher called *gĕndi*. Upland of Padang. Jarre à l'eau de cuivre nommée *gĕndi*. Pays montagneux de Padang. — Wasserkrug (*gĕndi*) aus Messing. Hochland von Padang.

158. Bronzen schaal. Padangsche Bovenlanden. — Bronze Bowl. Upland of Padang. — Écuelle de bronze. Pays montagneux de Padang. — Bronzene Schale. Hochland von Padang.

159. Koperen ketel. Padangsche Bovenlanden. — Brass Kettle. Upland of Padang. — Chaudière en cuivre. Pays montagneux de Padang. — Messingkessel. Hochland von Padang.

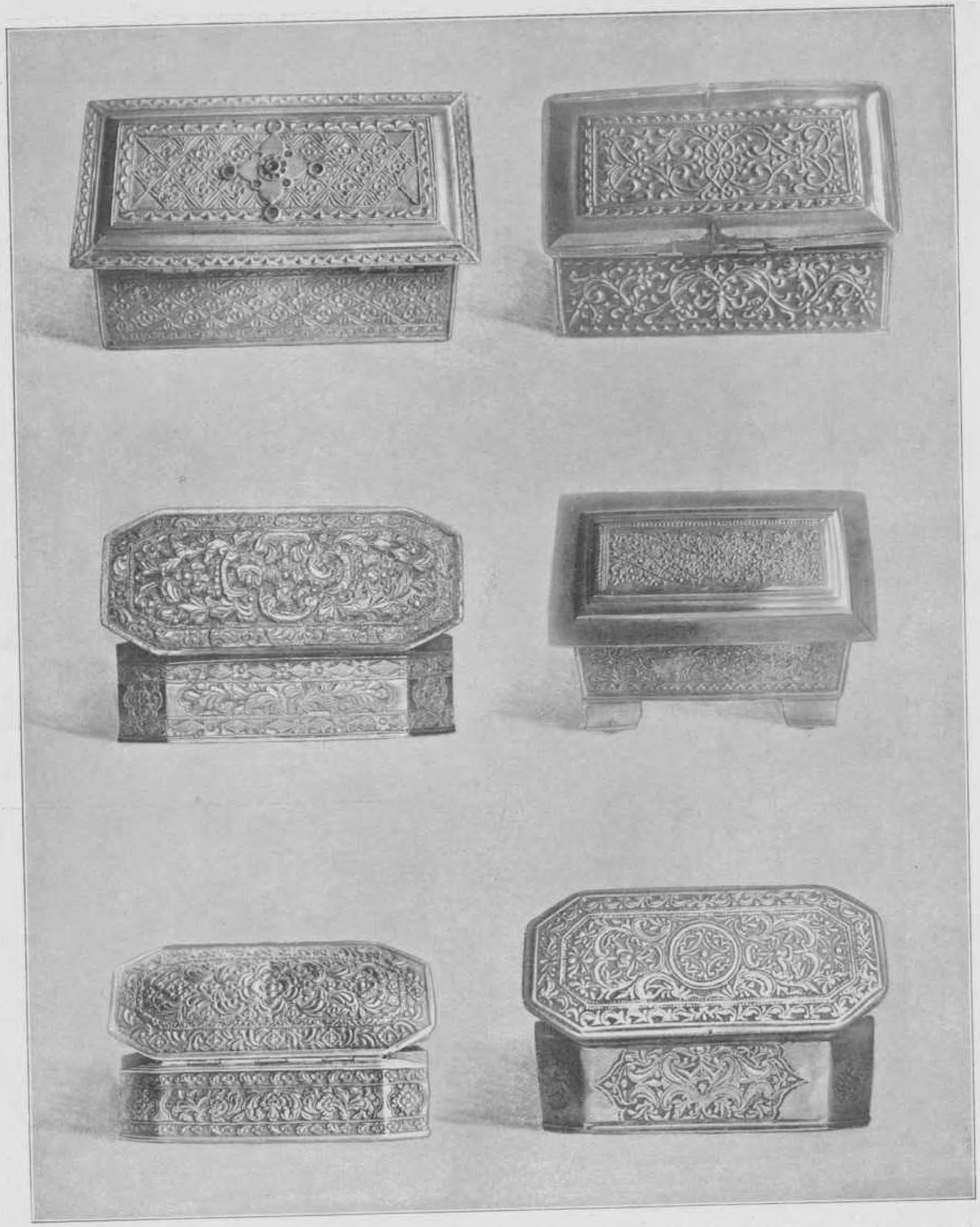

160. Koperen sirihdoosjes. Padangsche Bovenlanden. — Brass Boxes for *sirih*. Upland of Padang. — Boîtes à *sirih* de cuivre. Pays montagneux de Padang. — Messingkistchen für *Sirih*. Hochland von Padang.

161. Bovenaanzicht koperen beteldoos. Padangsche Bovenlanden. — Lid of Brass Betel Box. Upland of Padang. — Côté supérieur d'une boîte à bétel en cuivre. Pays montagneux de Padang. — Deckelstück einer Betelbüchse aus Messing. Hochland von Padang.

162. Koperen model van een huis. Padangsche Bovenlanden. — Brass Model of a House. Upland of Padang. — Modèle de maison en cuivre. Pays montagneux de Padang. — Messingmodel eines Hauses. Hochland von Padang.

163. Koperen model van een Minangkabausch huis. Padangsche Bovenlanden. — Brass Model of a House in Minangkabaw. Upland of Padang. — Modèle de maison du Minangkabau en cuivre. Pays montagneux de Padang. — Messingmodell eines Hauses in Minangkabau. Hochland von Padang.

164. Koperen schaal op voet. Padangsche Bovenlanden. Brass Bowl with Leg. Upland of Padang. — Écuelle de laiton à pied. Pays montagneux de Padang. — Messingschale mit Fuss. Hochland von Padang.

165. Koperen lamp. Boeton. — Brass Lamp. Boeton. — Lampe de cuivre. Boeton. — Messinglampe. Boeton.

166. Bronzen schaal. Padangsche Bovenlanden. — Bronze Bowl. Upland of Padang. — Écuelle de bronze. Pays montagneux de Padang. — Bronzene Schale. Hochland von Padang.

167. Koperen kalkdoos. Padangsche Bovenlanden. — Brass Chalk Box. Upland of Padang. — Boîte à chaux en cuivre. Pays montagneux de Padang. — Messingschachtel für Kalk. Hochland von Padang.

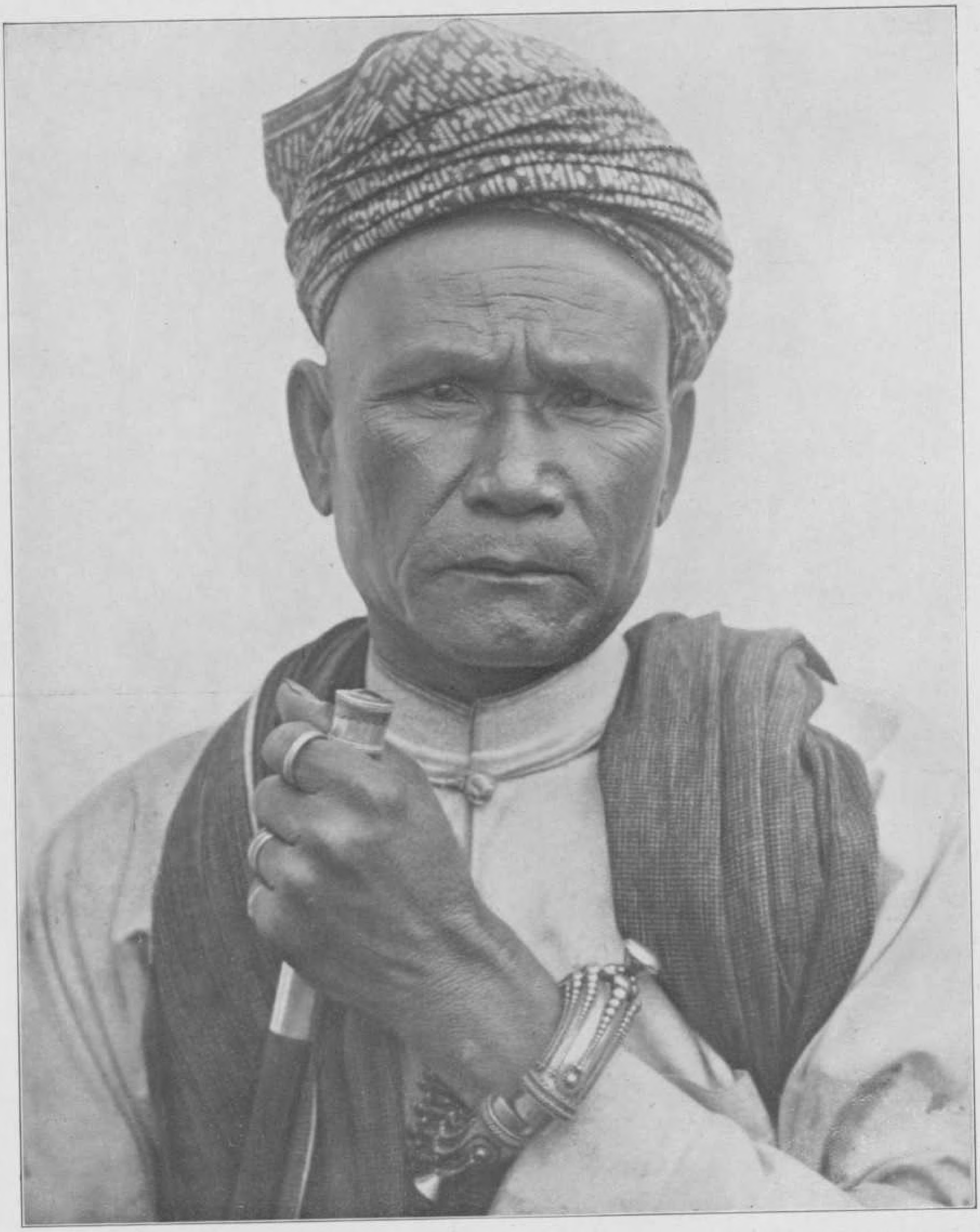

168. Batak met koperen armring. Sumatra. — A Batak Man with Brass Bracelet. Sumatra. — Homme batak avec bracelet de cuivre. Sumatra. — Batakker mit Kupferarmring Sumatra.

169 Koperen armring der Toba-Bataks. Sumatra. — Brass Armlet of the Toba-Batak. Sumatra. — Bracelet de cuivre des Toba-batak. Sumatra. — Messing Armspange der Toba-Batakker. Sumatra.

170. Fragment Bataksche vuurslag. — Fragment of a Batak Flint and Steel. — Fragment d'un briquet des Batak. — Bruchstück eines Batakker-Feuerzeugs.

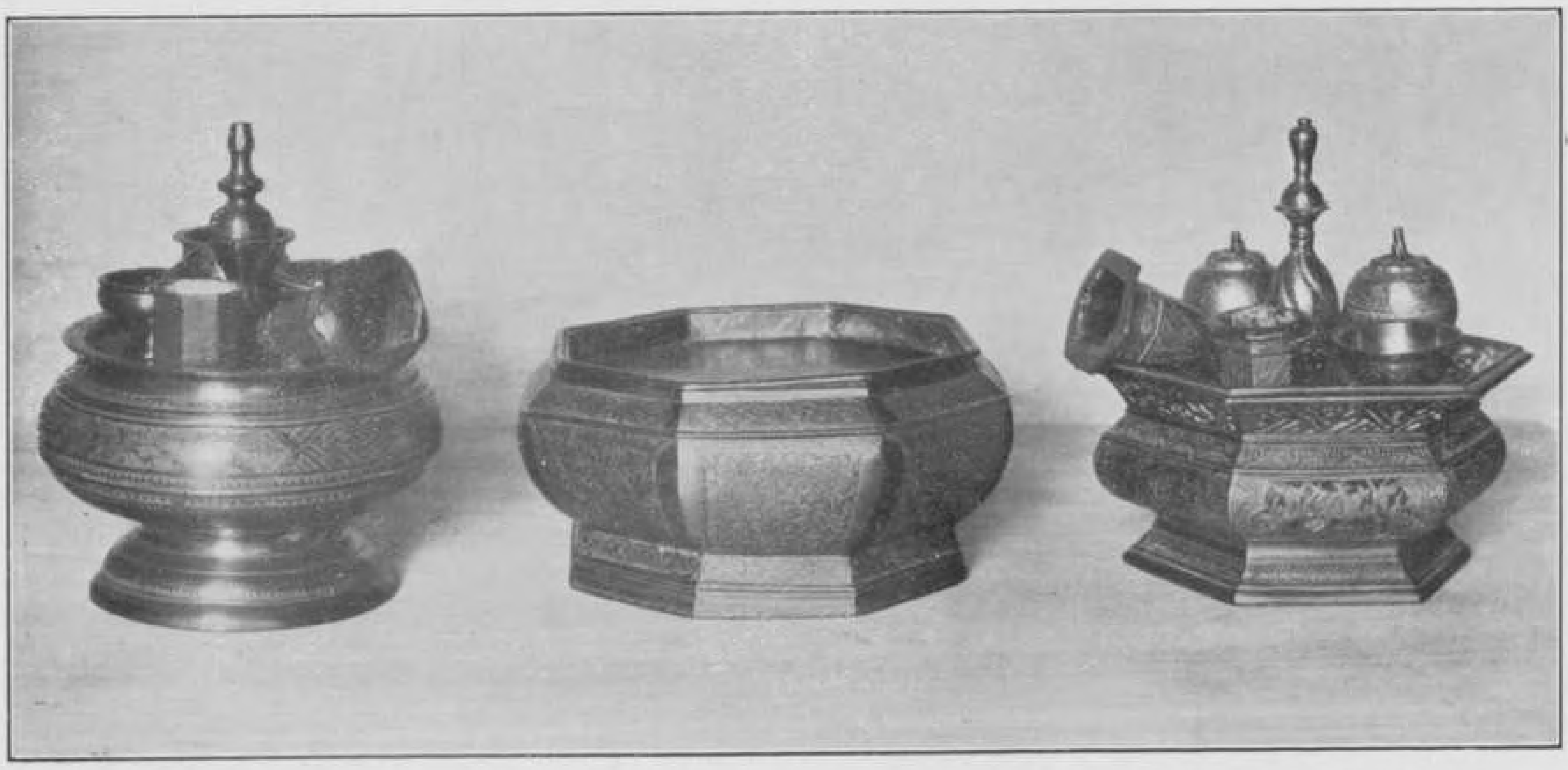

171. Koperen sirihstellen. Java. *In het midden:* Sirihbak. Midden-Sumatra. — Brass Set for *sirih*. Java. *Central piece: Sirih* Bowl. Central Sumatra. — Service à *sirih* en cuivre. Java. *Pièce centrale:* Cuvette à *sirih*. Sumatra central. — Messingen Tafelaufsatz für Sirih. Java. *Im Mitten:* Sirih-Napf. Mittel-Sumatra.

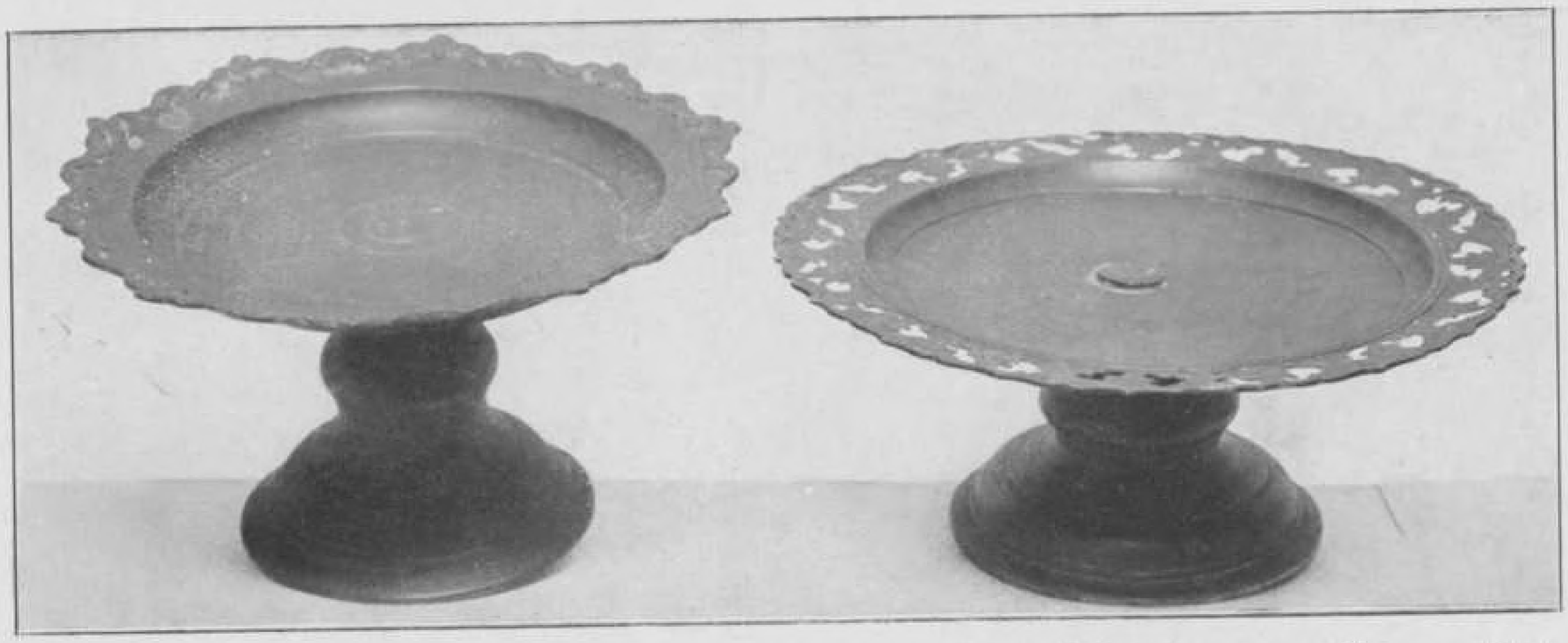

172. Sirih-schotel en etensblad. Atjeh, Sumatra. — Plate for *sirih* and Tray. Acheh, Sumatra. — Plat pour *sirih* et plateau. Atcheh, Sumatra. — Sirih-Schüssel und Platte. Atjeh, Sumatra.

173 Sirih-schaal. Midden-Sumatra. — Plate for *sirih*. Central Sumatra. — Écuelle pour *sirih*. Sumatra central. — Sirih-Schale. Mittel-Sumatra.

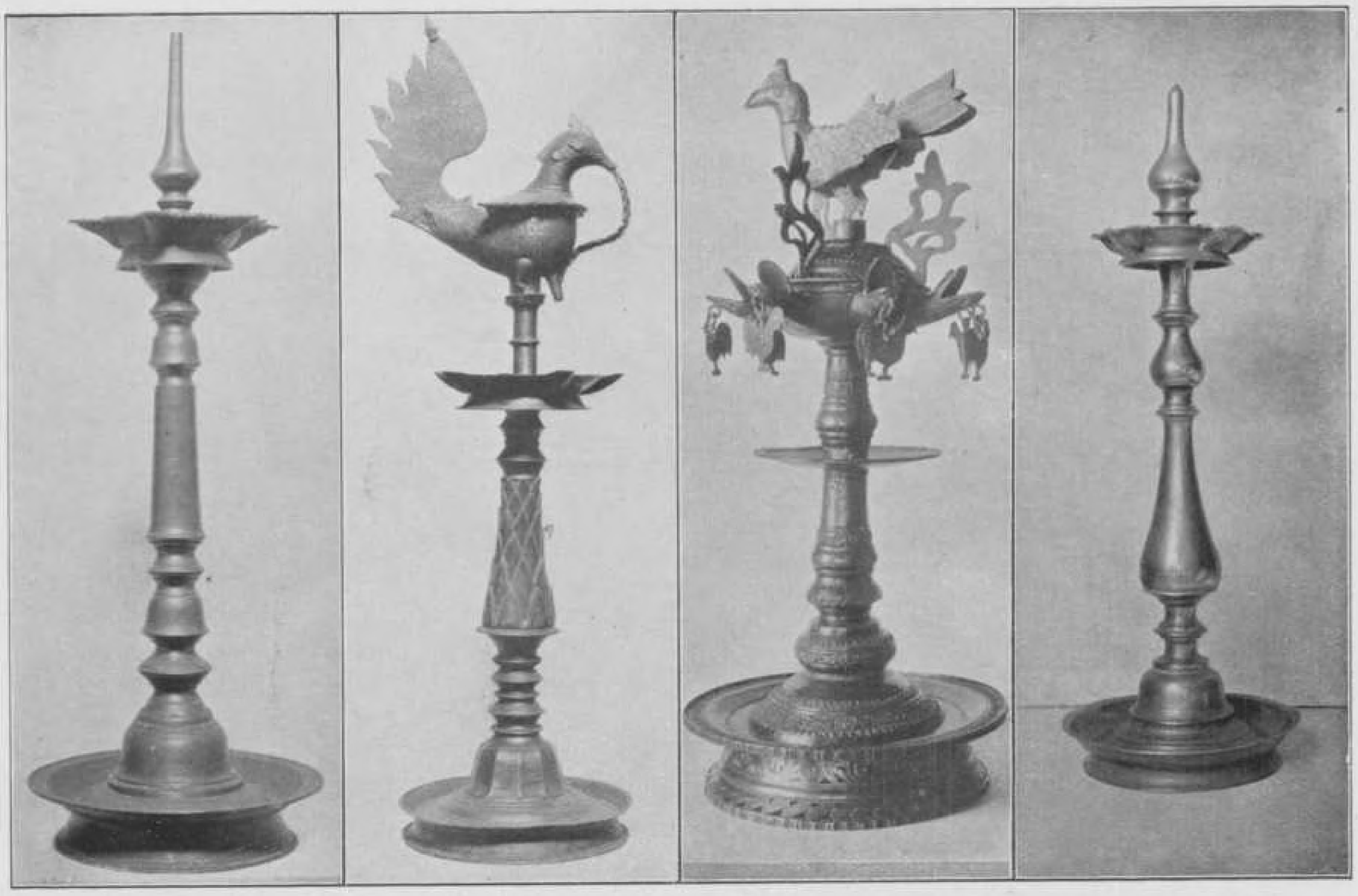

174. Staande koperen lampen uit Noord- en Midden-Sumatra. — Brass standing Lamps. Northern and Central Sumatra. Lampes statives de laiton. Sumatra septentrional et central. — Kupferne stehende Lampen. Nord- und Mittel-Sumatra.

175/177. Bronzen voorwerpen. Broenei, Borneo. — Bronze Objects. Broenei, Borneo. — Objets de bronze. Broenei, Bornéo. — Bronzegegenstände. Broenei, Borneo.

178. Bronzen drakengong. Broenei, Borneo. — Bronzen Dragon Gong. Broenei, Borneo. — Gong de bronze à dragon. Broenei, Bornéo. — Drachengong aus Bronze. Broenei, Borneo.

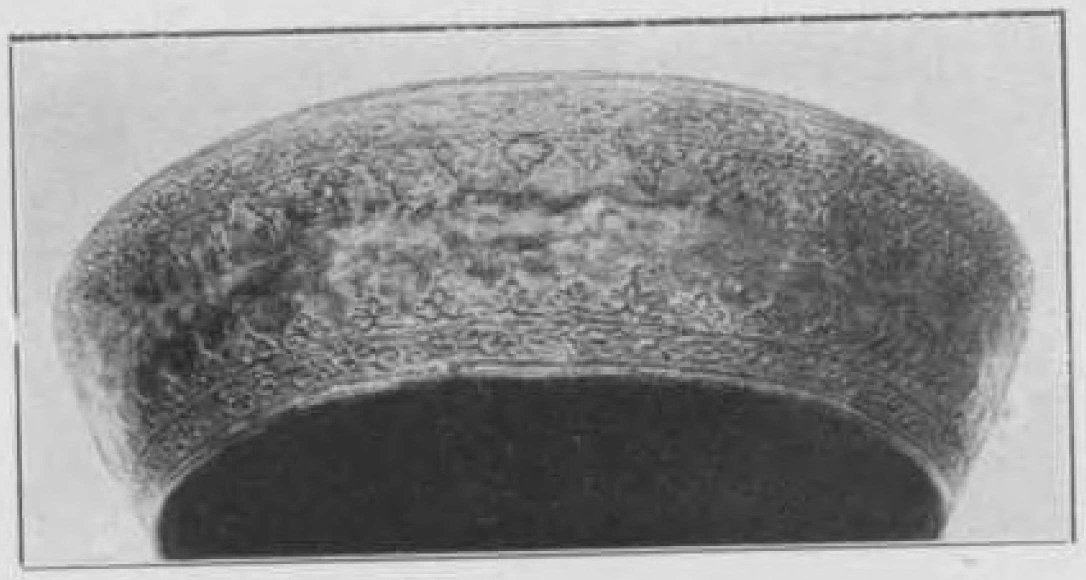

179. Bronzen gong, zijvlak. Broenei. — Bronze gong, side view. Broenei. — Gong de bronze, vue latérale. Broenei. — Bronzegong, Seitenansicht. Broenei.

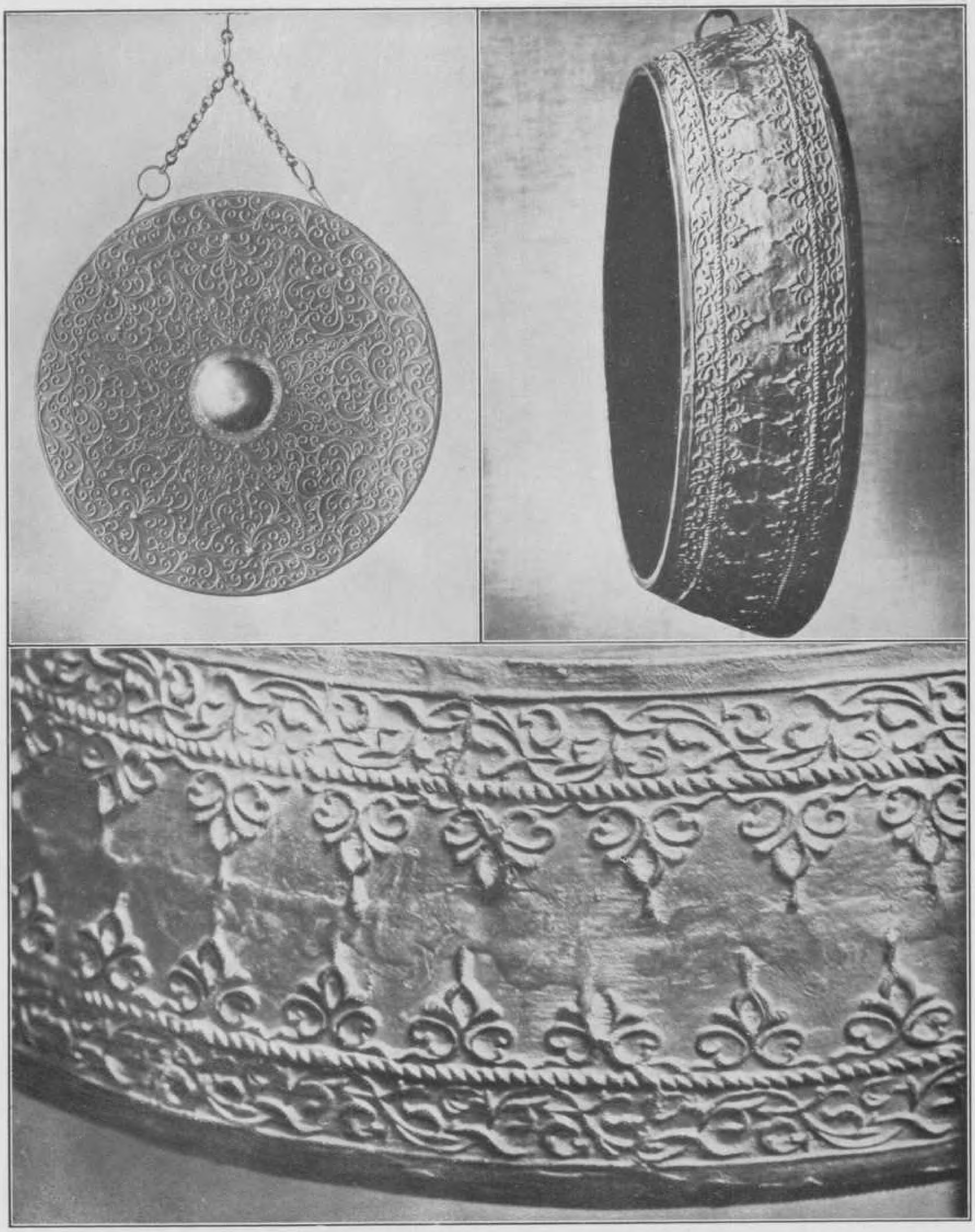

180. Bronzen gong. Broenei. Voorzijde, zijvlak en detail. — Bronze Gong. Broenei. Front and Side view and Detail. Gong de bronze. Broenei. Vue de face, vue latérale et détail. — Bronzegong. Broenei. Vorder-, Seiten- und Teilansicht.

181. Bronzen ketel. Broenei, Borneo. — Bronze Kettle. Broenei, Borneo. — Chaudière en bronze. Broenei, Bornéo. Bronzekessel. Broenei, Borneo.

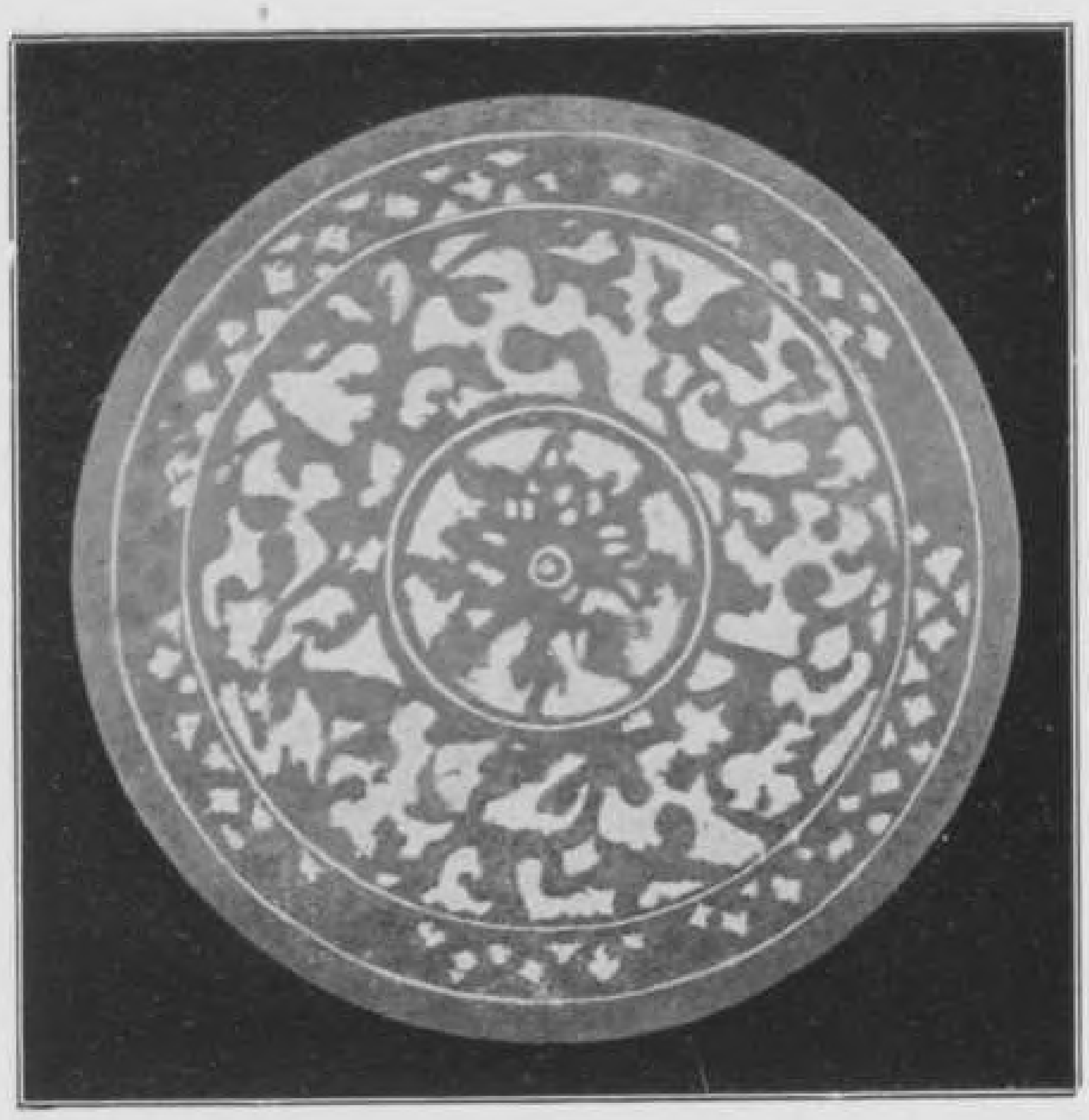

182a. Deksels van zilveren doosjes. Padangsche Bovenlanden. — Lids of Silver Boxes. Upland of Padang. — Couvercles de boîtes en argent. Pays montagneux de Padang. — Deckel von Silverschachteln. Hochland von Padang.

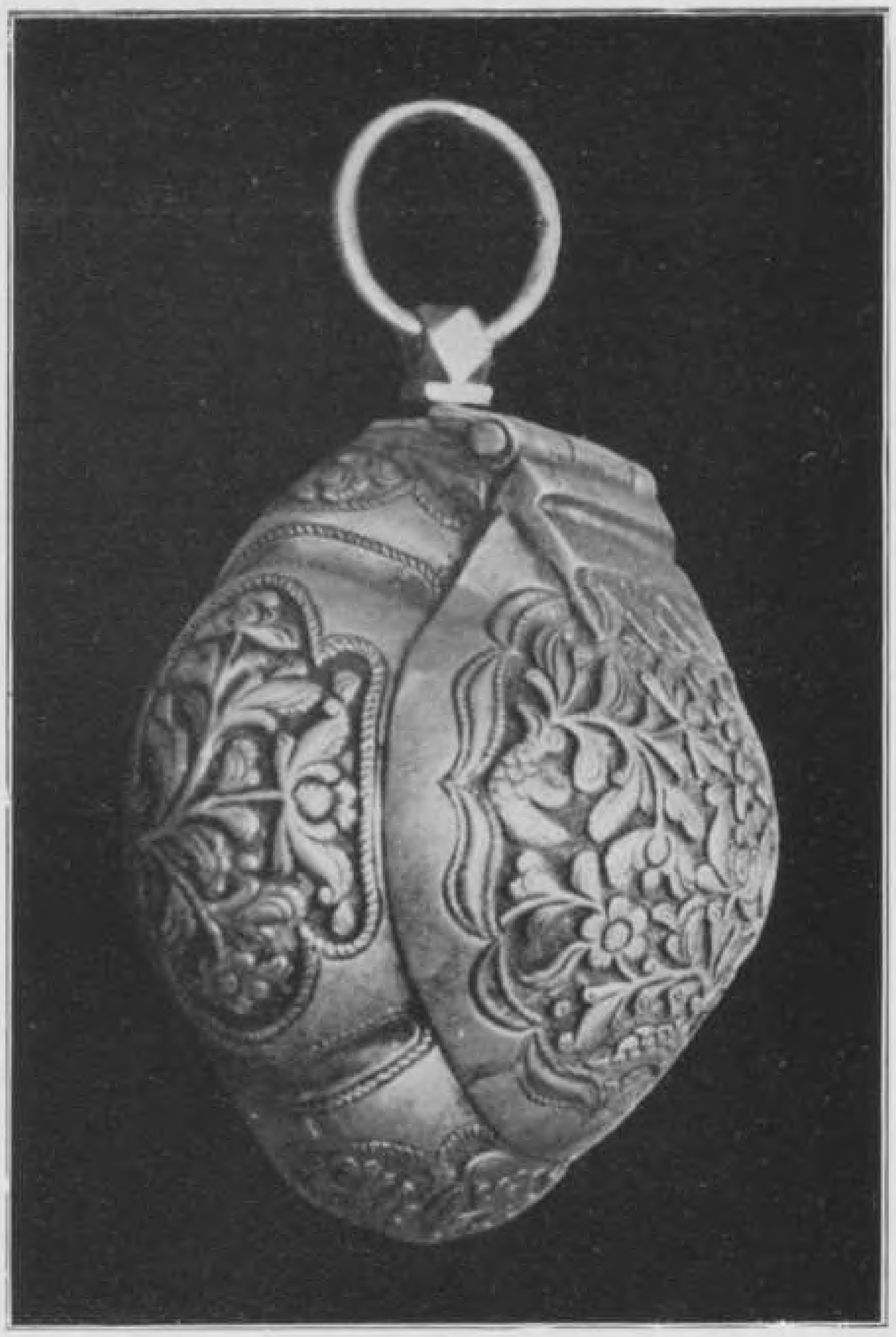

182b. Zilveren tabaks- en kalkdoosjes. Padangsche Bovenlanden. — Silver Boxes for Tobacco and Chalk. Upland of Padang. Boîtes à tabac et à chaux en argent. Pays montagneux de Padang. — Silberne Tabak- und Kalkschachteln. Hochland von Padang.

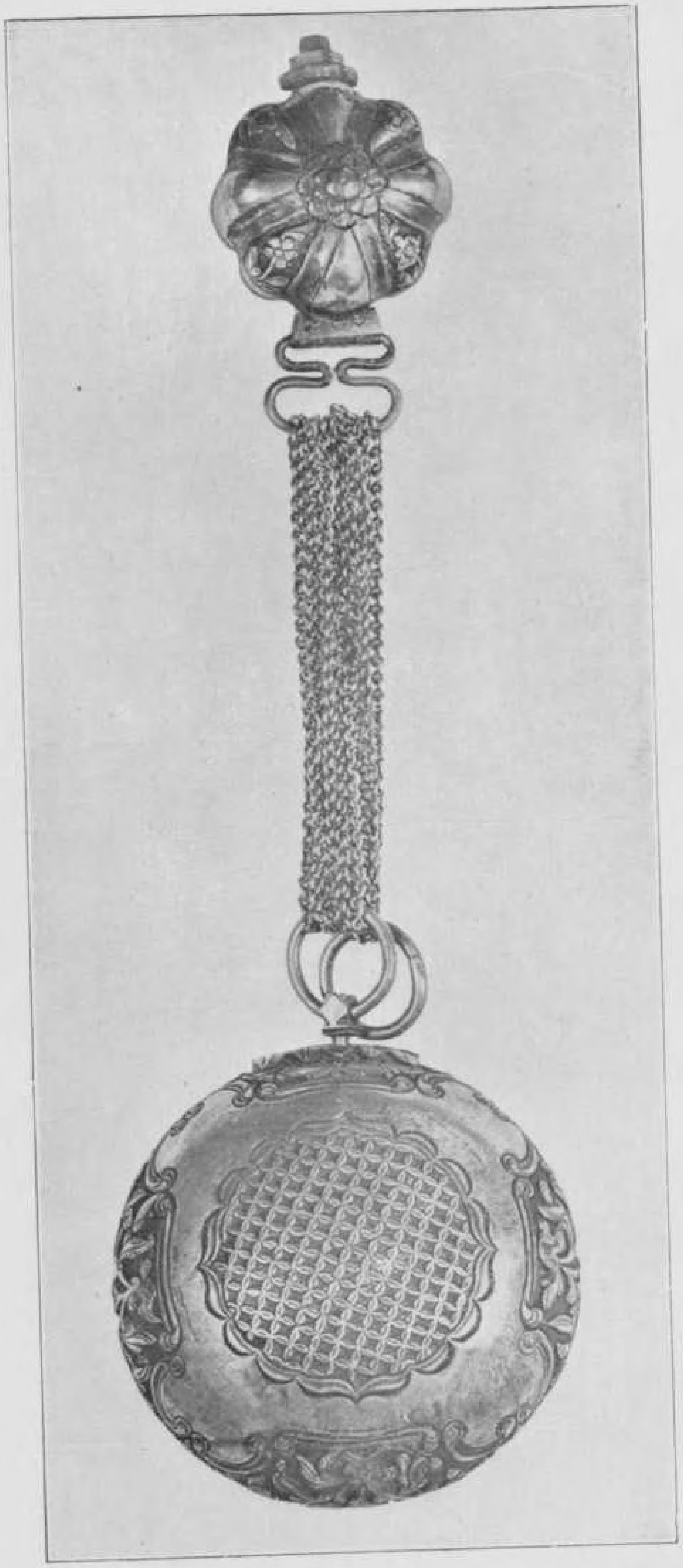

182c, d, e. Zilveren tabaks- en kalkdoosjes. Padangsche Bovenlanden. — Silver Boxes for Tobacco and Chalk. Upland of Padang. — Boîtes à tabac et à chaux en argent. Pays montagneux de Padang. — Silberne Tabak- und Kalk-schachteln. Hochland von Padang.

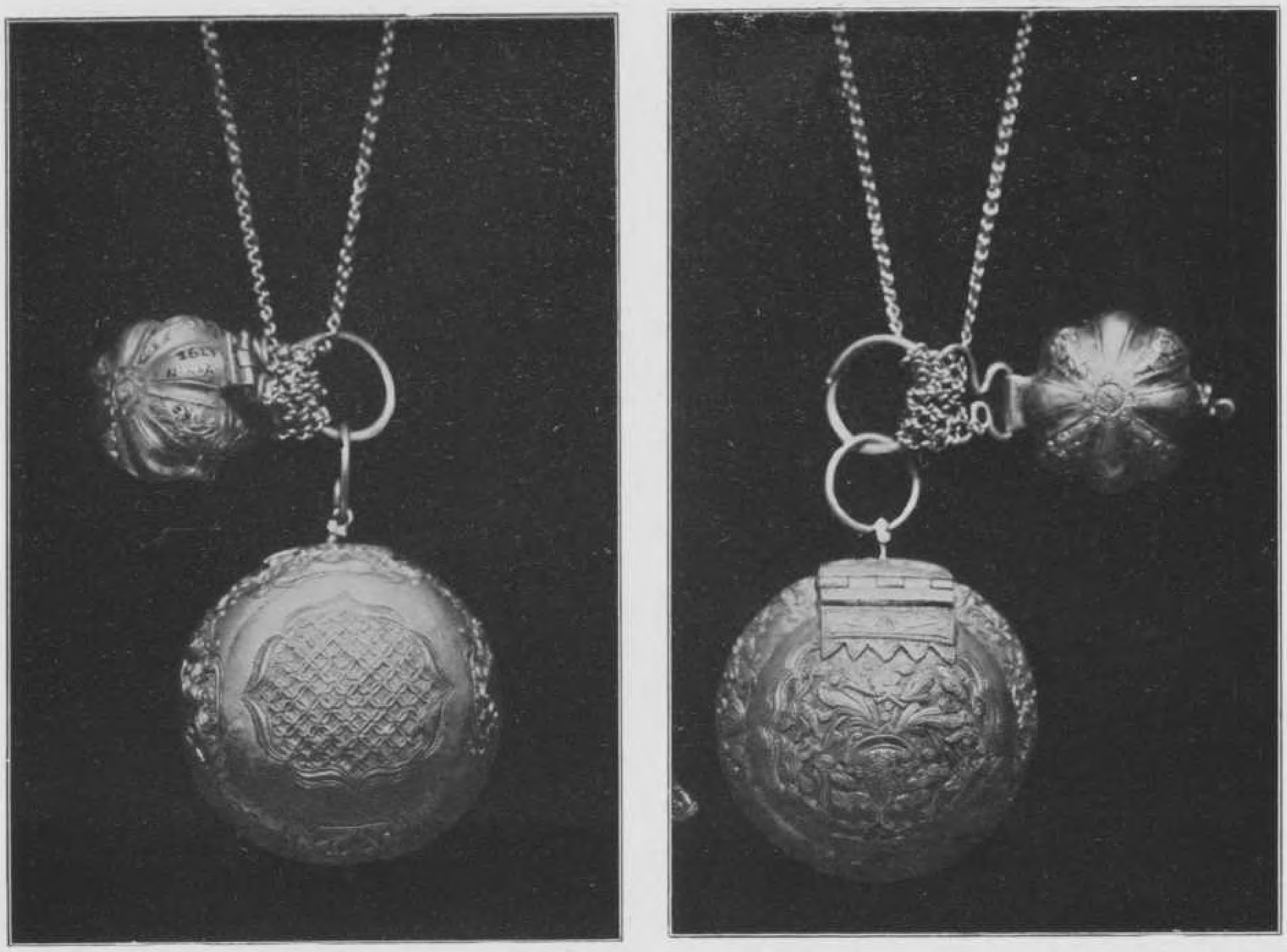

182 f. Zilveren tabaks- en kalkdoosjes. Padangsche Bovenlanden. — Silver Boxes for Tobacco and Chalk. Upland of Padang. — Boîtes à tabac et à chaux en argent. Pays montagneux de Padang. — Silberne Tabak- und Kalkschachteln. Hochland von Padang.

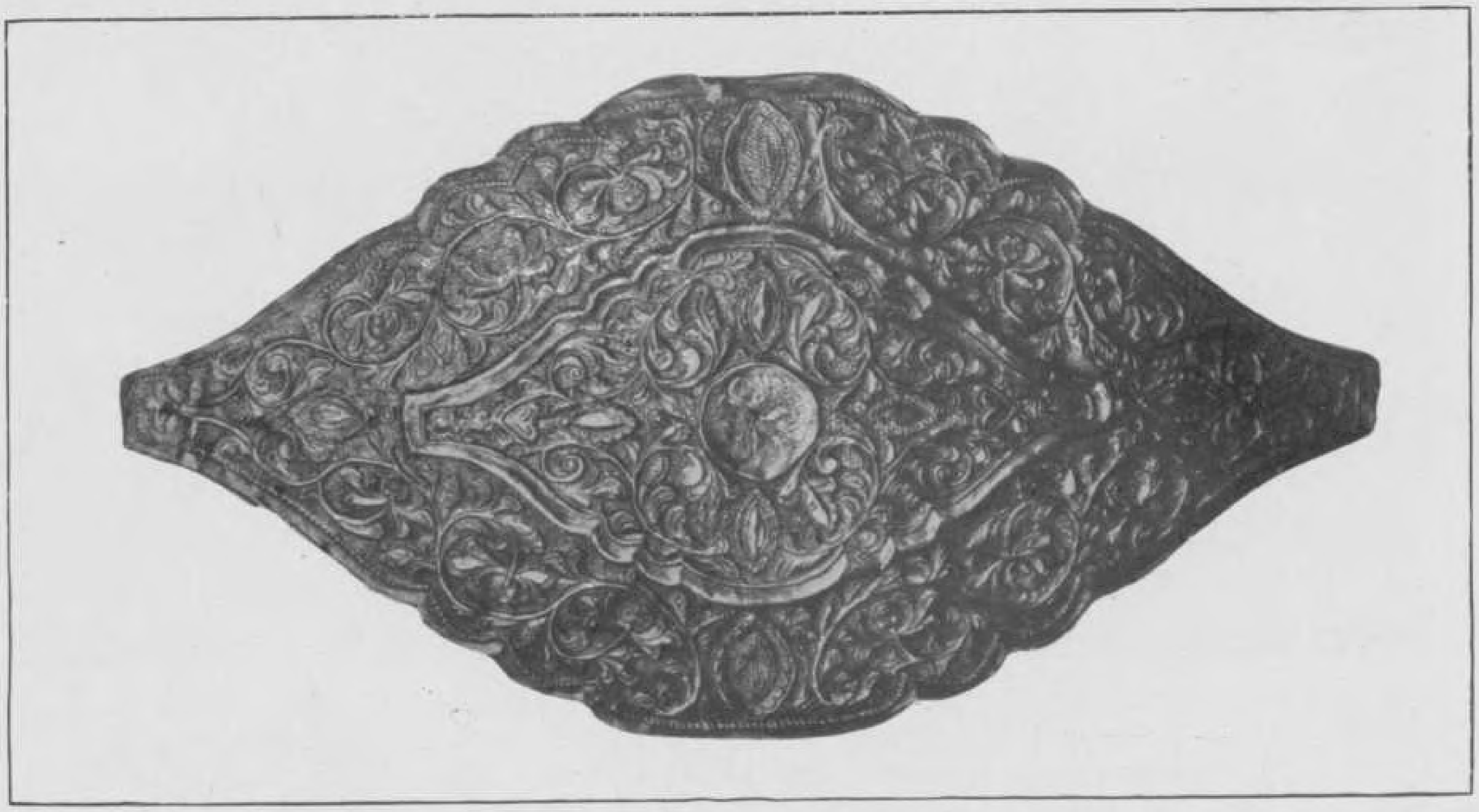

183. Zilveren gordelplaat. Padangsche Bovenlanden. — Silver Belt Buckle. Uplands of Padang. — Boucle en argent. Pays montagneux de Padang. — Gürtelschnalle aus Silber. Hochland von Padang.

184. Gedreven zilveren schaal op houten voet. Bali. (Verz. P. A. J. Moojen) — Embossed Silver Bowl upon wooden pedestal. Bali. (Collection of P. A. J. Moojen, C. A.). — Écuelle d'argent repoussée, sur piédestal en bois. Bali. (Collection de Mons. P. A. J. Moojen). — Silberschale mit erhabener Arbeit auf Holzgestell. Bali. (Sammlung P. A. J. Moojen).

185. Gedreven zilveren beker met deksel. Bali. (Verz. P. A. J. Moojen). — Embossed Silver Cup with Lid. Bali. (Collection of P. A. J. Moojen, C. A.). — Gobelet d'argent repoussé avec couvercle. Bali. (Collection de Mons. P. A. J. Moojen). — Silberbecker mit erhabener Arbeit und mit Deckel. Bali. (Sammlung P. A. J. Moojen).

186. De dalang met zijn poppen. — The "Dalang" with his Puppets. — Le „Dalang" avec ses marionettes. — Der „Dalang" mit seinen Puppen.

187/189. Wajang Poerwâ. Verschillende typen. — Wayang Purwâ. Different Types. — Wayang Purwâ. Types différents. — Wayang Purwâ. Verschiedene Gestalten.

190. Wajang-poerwâ. Soerakarta.

191/194. Wajang Poerwà. Verschillende typen. — Wayang Purwà. Different Types. — Wayang Purwà. Types différents.
Wayang Purwà. Verschiedene Gestalten.

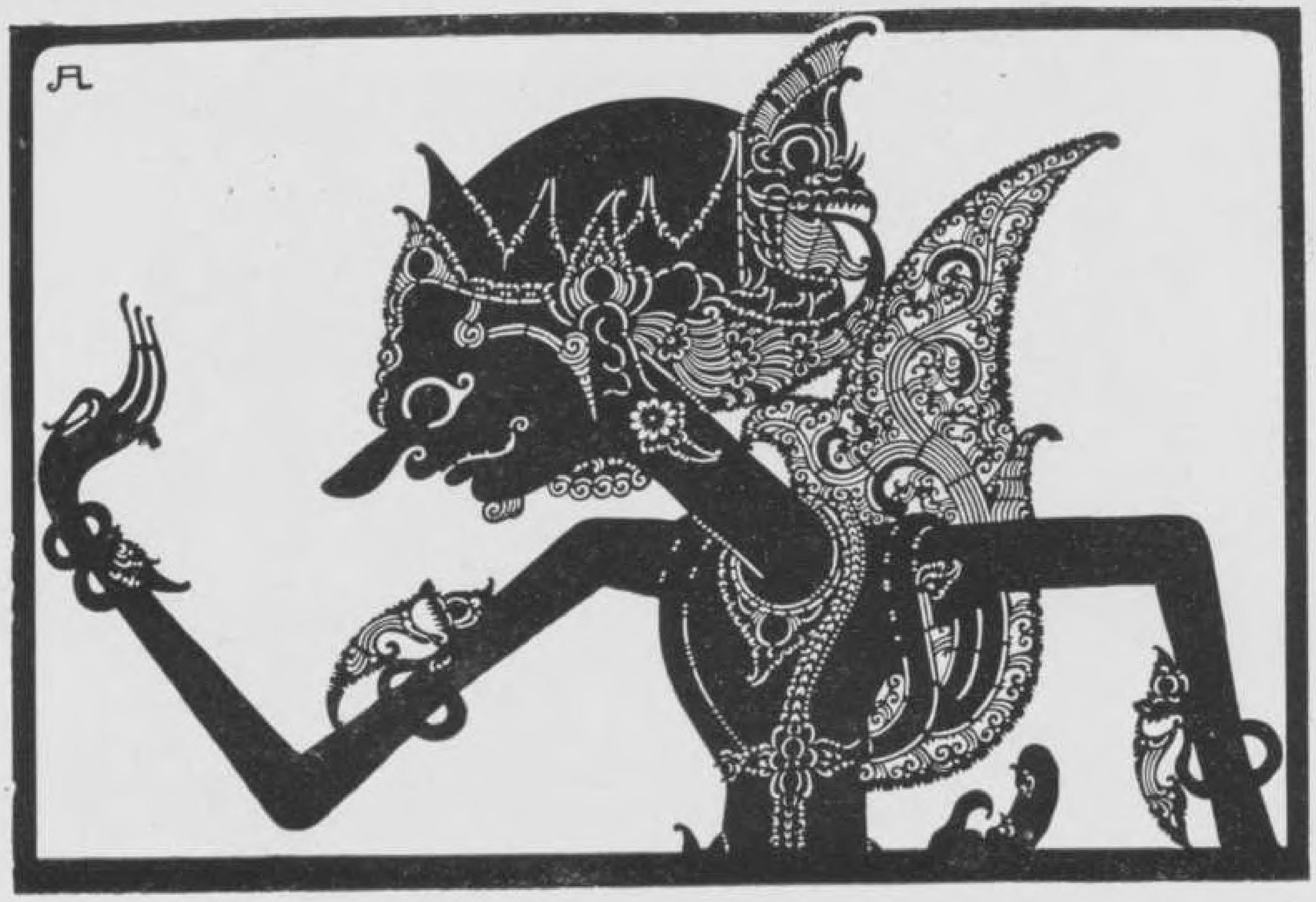

195/196. Wajang Poerwâ. Verschillende typen. — Wayang Purwâ. Different Types. — Wayang Purwâ. Types différents. — Wayang Purwâ. Verschiedene Gestalten.

197. Balineesche Wajang Poerwà. — Balinese Wayang Purwà. — Wayang Purwà balinais. — Balische Wayang Purwà.

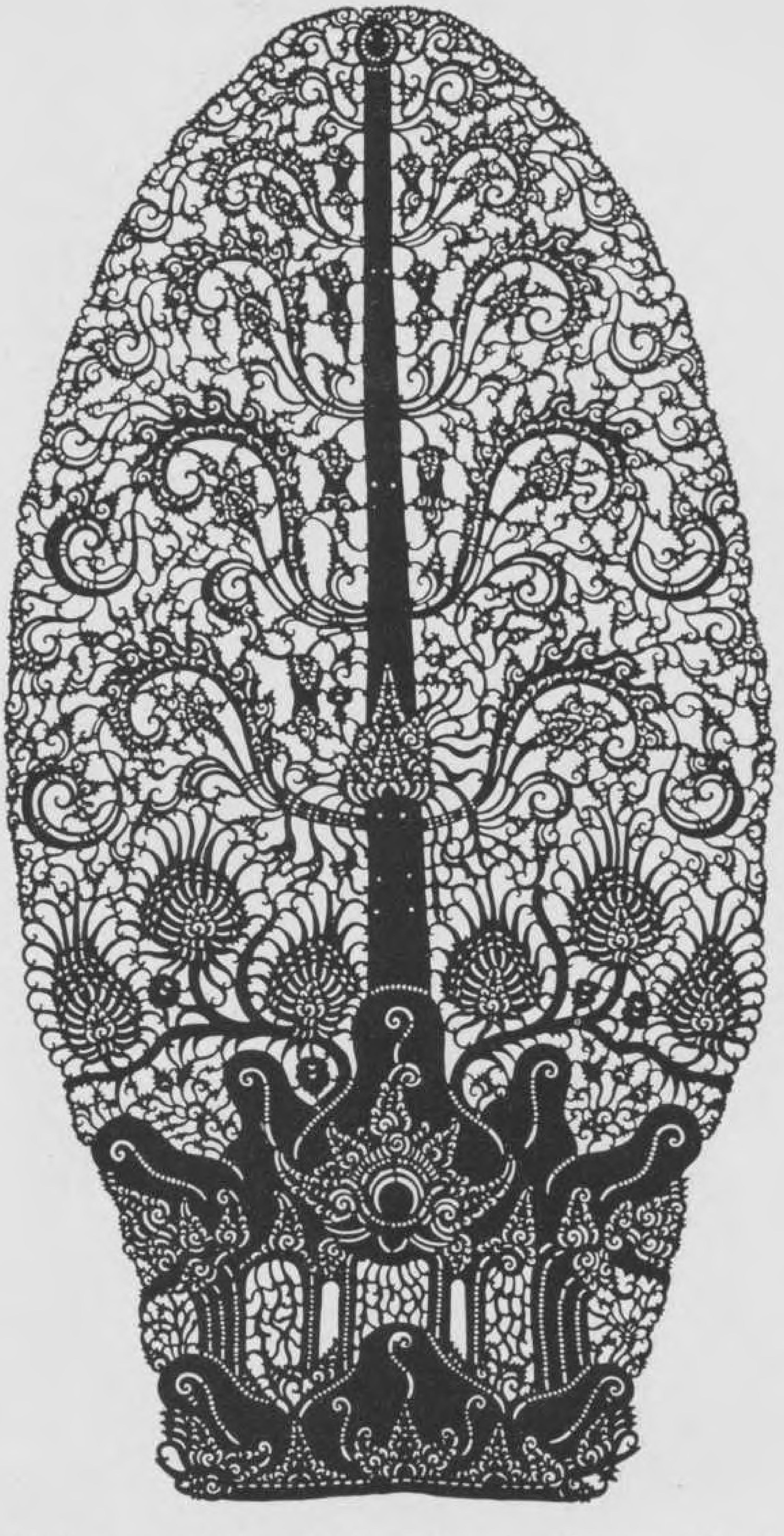

198. Goenoengan. Balineesche Wayang Poerwâ. — Gunungan. Balinese Wayang Purwâ. — Gunungan. Wayang Purwâ Balinais. — Gunungan. Balische Wayang Purwâ.

199. Wajang golèk. Houten poppen. — Wayang golèk. Wooden Puppets. — Wayang golèk. Poupées en bois. — Wayang golèk. Holzpuppen.

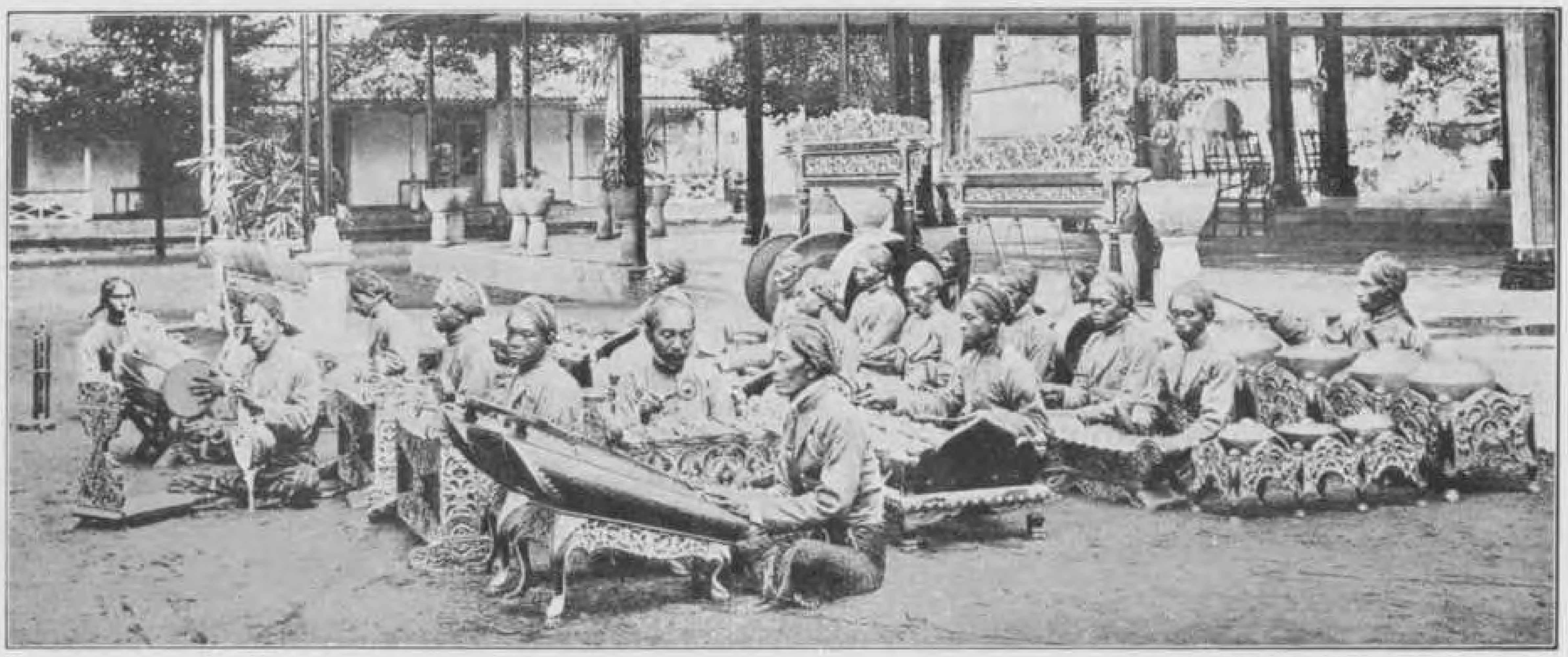

200. Gamĕlan-orkest. Jogkjakarta. — Gamĕlan Orchestra. Jogyakarta. — Orchestre gamĕlan. Jogyakarta. — Gamĕlan-Kapelle. Jogyakarta.

201/203. Wajang-wong. Soerakarta.

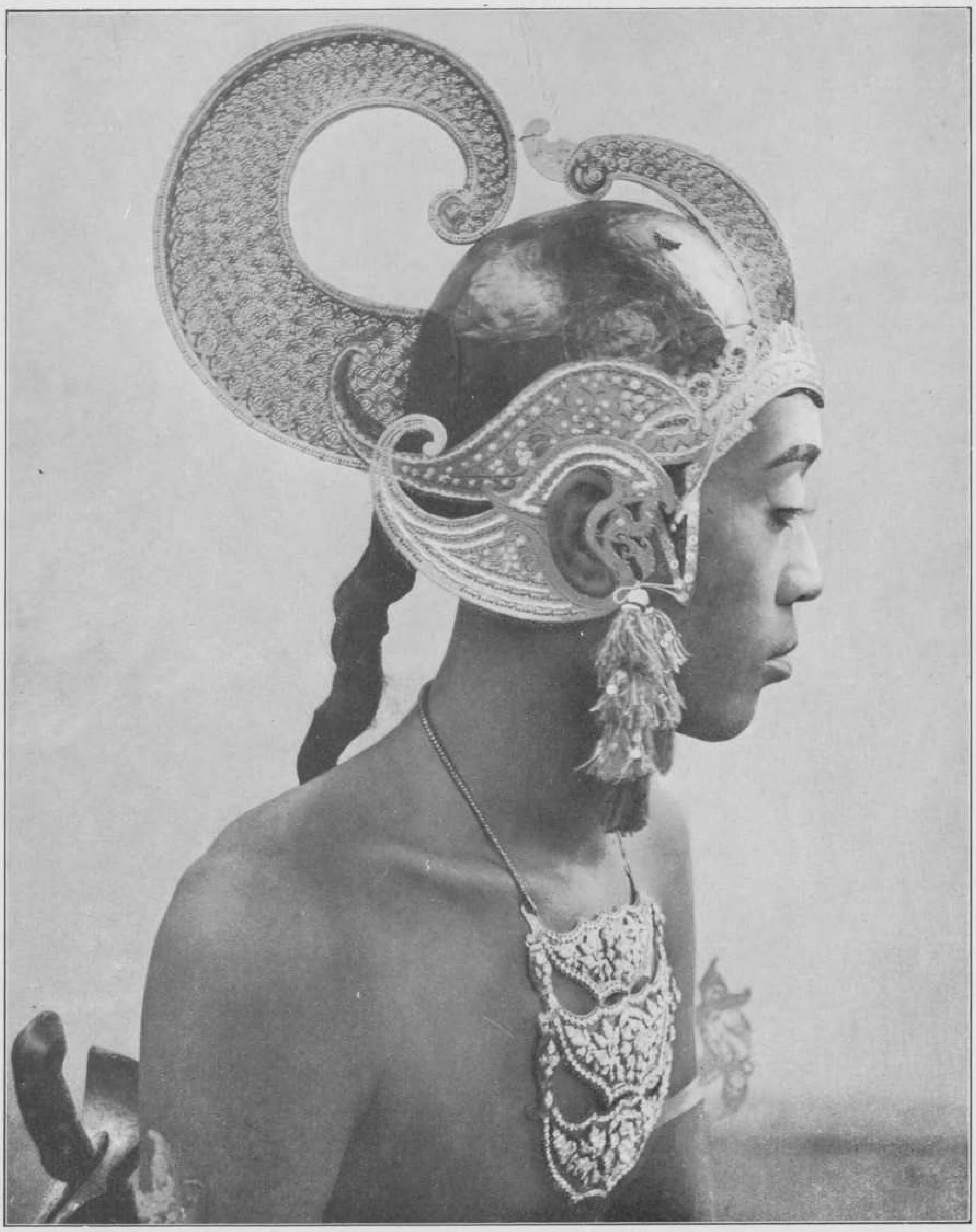

204. Wajang-wong danser. Jogjakarta. — Wayang-wong Dancer. Jogyakarta. — Danseur Wayang-wong. Jogyakarta. — Wayang-wong Tänzer. Jogyakarta.

205. Wajang-wong. Soerakarta.

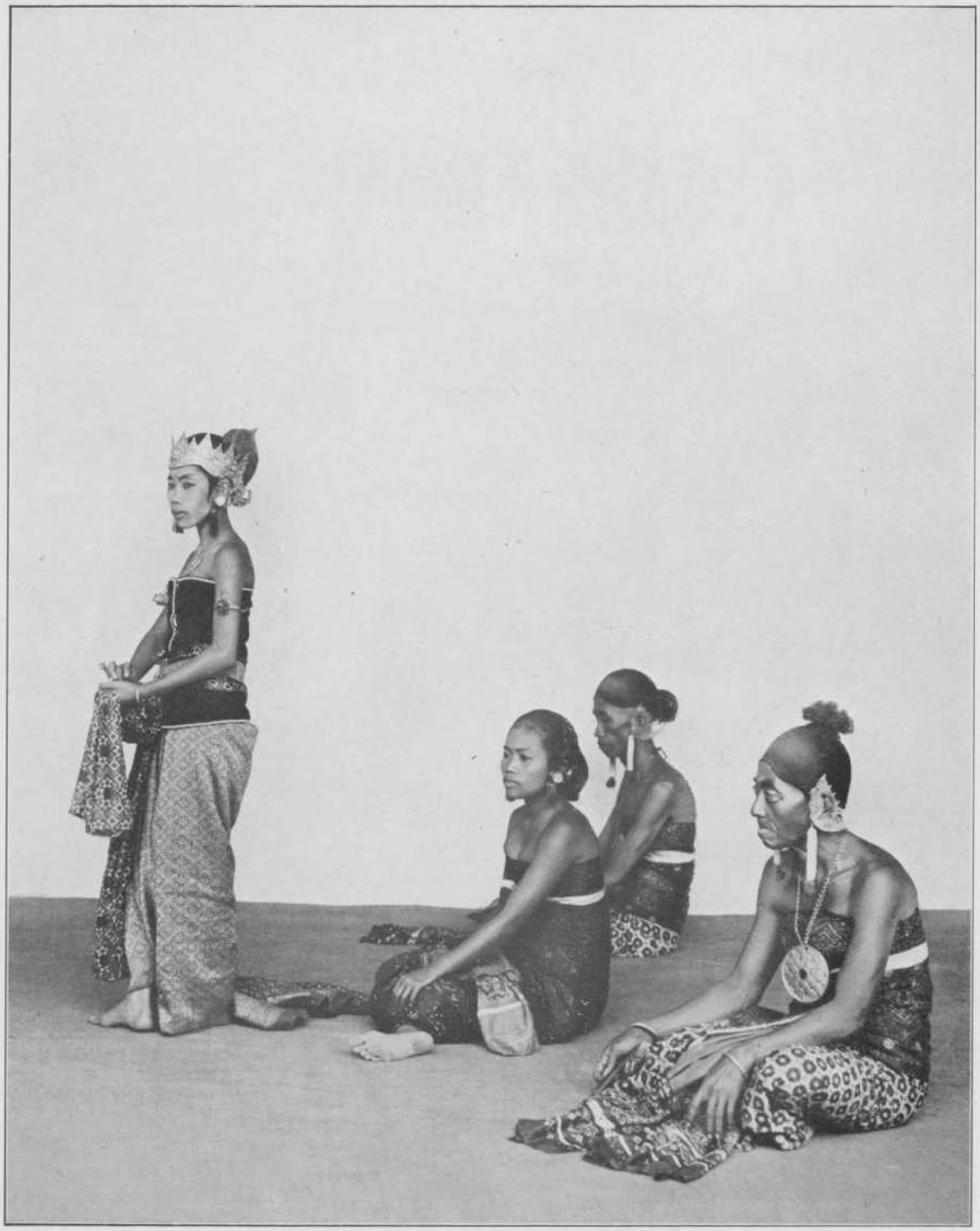

206. Wajang-wong. Soerakarta.

207. Dierfiguren uit de wajang-wong. — Animal Figures of the Wayang-wong. — Figures animales du Wayang-wong. — Tiergestalten aus dem Wayang-wong.

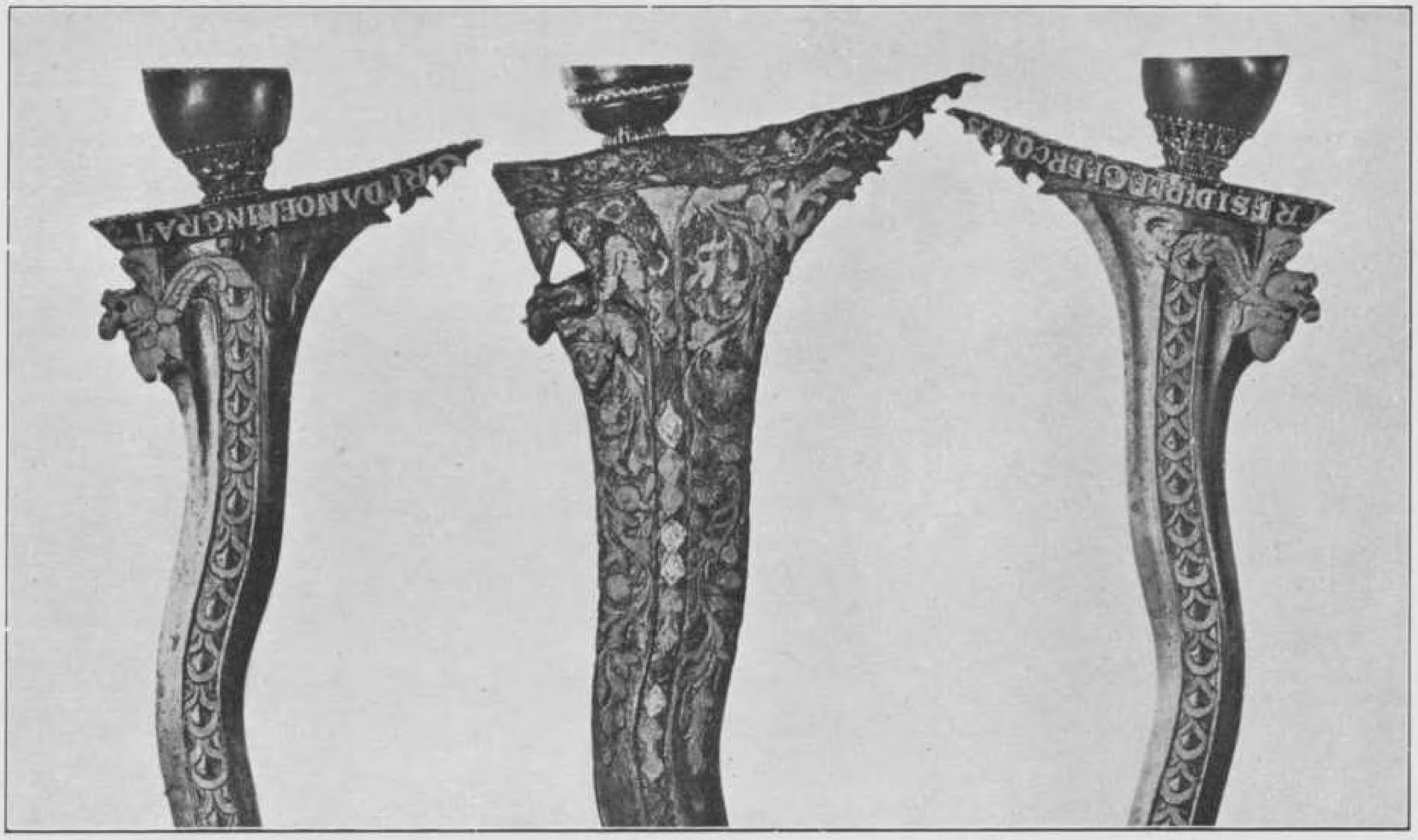

208. Oud-Javaansche krissen met pamor en inlegversiering. — Ancient Javanese Creeses with *pamor* and Inlaid Ornaments. Des *criss à pamor* et à marquetterie javanais anciens. — Alte javanische Krisse mit sog. Pamor und Einlegearbeit.

209. Javaansche goudsmeden, metalen krisbeslag vervaardigend. — Javanese Goldsmiths making Scabbards for creeses. — Orfèvres javanais préparant des fourreaux pour *criss*. — Javanische Goldschmiede bei der Herstellung von Kris-Scheiden.

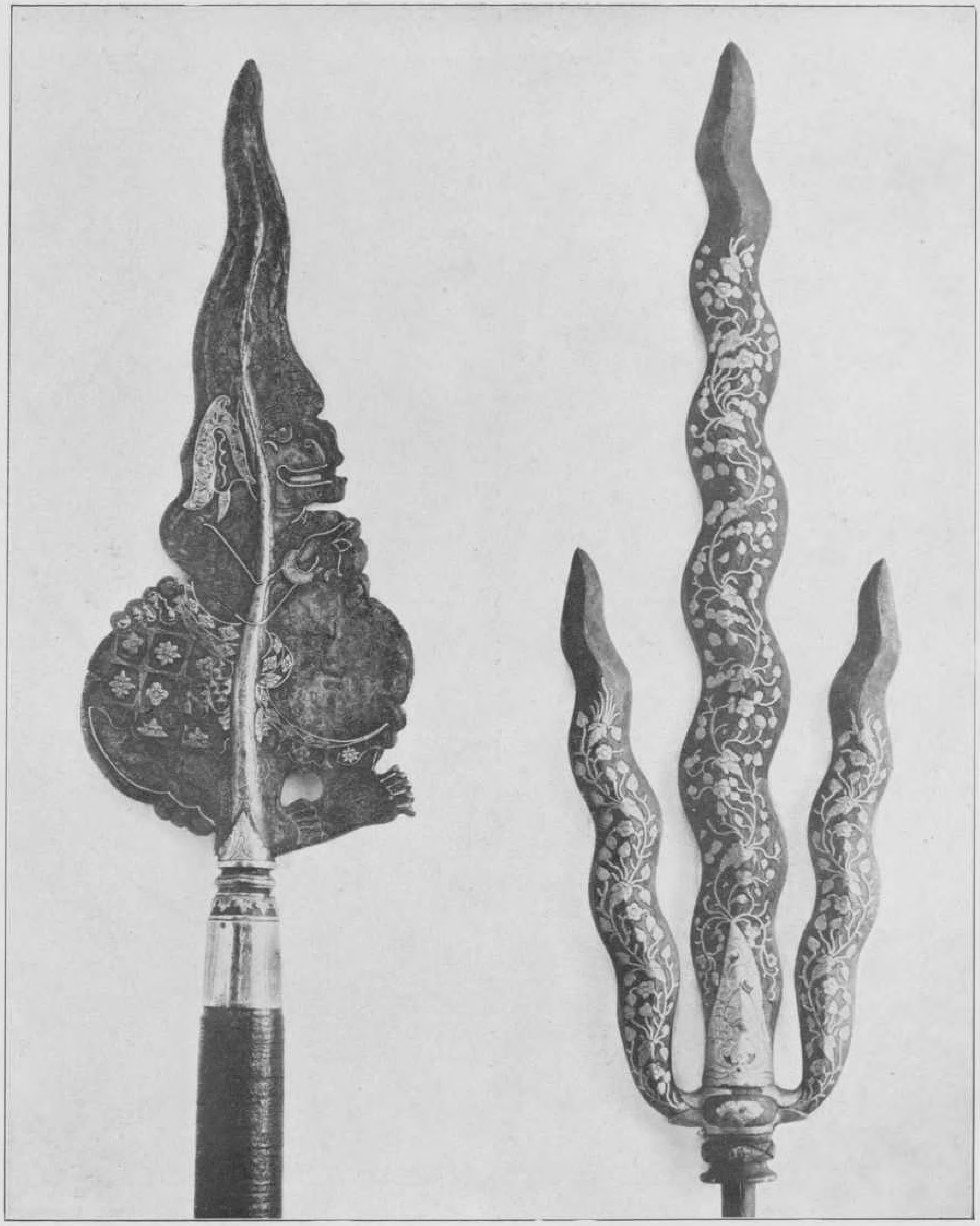

210. Javaansche lanspunten met goud geïncrusteerd. — Javanese Lance-heads with gold Incrustation. — Fers de lance javanais avec incrustation d'or. — Javanische Lanzenspitzen mit Goldeinlegearbeit.

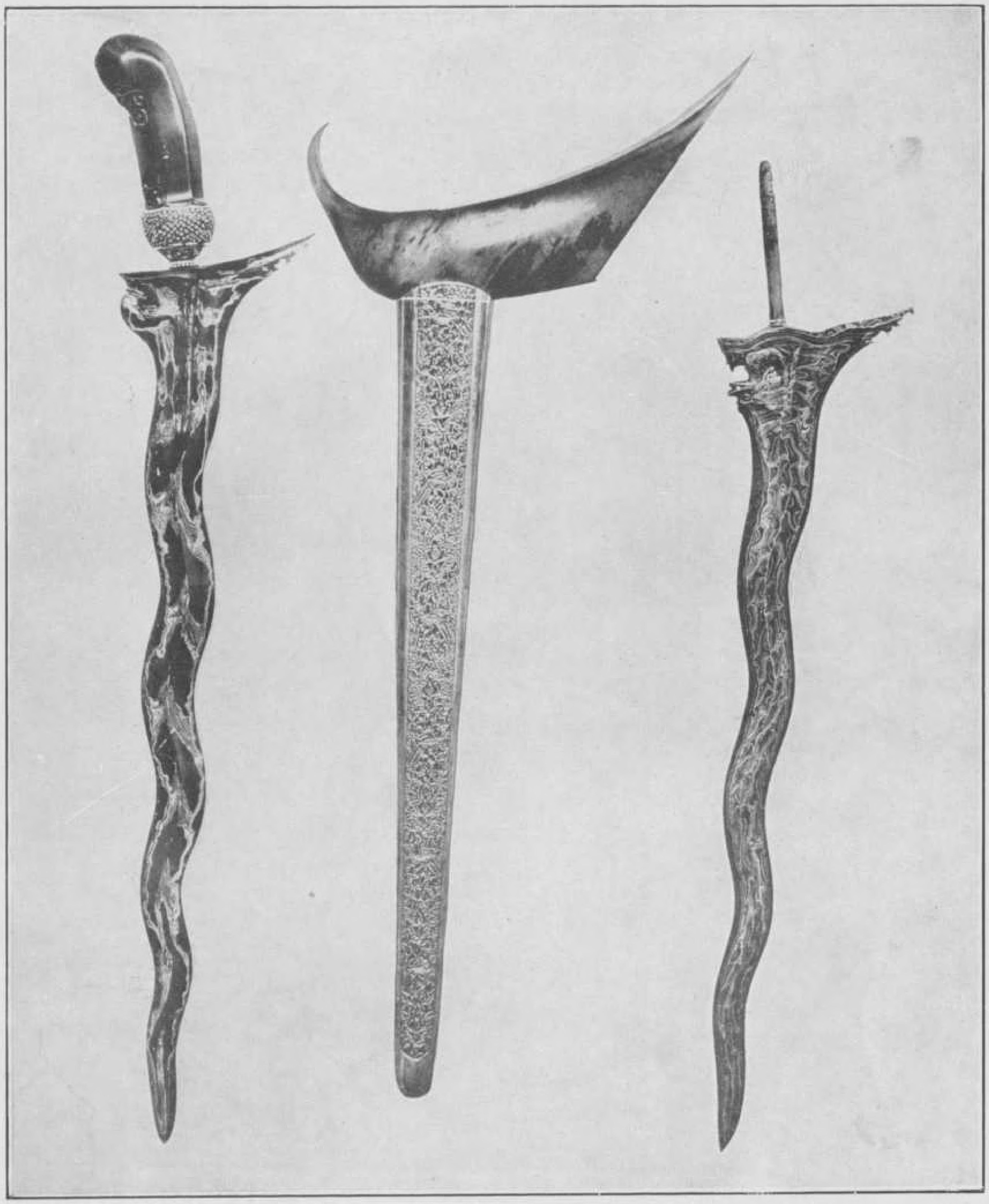

211. Javaansche kris. Vorstenlanden. — Javanese Creese. The Principalities. — Criss javanais. Les Principautés. Javanischer Kris. Fürstenlande.

212. Indonesische pronkwapens. (1) Java. (2) Borneo. (3) Java. — Indonesian State Swords. (1) Java. (2) Borneo. (3) Java. Épées de gala indonésiennes. (1) Java. (2) Bornéo. (3) Java. — Indonesische Prunkwaffen. (1) Java. (2) Borneo. (3) Java.

213. Javaansche pronkwapens met goud geïncrusteerd. — Javanese State Swords with gold Incrustation. — Épées de gala javanaises avec incrustation d'or. — Javanische Prunkwaffen mit Goldeinlegearbeit.

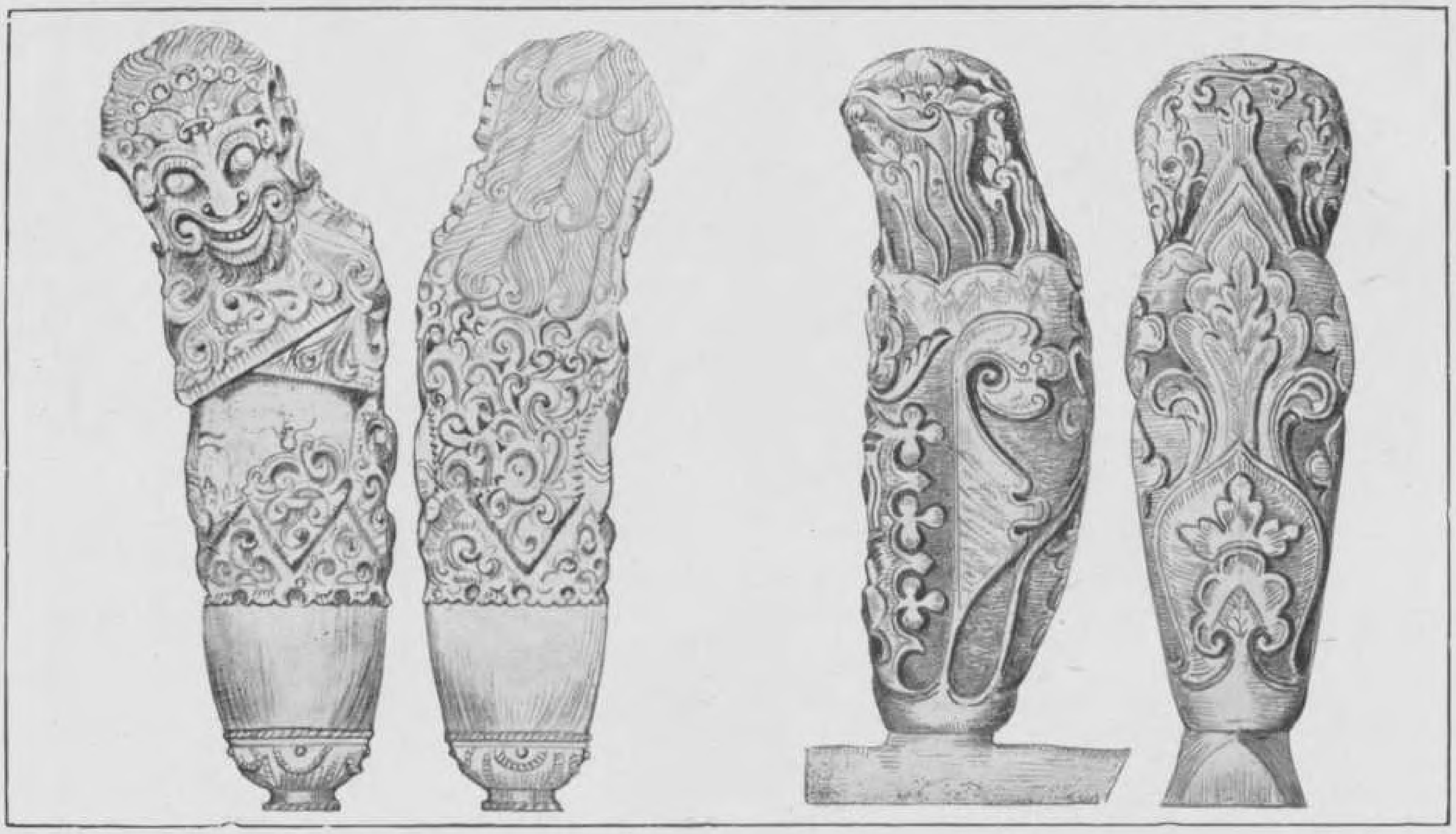

214. Ivoren krisgreep. Madoera. - Zilveren krisgreep. Java. — Ivory Creese Haft. Madura. - Silver Creese Haft. Java. Poignée de criss d'ivoire. Madura. - Poignée de criss d'argent. Java. — Elfenbeinern Krisgriff. Madura. - Silberner Krisgriff. Java.

215. Houten krisgrepen. Java. — Wooden Creese Hafts. Java. — Poignées de criss en bois. Java. — Hölzerne Krisgriffe. Java.

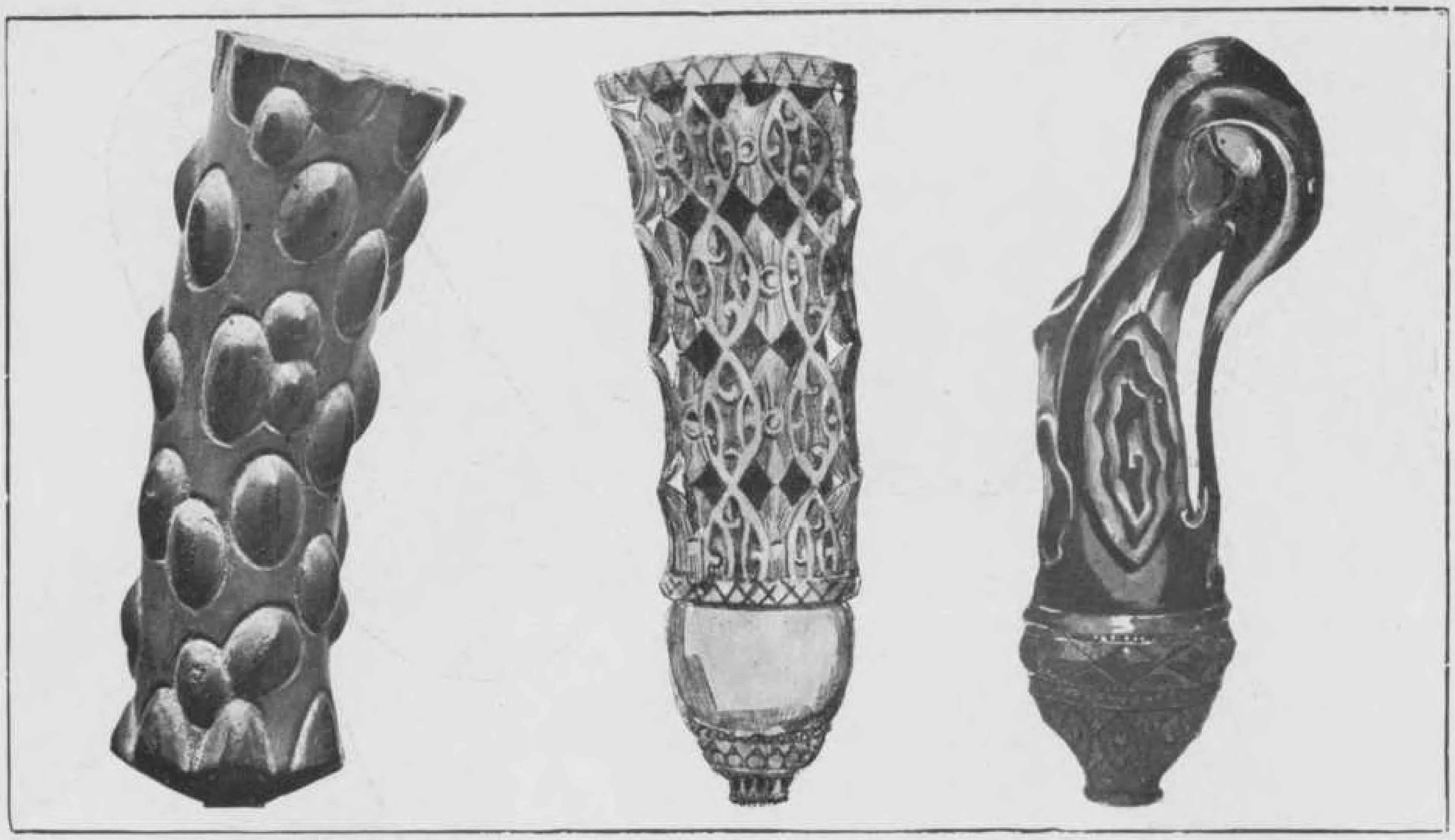

216. Houten krisgreep Bali. - Ivoren krisgreep. Java. - Houten krisgreep. Java. — Wooden Creese Haft. Bali. - Ivory Creese Haft. Java. - Wooden Creese Haft. Java. — Poignée de criss en bois. Bali - Poignée de criss d'ivoire. Java. - Poignée de criss en bois. Java. — Holzgriff eines Kris. Bali. - Elfenbeingriff eines Kris. Java - Holzgriff eines Kris. Java.

217. Houten krisgreep. Bali. — Wooden Creese Haft. Bali. Poignée de criss en bois. Bali. — Holzgriff eines Kris. Java.

218. Een Javaansche krisscheeden-maker. — A Javanese Scabbard Maker. — Homme javanais faisant des fourreaux à criss. — Ein Javanischer Krisscheiden-Verfertiger.

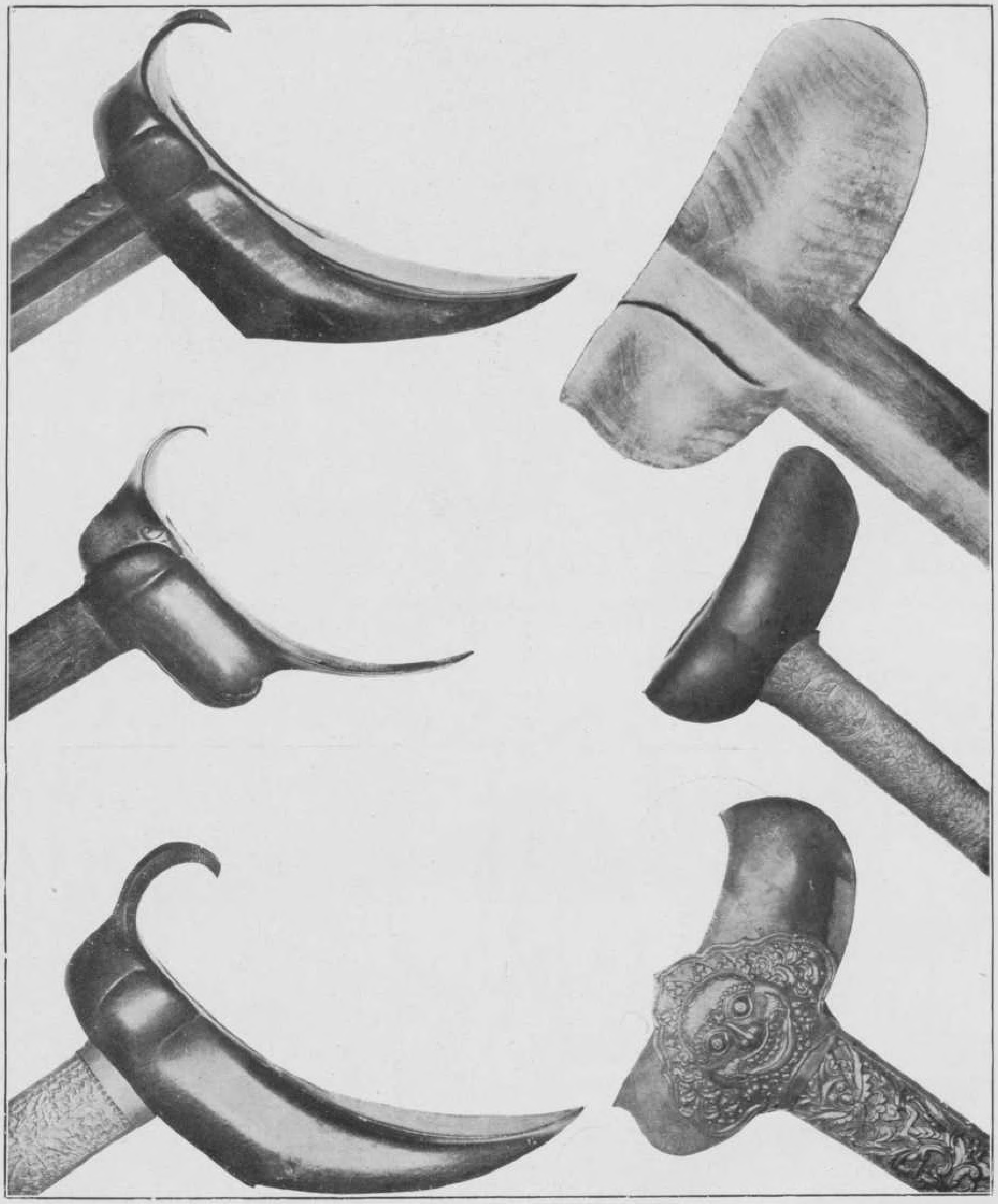

219 Verschillende typen van krisscheeden. — Various Types of Scabbards for Creeses. — Types variés de fourreaux à criss. — Verschiedene Formen von Krisscheiden.

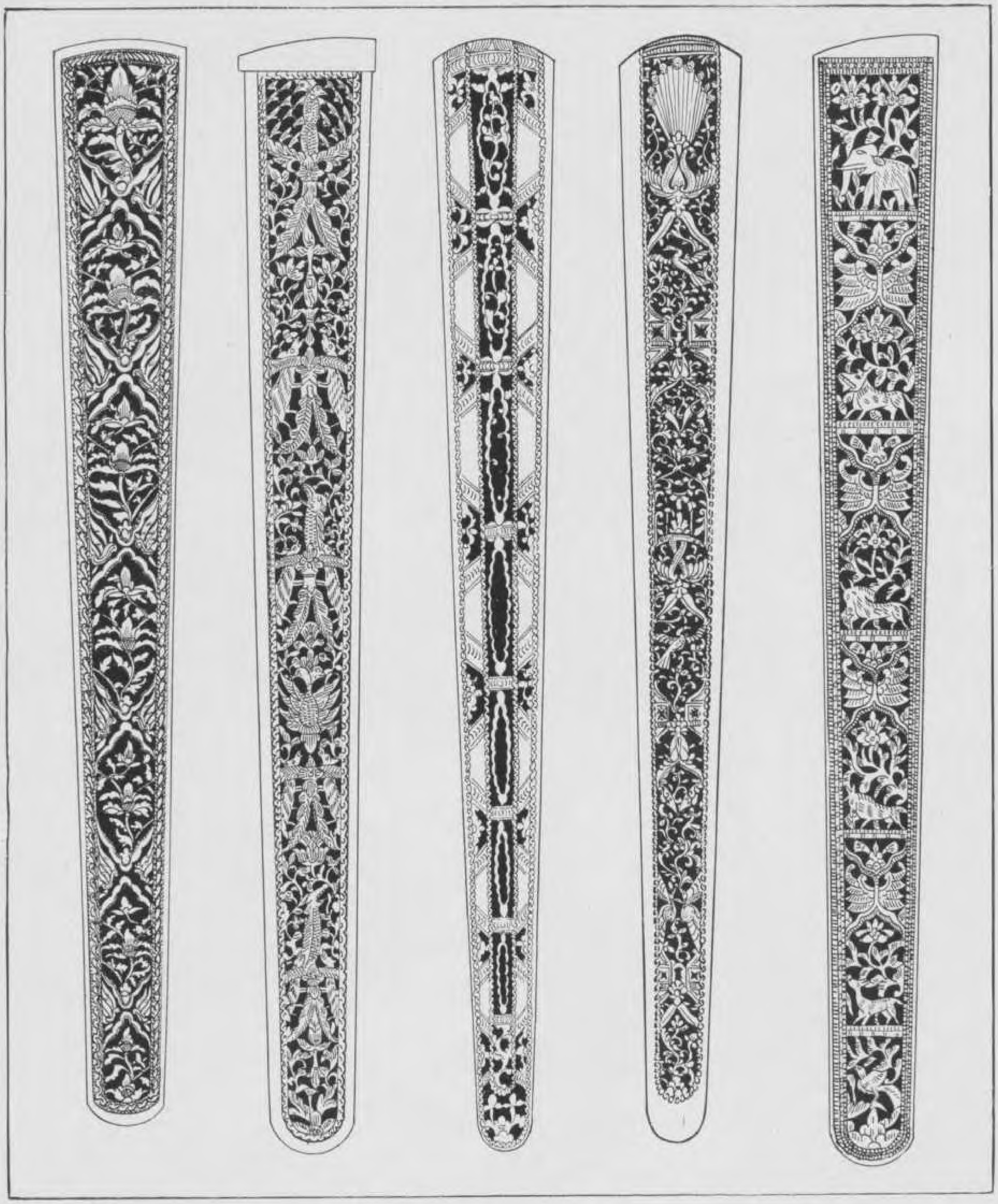

220. Zilveren beslag van Javaansche krissen. — Silver Scabbards of Javanese Creeses. — Fourreaux d'argent de criss javanais. — Silberne Scheiden javanischer Kris.

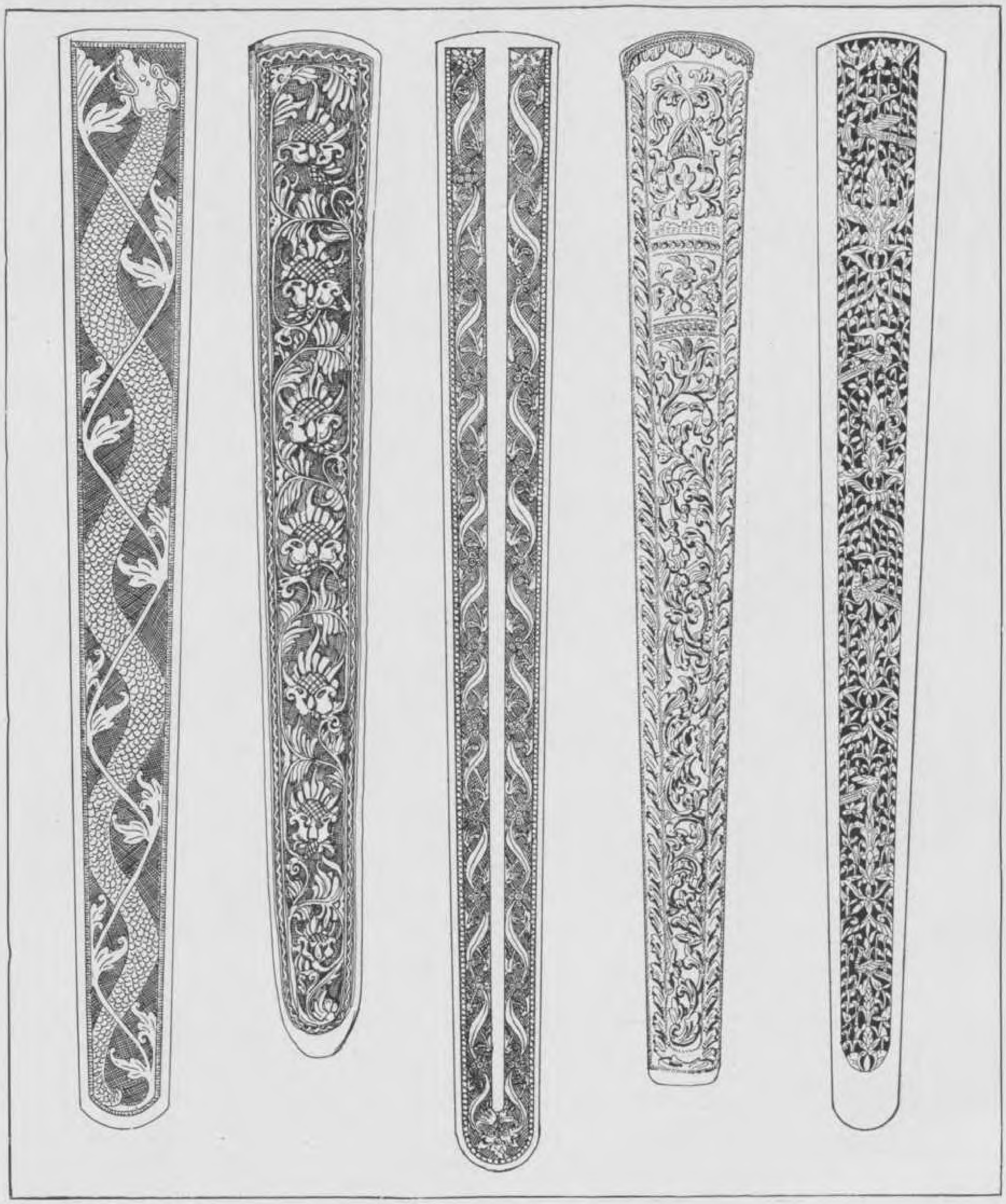

221. Zilveren beslag van Javaansche krissen. — Silver Scabbards of Javanese Creeses. — Fourreaux d'argent de criss javanais. — Silberne Scheiden javanischer Krisse.

223. Krisgreep. Sumatra. — Creese Haft. Sumatra. — Poignée de criss. Sumatra. — Krisgriff. Sumatra.

222. Staatsiekris in gouden scheede. Zuid-Celebes. — State-Creese in Golden Sheath. South Celebes. — Criss de gala dans un fourreau d'or. Célèbes méridional. — Staatskris in Goldscheide. Süd-Celebes.

224. Krisgreep. Zuid-Celebes. — Creese Haft. South Celebes. Poignée de criss. Célèbes méridional. — Krisgriff. Süd-Celebes.

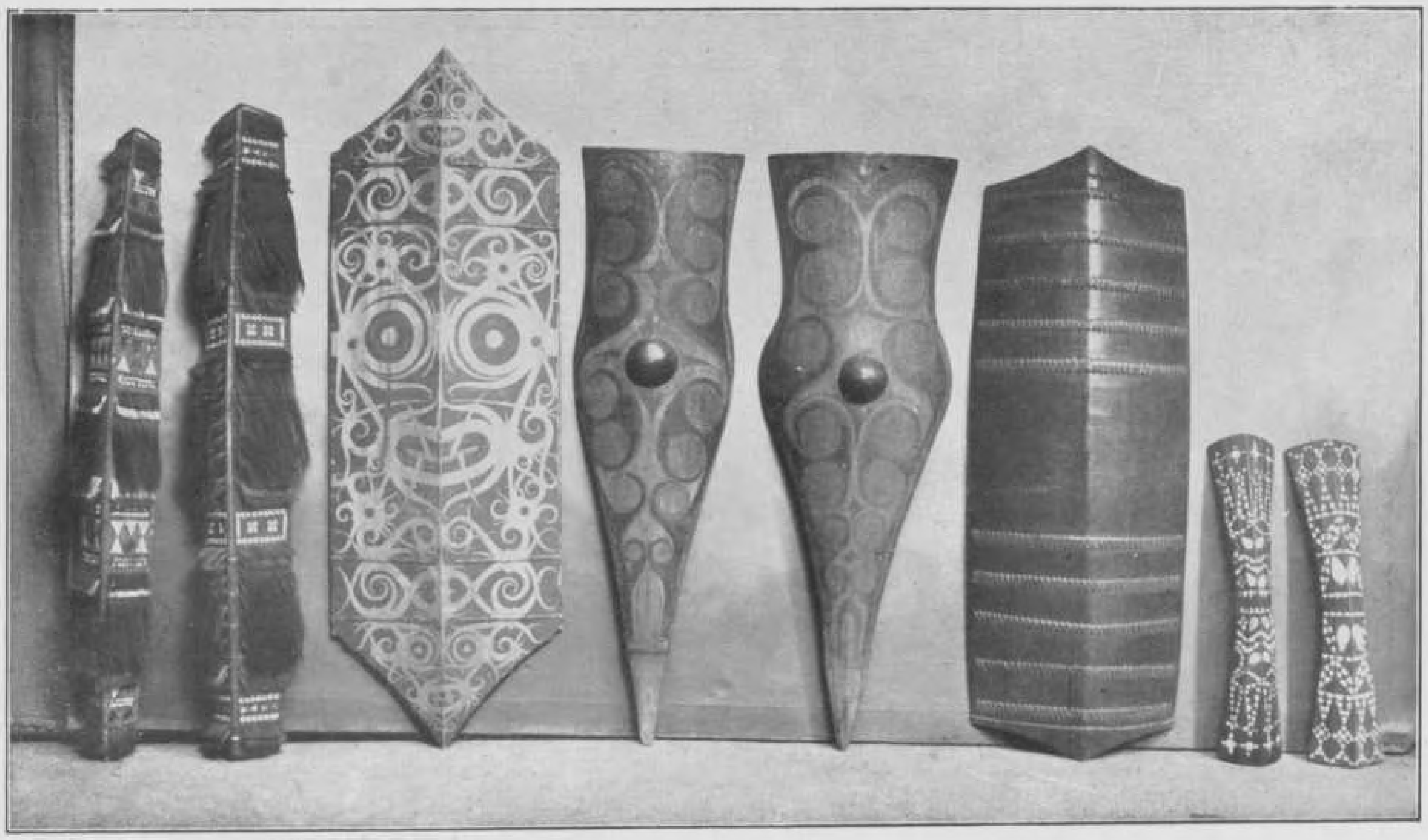

225 Schilden. Midden Celebes. — Borneo. — Mentawei-eilanden. — Borneo. — Borneo.
Shields. Central Celebes. — Borneo. — Mentawei Islands. — Borneo. — Borneo.
Boucliers. Célèbes Central. — Bornéo. — Iles Mentawei. — Bornéo. — Bornéo.
Schilde. Mittel-Celebes. — Borneo. — Mentawei-Inseln. — Borneo. — Borneo.

226. Mandau. Dajaks. Borneo. — Sword of the Dayak called *mandau*. Borneo. — Épée des dayak nommée *mandau*. Bornéo. — *Mandau* genanntes Schwert der Dayaks. Borneo.

227. Houten krisgreep. Soeloe-eilanden. Filippijnen. — Wooden Creese Haft. Sulu Islands. Philippines. — Poignée de criss en bois. Iles Sulu. Philippines. — Holzgriff eines Krisses. Sulu-Insel. Philippinen.

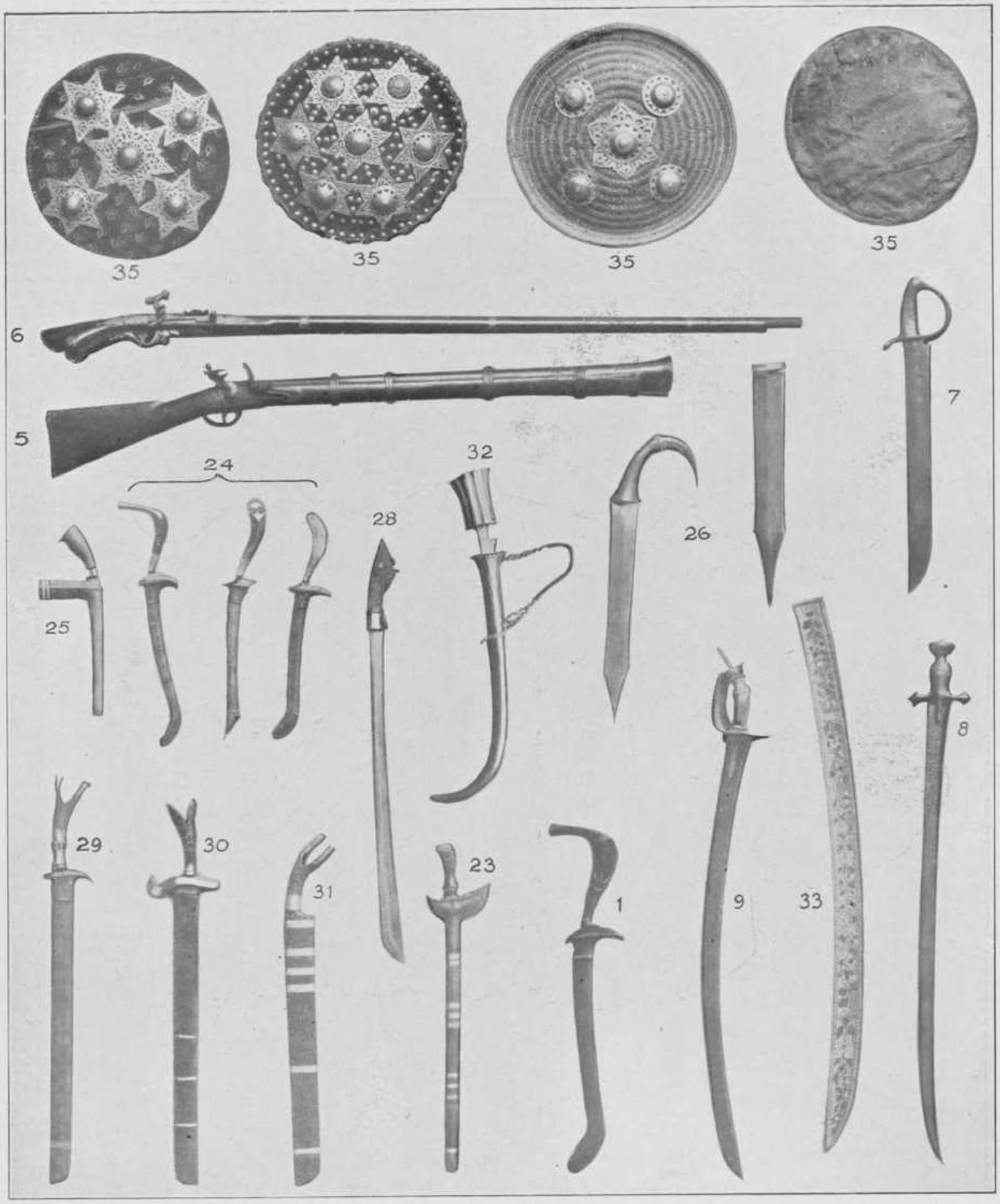

228. Sumatraansche wapens. — Weapons of Sumatra. — Armes sumatranaises. — Sumatranische Waffen.

229. Houten model voor een gouden krisgreep. Bali. — Wooden Model for a Golden Creese Haft. Bali. — Modèle en bois pour une poignée de criss d'or. Bali. — Holzmodell für einen Goldenen Krisgriff. Bali.

230/231. Balische kris met krishouder. — Balinese Creese with Creese Holder. — *Criss* de Bali avec porte-*criss*. — Balischer Kris mit Krisbehälter.

232/233. Houten krishouders. Bali. — Wooden Creese Holders. Bali. — Porte-criss en bois. Bali. — Hölzerne Krisbehälter. Bali.

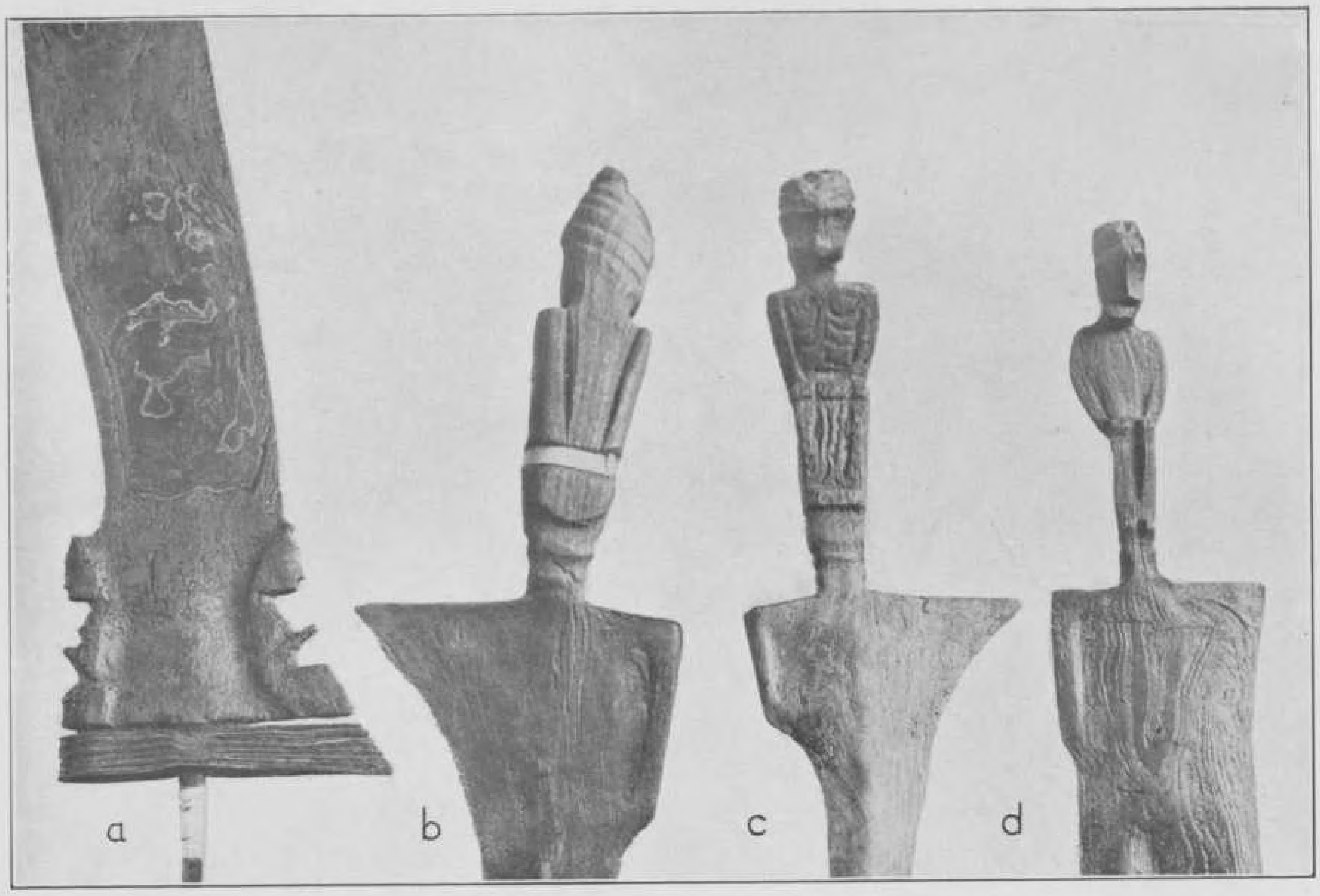

234. Oud-Javaansche krissen (Mådjåpahit tijdperk). — Ancient Javanese Creeses (Mådjåpahit-period). — Des criss javanais anciens (Mådjåpahit-période). — Alte Javanische Krisse (Mådjåpahit-Periode).

235. Oud-Javaansche krissen met inlegversiering. — Ancient Javanese Creeses with Inlaid Ornaments. — Des *criss* à marquetterie javanais anciens. — Alte Javanische Krisse mit Einlegearbeit.

236. Krisgrepen, Madoera — Creese Hafts, Madura. — Poignées de criss, Madura. — Krisgriffe, Madura.

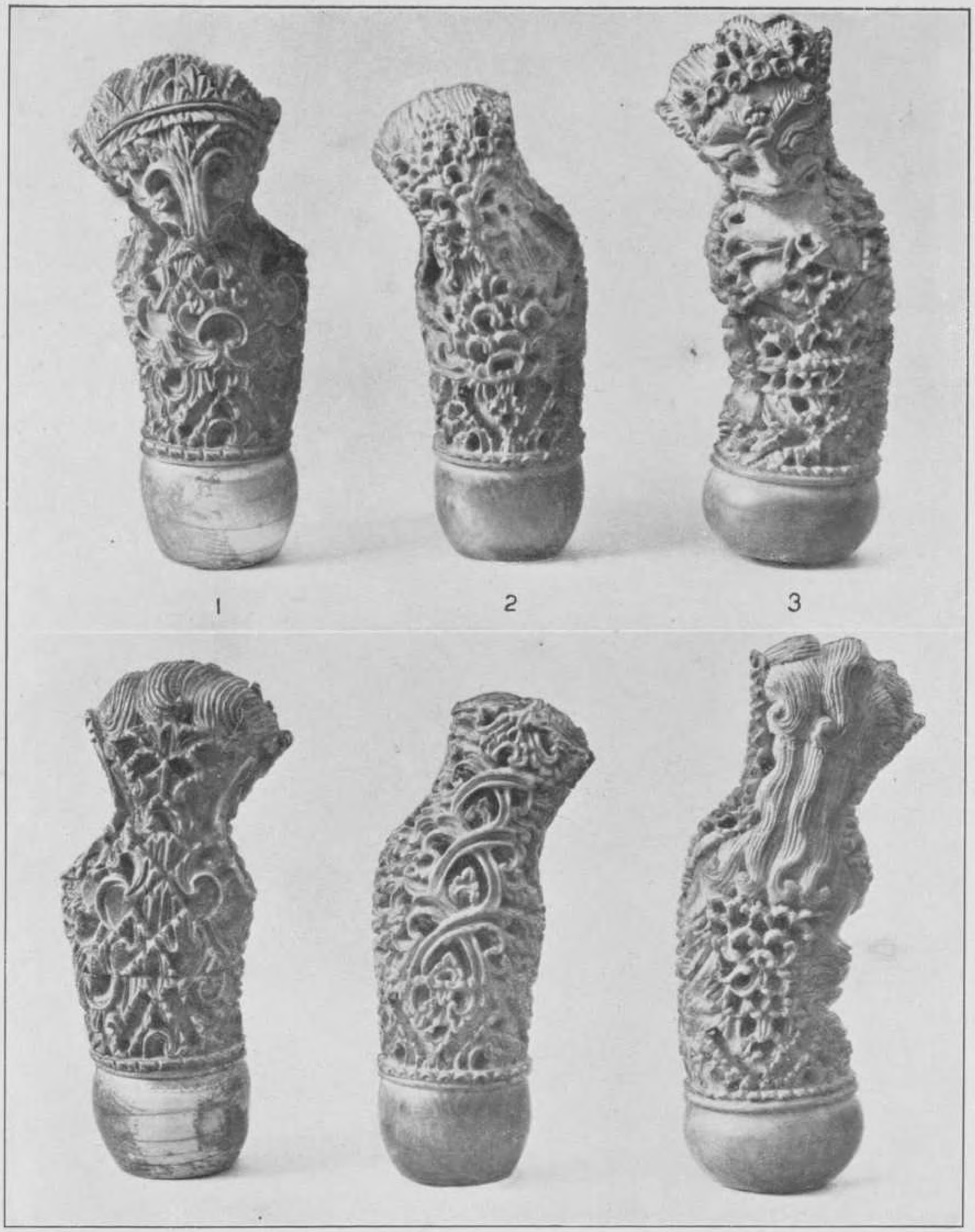

237. Ivoren krisgrepen, Java. — Ivory Creese Hafts, Java. — Poignées d'ivoire de criss, Java. — Elfenbeinern Krisgriffe, Java.

238. Krisgrepen, Bali. Nrs. 4 en 5 goud, No. 6 ivoor, No. 7 ivoren krisgreep, Madoera. — Creese Hafts, Bali. 4 and 5 gold, 6 ivory, 7 Ivory Creese Haft, Madura. — Poignées de criss d'or, Bali (4 et 5), 6 Poignée de criss d'ivoire, Bali. 7 Poignée de criss d'ivoire, Madura. — Krisgriffe, Bali. 4 und 5 Gold, 6 Elfenbein, 7 Krisgriff Madura, Elfenbein.

239. Nrs. 8—12. Houten krisgrepen, Java. — Wooden Creese Hafts, Java. — Poignées de criss en bois, Java. — Hölzerne Krisgriffe, Java.

240. Nrs. 13—15. Ivoren krisgrepen, Java. — Ivory Creese Hafts, Java. — Poignées de criss d'ivoire, Java. — Elfenbeinern Krisgriffe, Java.

241. Nrs. 16—18. Houten krisgrepen, Java. — Wooden Creese Hafts, Java. — Poignées de criss en bois, Java. — Hölzerne Krisgriffe, Java.

242. Ivoren krisgrepen, Celebes. — Ivory Creese Hafts, Celebes. — Poignées de criss d'ivoire, Celèbes. — Elfenbeinern Krisgriffe, Celebes.

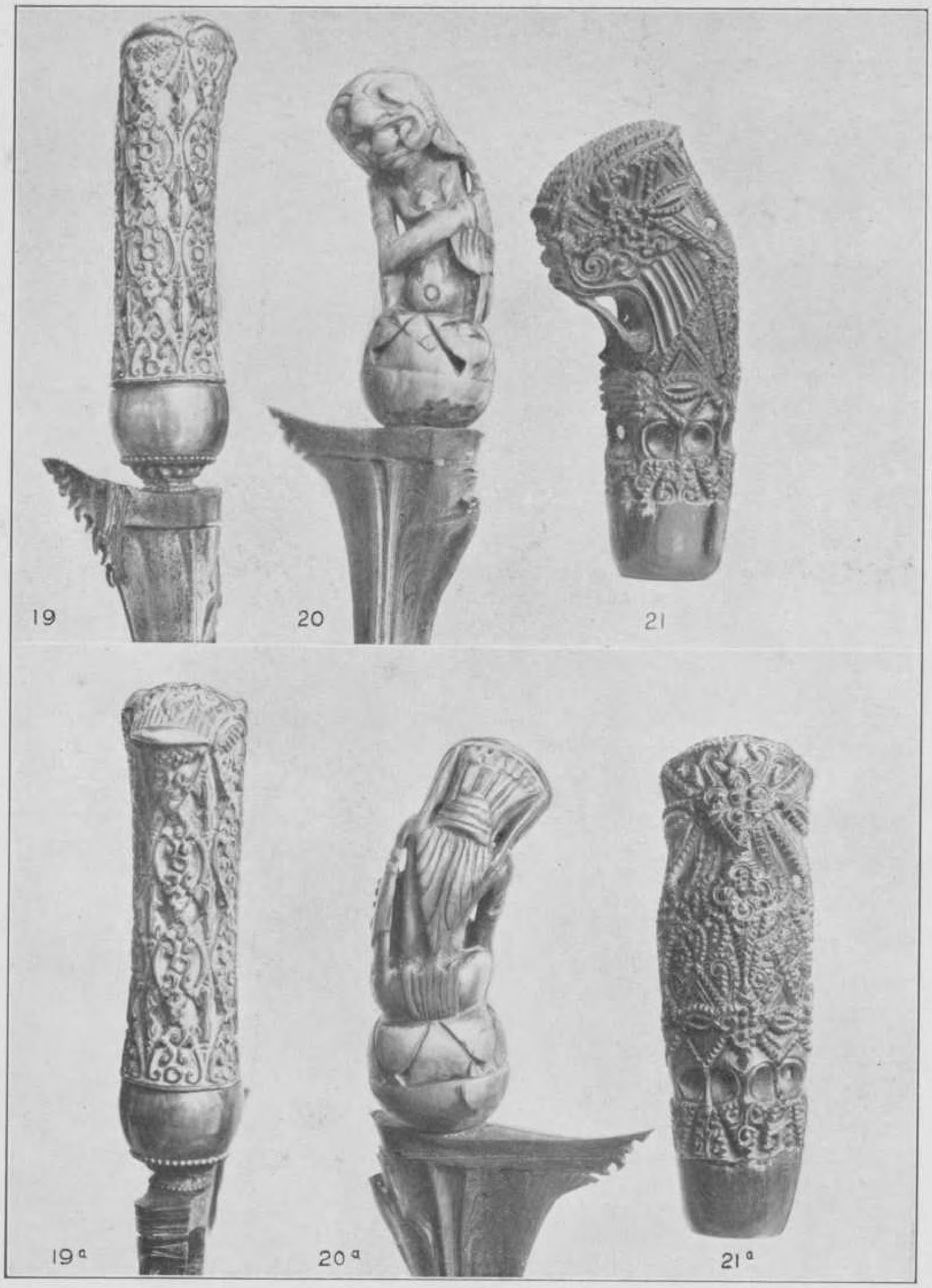

243. No. 19. Ivoren krisgreep, Madoera. - Ivory Creese Haft, Madura. - Poignée de criss d'ivoire, Madura. - Elfenbeinern Krisgriff, Madura. — No. 20. Ivoren krisgreep, Java (Solo). - Ivory Creese Haft, Java (Solo). - Poignée de criss d'ivoire Java (Solo). - Elfenbeinern Krisgriff, Java (Solo). — No. 21. Ivoren krisgreep, Java (Cheribon). - Ivory Creese Haft. Java (Cheribon). - Poignée de criss d'ivoire, Java (Cheribon). - Elfenbeinern Krissgriff, Java (Cheribon).

244. No. 22. Houten krisgreep, Madoera. - Wooden Creese Haft, Madura. - Poignée de criss en bois, Madura. - Hölzern Krissgriff, Madura. — No. 23 en 24. Houten krisgrepen, Java. - Wooden Creese Hafts, Java. - Poignées de criss en bois, Java. - Hölzerne Krisgriffe, Java.

245. No. 25. Ivoren krisgreep. Java. - Ivory Creese Haft, Java. - Poignée de criss d'ivoire, Java. - Elfenbeinern Krisgriff, Java — No. 26. Houten krisgreep, Java. - Wooden Creese Haft, Java. - Poignée de criss en bois, Java. - Hölzern Krisgriff, Java.

ADDENDA

FIG.	VERZAMELING — COLLECTION — SAMMLUNG
3 - 12 . . .	J. Fortgens.
13	Museum Land- en Volkenkunde, Rotterdam.
15 - 16 . . .	Kol. Instituut, Afd. Volkenkunde, Amsterdam.
17 - 18 . . .	Van Kerckhoff, 's-Gravenhage.
19	Kol. Instituut, Afd. Volkenkunde, Amsterdam.
20 - 21 . . .	Museum Land- en Volkenkunde, Rotterdam.
23	Th. van Erp, 's-Gravenhage.
24 - 28 . . .	Museum Land- en Volkenkunde, Rotterdam.
29 - 35 . . .	Kol. Instituut, Afd. Volkenkunde, Amsterdam.
36	W. O. J. Nieuwenkamp, Florence.
37 - 41 . . .	Kol. Instituut, Afd. Volkenkunde, Amsterdam.
42 - 45 . . .	Ethn. Museum, Militaire Academie, Breda.
47 - 50 . . .	Kol. Instituut, Afd. Volkenkunde, Amsterdam.
51	H. F. E. Visser.
58	L. D. Petit.
59	W. O. J. Nieuwenkamp, Florence.
60 - 61 . . .	Van Kerckhoff, 's-Gravenhage.
63 - 68 . . .	Kol. Instituut, Afd. Volkenkunde, Amsterdam.
69 - 71 . . .	Museum Land- en Volkenkunde, Rotterdam.
72	Kol. Instituut, Afd. Volkenkunde, Amsterdam.
75 - 77 . . .	W. O. J. Nieuwenkamp, Florence.
79	Museum Land- en Volkenkunde, Rotterdam.
80 - 86 . . .	Kol. Instituut, Afd. Volkenkunde, Amsterdam.
87	Museum Land- en Volkenkunde, Rotterdam.
88	E. van Walcheren.
89 - 108 . .	naar teekeningen van prof. J. A. Loebèr Jr.
109 - 109a . .	A. Weruméus Buning.
110 - 112 - 113	Museum Land- en Volkenkunde, Rotterdam.
116	L. D. Petit.
121	Missiehuis, Tilburg.
124	Kol. Instituut, Afd. Volkenkunde, Amsterdam.
125	Städtisches Völkermuseum, Frankfurt a.M.
126	's Rijks Ethn. Museum, Leiden.
127	Mr. J. G. Huyser.
134 - 135 . .	's Rijks Ethn. Museum, Leiden.
136	L. D. Petit.
137 - 139 . .	Kunstzaal Van Lier, Amsterdam.

FIG.	VERZAMELING — COLLECTION — SAMMLUNG
141	Foto ir. H. Maclaine Pont.
146	L. D. Petit.
147	Teekeningen van Mr. J. G. Huyser.
148 c. . . .	's Rijks Ethn. Museum, Leiden.
148 b - 161 . .	Mr. J. G. Huyser.
162	Mevr. Wed. Mr. Th. Dentz van Schaick-Marlof.
163	L. D. Petit.
164	ir. J. A. Stoop.
165 - 171 . .	Mr. J. G. Huyser.
172	's Rijks Ethn. Museum, Leiden - H. Landmann - Mr. J. G. Huyser.
175 - 177 . .	Museum fur Völkerkunde, Basel.
178 - 179 . .	's Rijks Ethn. Museum, Leiden.
180	H. Landmann.
181	Museum, Bataviaasch Genootschap. Weltevreden.
112 a b . . .	J. Th. Petrus Blumbergen.
182 c d e . .	Mevr. Wed. Mr. Th. G. Dentz van Schaick-Marlof.
183	Museum Land- en Volkenkunde, Rotterdam.
187 - 189 .	naar teekening van Prof. J. A. Loebèr Jr.
190 - 194 . .	L. D. Petit.
195 - 196 . .	naar teekening van Prof. J. A. Loebèr Jr.
197 - 198 . .	P. A. J. Moojen.
200 - 207 . .	Opnamen Tassilo Adam.
210 - 213 . .	Mr. J. G. Wurfbain.
214	L. D. Petit.
215	's Rijks Ethn. Museum, Leiden.
216 - 217 . .	Kol. Instituut, Afd. Volkenkunde, Amsterdam.
220 - 221 . .	Mr. J. G. Huyser.
222 - 223 . .	Kol. Instituut, Afd. Volkenkunde, Amsterdam.
224 - 228 . .	Ethn. Museum, Militaire Academie, Breda.
229	L. D. Petit.
230 - 231 . .	Mr. J. G. Wurfbain.
232	Ethn. Museum, Militaire Academie, Breda.
233	Mr. J. G. Wurfbain.
234 - 237 - 241	J. W. Van Dapperen.
242	Kunstzaal van Lier, Amsterdam.
243 - 245 . .	J. W. van Dapperen.

BIBLIOTHEEK VRIJE UNIVERSITEIT
3 0000 00639 6471